

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"א (כרך מ"א) אדר, תש"ך חוברת ד' (215)

חוברת ליסיצקי

ה ת ו כ ן

- 185 נאום שלא ננאם אפרים א. ליסיצקי
188 יצירתו של אפרים א. ליסיצקי ישעיה רבינוביץ
201 אחוזה מוות (שיר) אפרים א. ליסיצקי
202 ספינה מוארת (שיר) הלל בבלי
203 ליסיצקי כמחנך א. ר. מלאכי
213 למקרא „אנשי מדות“ לא. א. ליסיצקי שניאור זלמן אש
216 מאשנב שחרי (שיר) יצחק פינקל
217 המגילה הגנוזה (סיפור) יגאל מוסיונון

באספקלריה זעירה:

- 225 תשיף הספרות העתית במדינת ישראל ב. י. מי

הערכות ודברי בקורת:

- 229 ד"ר פ. פרידמאן — היסטוריון השואה משה חזקוני
232 „תקנות הגאונים“ ג. חורגין
233 רומאן חדש על מרים החשמונאית צבי שמוק

רשימות וסקירות:

- 235 מחודש לחודש יצחק עברי
241 ידיעות



„ בצרון “
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (ראשון לציון)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-First Year of Publication

Vol. XLI, - ADAR, 5720 (February-March, 1960) - No. 4, (215)

LISITZKY ISSUE

CONTENTS:

A Creative Life—An Address	<i>Ephraim E. Lisitzky</i>	185
The Contribution of Ephraim Lisitzky	<i>I. Rabinovitch</i>	188
As I Behold Death (Poem)	<i>Ephraim E. Lisitzky</i>	201
Illuminated Boat (Poem)	<i>Hillel Bavli</i>	202
Lisitzky The Educator	<i>A. R. Malachi</i>	203
Lisitzky's Apotheosis of Jewish Life	<i>Sol Ash</i>	213
Window of My Dawn (Poem)	<i>Irving J. Finkel</i>	216
The Hidden Scroll (Story)	<i>Yigal Mosenson</i>	217
Mirror of the Israeli Press	<i>B. I. M-i</i>	225

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

Dr. Philip Friedman, Historian of the Annihilation Period — In Memoriam	<i>M. Heskuni</i>	229
Gaonic Legal Literature	<i>G. Churgin</i>	232
A New Novel on Miriam the Hasmonean . . .	<i>Zvi Stock</i>	233

NOTES AND COMMENTS:

The Month In Review	<i>Itzhak Ivry</i>	235
News and Events		241



BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside U.S.)

Copyright 1960, by Bitzaron, Inc.

בְּעֵרֶוֹן

נוסד עלידי חיים משרנובין (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"א (כרך מ"א) אדר, תש"ך חוברת ד' (215)

נְאוֹם שְׁלֵא נְנָאִם

מזאת אפרים א. ליסיצקי

נאום שבכתב שהוכן לרגל תואר-הכבוד שניתן לי מטעם בית-המדרש לרבנים מיסודו של שכטר, ולא היתה שעת-כושר להרצאתו בעליפה

רבותי וחברי המסיימים!

לא אליכם, רבותי, אכוון את דברי. מה אגדכם ולא ידעתם? מה חדשות ונצורות תשמעו מפי בן-כפר אשר הוא בגולה בקצוי הדרום, מרוחק מן המרכז היהודי ומנותק מדופק-החיים המתפעם בתוכו? לכם, רבותי, ארשת תודתי על מתן-הכבוד שזכיתם לי בו. יקר לי מתן-הכבוד ממוסד תורה חשוב זה — מתן-כבוד הוא לשירה העברית ולחינוך העברי באמריקה שהיתה לי הזכות הגדולה להיות אחד ממשמשיהם ונושאי כסם. מודה אני לכם, רבותי, מקרב לבי על חסדכם זה שמשכתם לי מניו-יורק הבירה לניו-אורלינס הנידחה, מחוץ ההודסון הצלול לחוף המסיפי הדלוח.

אליכם, חברי המסיימים, אכוון את דברי. בשם «חברי המסיימים» קראתי לכם, שכן גם אני נכלל כיום בכללכם, כלל המסיימים, גם אני מסיים שכמותכם, אלא שסיומכם אתם משמש לכם מעבר לבראשית חדשה, סיום המדרש ובראשית

המעשה, מעשה רב של רב בישראל, שלשם משימה זו התכשרתם במוסד-תורה זה — צעירים אתם והחיים עדיין מלפניכם, שמשכם זה החלה מתרוממת אל חוג-שמיכם! ואילו סיומי אני משמש לי סיום תקופת בראשית ומעבר לתקופת אחרית — החיים לאחרי ושמשי נוטה לערוב. אדבר אליכם כדבר חבר גדול במנין אל חבריו הקטנים ממנו במנין, ודברי יהיו מועטים: אצמצמם ואכוונם כלפי הבעת משאלת אחת: החזירו עטרת הרבנות ליושנה — לתפארת ולנצח ולהוד שביושנה!

דור דור ודורשיו ודור דור ורבניו, ולא ראי רבני דור אחד כראי רבני דור שני. אף על פי כן, שלשלת אחת, שלשלת של זהב, מרתקת את כולם: המסורת הרבנית, במלוא הודה וזיוה והדרה, כמה מעלות טובות למסורת רבנית זו שאם אני אומר למנותן איני מספיק. אגיב על שתים מהן, שהן, לפי דעתי, שקולות כנגד כולן — שתים שהן בעצם אחת: תלמוד תורה, שמשמעו לימוד תורה והרבצת תורה.

רב בישראל — בכל דור ודור היה נאה מקיים מה שנאה דרש הלל: ודלא מוסיף יסף ודלא יליף קטלא חייב. לא עברו עליו יום ולילה שלא היה לן בעומקה של תורה, נושם אווירה, אווירה-הנשמות, מתחמם כנגד אורה ומאיר נפשו באורה, מתבשם במורה ומתאצל באצילותה. חשובות היו בעיניו מצוות הכנסת כלה וביקור חולים והלווית המת וגמילות חסדים, ואולם תלמוד תורה נחשב לו כנגד כולם, ועשה תורתו קבע ועיסוקו בצרכי-ציבור עראי, שכן נתפרש לו התואר רב שהוכתר בו לא בהוראתו המסולפת: כוהן מתווך בין אדם למקום, אלא בהוראתו המקורית, והיא האמתית: מורה הוראה, נושא דגל התורה, מפרשה ומרחיבה.

וכשם שרב בישראל ראה חובה לעצמו לעשות אזנים לתורה כך ראה חובה לעצמו לכרות לה אזנים, להרביצה ברובע ישראל, להפיץ מעינותיה חוצה. מראשי מיסדי ישיבות ומקימיהן היו רבנינו, נותנים דעתם ומוסדים נפשם שיתקיימו בנו חכמי ישראל. אפילו אותו רב שהיה גולה לעיירה קטנה שלא היתה מקום תורה היה מקהיל בה קהילות בחורים ואברכים תופשי תורה ובעלי-בתים סתם, לרבות בעלי-מלאכה, חוטבי עצים ושואבי מים, ומאגדם לשם קביעת עתים ללימוד תורה בהדרכתו: דף גמרא, פרק משניות, עין יעקב, חיי אדם, וכדומה, ובגלותו לאותה עיירה שכינה גלתה עמו, שכן עשאה למקום תורה ששכינה שרויה בו. ידעו רבנינו שגדולתו של חייא הגדול היתה בזה שריבץ תורה וגלה ללמד.

מסורת רבנית זו החזירו, חברי המסיימים, ליושנה. אל תהיו מחזיקים בנושנות רק מפני שהן נושנות — קליפות שאין בהן שוב בכדי שימור התוך — זריקה יפה להן. ואולם לא כל ישן מפני חדש תוציאו — יש ישן שברכה בו, כאותו יין ישן שהוא מזוקק ומצלל וטעמו וריחו השביחו מתוך יושנו. הרבנות באמריקה, בתוקף מסיבות הזמן ותנאי המקום, אלצה ליתן צווארה בעול עסקנות ציבורית ונעשית בעיקרה מכנסת כלות, מבקרת חולים, קוברת

מתים וגבאית צדקה. חס לי מלזלזל בערכו של עיסוק בצרכי ציבור, ואולם חס לכם מלהעמיד רבנותכם על עסקנות ציבורית. זכרו מה שנמנו וגמרו חכמינו כי תלמוד קודם למעשה, אפילו לקבורת מתים, מצווה גדולה זו שהיא בגדר עשיית חסד של אמת — וודאי זכור לכם מה שכתב רבי אבהו לבנו ששלחו לטבריה לשם לימוד תורה בה, ואמרו לו כי הוא, בנו, גומל חסד של אמת בה: „המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריה?” אומר לכם בלשונו של רבי מאיר: „הוא ממעטים בעסק — בעיסוק בצרכי ציבור — ועסקו בתורה, בלימודה ובהרבצתה. קבעו עתים לתורה שלא ישתכח תלמודכם שנקנה לכם בדי עמל שנים רבות, לפי ש„דברי תורה קשים לקנותם ככלי-מילת ונוח לאבדם ככלי-פשתן” והקב”ה בוכה בכל יום על מי שאפשר לו לעסוק ואינו עוסק בה.” למדו ולמדו, בערו בקהילותיכם נגע הבורות ועם-הארצות שפשה ביהודי אמריקה והוא קובע נפש היהדות האמריקאית.

ואל תתנוני למורה הלכה בפני רבותיכם אם ארחיב, מעבר לגבול שגבול ראשונים, עצם מושג התורה, משתמש אני במלה תורה לא בהוראה המצומצמת, המיתחמה בתחום הקודש, אלא בהוראתה המורחבת, שפירושה: תרבות ישראל, אותו זרם יצירה הנובע ומתגבר תוך כדי נביעתו ופורץ כל החתמות שניסו לחתמו בהן, ושבו לא יחול ההבדל בין קודש לחול — קודש בחול שבו, הרמב”ם, בן גבירול, בן עזרא והלוי וכיוצא בהם, ולהבדיל הבדל ערכי ויחסי, מאפו, סמולנסקי, יהודה ליב גורדון, מנדלי מוכר ספרים, אחד העם, ביאליק וטשרני-חובסקי וכיוצא בהם, ארזי לבנון אדירי ספרות ההשכלה וספרות התחייה, אלו ואלו דברי אלהים חיים ומפרשי רוח ישראל, קדושה בחילוניותם, שכן זרם ספרותי זה שהורים יצירותיהם ונראה כעין זרם צדדי, נובע באפיקים מעבר לתעלות שחפרו ראשונים — מוצאו ממקור ישראל ותוצאותיו לנצח ישראל.

אסיים את דברי בדברי משל ממשלי המגיד מדובנא:

מעשה בסוחר באבנים טובות ששלח משרתו להביא מאיזה מקום שהוא מזוודה מלאה אבנים טובות שהשאירה שם. עמד אותו סוחר וצפה בחלון בקוצר רוח, ממתין למשרתו שבושש לשוב. ראהו לבסוף מרחוק כשהוא מתנהל בכבודות, עמוס מזוודתו, וגונח ומזיע תחת כובד משאה, מיד ספק כפיו: „וי לי! אסון קרני! גנבים גנבו האבנים הטובות ומלאו את המזוודה חלוקי אבנים פשוטות שהחליפון בהן, לפי שאין גונחים ומזיעים כשנושאים אבנים טובות!”

יהודי אמריקה שוחחים תחת משא היהדות, גונחים ומזיעים, לא מפני שהחלפו האבנים הטובות שבה באבנים פשוטות, אלא מפני שנתכסו אבק ועובש והועם זהרן, ונדמה להם, לנושאיהן, כאבנים פשוטות. זאת תעודתכם, חברי המסיימים, למרק ולצחצח אבנים טובות אלו, להשיב להן ברקן וזהרן, ותשוב ליהודי אמריקה הכרת ערכן ולא יהיו שוחחים תחת משאן, גונחים ומזיעים, אך נושאים אותן, זקופי קומה, בגילה וברינה: אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו!



יצירתו של אפרים א. ליסיצקי

מאת ישעיה רבינוביץ

עבודתו הפיוטית של ליסיצקי היא פוריה מאד. ב"תוצרת" ספריו הוא עולה על כל משורר אחר בספרות העברית באמריקה. ספריו, מהם אבטוביוגראפיים או ביוגראפיים, נטפלים לדמויות מן העיירה היהודית שבה גדל המשורר במצרי "הדלות המנוולת"; מהם ניתנים לליריקה הפיוטית, שרובה באה בצורה המורכבת של הסוניטה והטריאולט; ומהם, כידוע לכל קורא עברי נאמן באמריקה ובתפוצות, הנאחזים באיפוס ההודי-האמריקאי, לפזמון ה"ספיריטשוואל" הכושי ולסיפור הפיוטי הכושי, כולם על כל הפוריות שבהם, נעוצים הם ברצון אמנותי עמוק הטבוע במהותו הפיוטית של ליסיצקי: ל"שקם" במלה העברית את הבדידות הטבועה בציפור-הנפש של גורלו; לגשם אותה גישום פיוטי אמנותי ברשויות שאינן נוגעות נגיעה ישירה בעובדות ביוגראפיות של המשורר. הבדידות האיומה, שתדיר היא הנתנת בחווייתו של המשורר, נדחפת לדבריי-קיום אמנותיים שהם שונים בתכלית מן הביוגראפיה האישית של המשורר. הצירוף הזה הוא הגורם גם לפוריותו של ליסיצקי, וגם לפניות הפיוטיות השונות המציינות את דרכו האמנותית.

ברי: הדיוק בתהליכים הפיוטיים המציינים את דרכו של ליסיצקי צריך הוא, קודם לכל, שיעמד על הפרקים הביוגראפיים המפורשים שהמשורר גופו מאמץ אותם ללבו הדווי. חובה ראשונית היא לחקור ולמבקר שיעמיקו באותם הפרקים, ואף אם הם נוטים במפורש לראות ביצירה הפיוטית תופעה שונה מאד מן העובדה הביוגראפית. הספרים הביוגראפיים של ליסיצקי, כשהם לעצמם הם מהווים מסכת הרפתקאות מופלאה, — והם לעצמם, כדאים הם שנעמוד עליהם ונעיין בהם. לא כל שכן שהם-הם המשמשים פתח-כניסה לכל תמורות החווייה המתגלגלות בסוניטה, בטריאולט, ב"מדורות דועכות" ו"באהלי כוש" לליסיצקי. וכולם, כמרומז למעלה, בחותם הבדידות הגדולה הם ניתנים.

צריך אדם שילך אל "אלה תולדות אדם" על-מנת שיוזמן עמה, עם הבדי- דות הכבירה הזאת — היא שגם אכלה את גופו ונפשו של המשורר וגם שהוליכה את הווייתו הדווייה בהיכלי היופי של המחשבה והאמונה*). בבחינתו הספורית- הוודויית יחיד הוא כמעט במינו בספרות העברית של הדורות האחרונים. הבחינה האישית-הביוגראפית כולה נראית מראשיתה ספוגה מהכרה פאטאלית: הכל צפוי פה מראשיתו למכשול, לחילול. עוד טרם הגיע הקורא לסימו של דבר בפרק ופרק ב"אלה תולדות אדם", הוא כבר מתנבא על אותן דרגות קיום של "צל

עובר", "בכף הקלע", "משואות", "מדחי אל דחי", "בין הגויים" — והם הכינויים שהמספר מאמץ לדרכי חייו. לא התנאים החיצוניים בלבד — המצוקה החמרית, הסביבה דלת המעש או דלת התרבות, חוסר ההצלחה להשתלב באיזו יציבות של פרנסה ושל חיי רווח — הם הנתנים בספר. הסיפור גופו, הדיבר הספורי של המשורר, תפיסת-הקיום המגיעה משפט ומשפט בפרקים הנוהרים לאיזה אוקינוס גדול וסגור — כולם משיבים על הקורא מן ההשראה הפאטאלית. דיבורו הסיפורי של ליסיצקי מהלך במוסיקאליות עמוקה ושקטה — שלוהו כמעט, תוך בינת-חיים ברורה שבה, המשפט הפרוזאי שבסיפור לעולם אינו מתעכב מטיפה של מרירות סארקאסטית, או מן האירוניה. שם הספר בלבד מרטיט ביגון שלאחרי קבלת הדין. יגון הוא זה שאותו הוא מנחיל "לבתי חנה / אשר לבקשתה נכתבו / פרקים אלה" ואותו הוא מטפח בלבו כשם ושארית:

כליל קודשי נשאתי על ראשי כל ימי חיי
והערמתי לחבוש עליו מגבעת שבת כדי
להעלימו מעין רואים. מסיר אני מעליו
מגבעת שבת זו. אין אני נרתע מלגלות
כליל קוצי — כליל תפארת הוא שניתן לי
בראשי.

מן התהליך הסיפורי הזה שב"אלה תולדות אדם" מתהווה איזה יחס מופלא בין הקורא ובין המשורר-המספר. תחושת הטראגיות הניתפסת לקורא עם ההליכה בפרקי הספר אינה מתרקמת אך ורק מתוך היסורים והתלאות והסבל שנפלו בחלקו של המספר, שככל שהיה מתקרב למעמד של פרנסה, כן היה קרקעו נשמט מתחת רגליו. התחושה הזאת מקורה במשהו שמעבר לשיכבה המפורשת הביוגראפית שבספר — בתבונה הקיומית הגדולה הקולטת אל תוכה את כל המתהווה בסיפור. ליסיצקי מספר על חייו באונטאריו הצפוני והוא מרחיב והולך בתיאור האדם והנוף מתוך זיקה נפשית עמוקה וזיהות חיונית עמוקה, כאחד שחובר ביציבות קיומית לאותה אדמה קאנאדית רחוקה. החיים הולכים ומצטברים, כביכול, בנפשו מחדש, כאילו הכל הוחל מחדש ומשמעות חדשה יש לו — וכופר העבר על סבלו ועל מכאוביו. הבדידות הקשה, שכולה כבר מתמצית במשפט הראשון של הסיפור: "על כרחו יילדני חי מילדי הרופא", לא זה בלבד שהיא דומה מתכפרת מאותו חיבור כביר המתהווה בין המספר ובין הנוף הקאנאדאי, אלא היא ניתנת מלכתחילה על-מנת שתבוא לידי תמורתה בבדידות הנהדרת הפרימיטיבית שבה קשוב האדם לשרשיו ולראשיתו. הפאטא-ליות המהלכת בפרקי הספר משרה או על הקורא מן היופי הטראגי שבה משתקף קיומו של המספר. גם חברותא אנושית ממש הותקנה למספר באותו עידן מופלא שלו בצפונה של אונטאריה, כאילו כל צפייתו היותר עמוקה של המשורר, צפייה תדירית זו המגיעה את נבכייה של כל שירתו, גם היא סוף-סוף נתקיימה. אכן: חברותא שטנית היתה זו. כי הלא חברי-ידידו גנב ממנו את כל שכרו שרכש לו

בעמל רב ובעבודה מפרכת. אלא שלזה אין ליסיצקי מקדיש אלא משפט בודד אחד. בענין זה אינו מאריך ואף אינו תוהה עליו, כאילו סדר העולם שלו כך הוא ועצם טיבו. רק בלבו של הקורא מחריף הכאב. לא כל שכן אם הקורא הוא סופר עברי, משורר עברי, מבקר עברי באמריקה היהודית. אם כה ואם כה, הספר האוטוביו-גראפי „אלה תולדות אדם“ זורק הרבה מאורו על כמה תהליכים ונטיות ופניות האופייניים לגבי שירתו של אפרים ליסיצקי.

ב.

היסוד הטראגי האסתטי ב„אלה תולדות אדם“, שאותו ראינו צפון מעבר לעובדות הביוגראפיות ה„ריאליסטיות“ הגלויות, מניע את שירתו של ליסיצקי בספרים „מדורות דועכות“, „מעלות ומורדות“, „באהלי כוש“ ובמקומות שונים אחרים. על אלה נעמוד במיוחד בשורות הבאות. אלא שכאן עלינו לציין שהיסוד הביוגראפי הגלוי, העובדתי, ה„ריאליסטי“, לעולם אינו סר מריקמת יצירתו של המשורר. בכל דרכי השירה הפוריה הזאת ניכרים הכיסופים הכבירים אם אל הצורה הסיפורית, האפית במפורש בצורה ובחומר, ואם אל הסוניטה והטריאולט, או שירת ה„ספיריטואלס“ של הכושים, שבמוסווה הם נוהרים כולם למבוע פיוטי סיפורי. הכיסופים האלה מתגלמים, כידוע לקוראי שירתו של ליסיצקי, מחד גיסא בפואימה המוקדשת לאישים בעיירתו. ב„אנשי מידות“ מעיד המשורר על עצמו: „אישים הם שידעתי או שמעתי שמעם, ואלו ואלו רישומם נטבע בתוך נפשי. אישים אלו, ביחודם ובצירופם, צירוף קוי תכונה ואופי וחוליות עלילות של אחדים מהם ואיחודם ביחידות אישית, שימשו לי פרוטוטיפוסים ורקע עלילתי לעיצוב הדמויות ולשילוב המאורעות שבפואמות המכונסות בקובץ זה“. ובאמת מהוות הפואימות האלה מעין רקע ביוגראפי מובהק לשיכבה יהודית עיירתית שעמדה בשפל המדרגה הכלכלית, הסוציאלית, התרבותית. מובן: הטיפול הכללי בשיכבה מעמדית זו בחיי היהודים בעיירה אינה אופינית, כמובן, אך ורק לליסיצקי. היטב ידועה היא לנו מן הספרות היידיית והעברית, בסיפור ובשיר ובדראמה, ואין ליחס לליסיצקי מפנה מקורי פיוטי בזה. אולם היסוד הביוגראפי, ה„ריאלי“, ה„אמיתי“ שבדבר הוא הנותן. בפואימות הביוגראפיות ומעין-ביוגראפיות שלו דומה המשורר נדחף ממין חובה אישית, אמנותית-שיקומית, לכל הנפשות העלובות ההן שהרבה יש להקיש מגורלן על גורלו. ומה שמציין ביותר את דמותו הפיוטית של ליסיצקי בפואימות האלה הוא, שבשום אופן אין הוא רוצה להשתמש בסובלמאציה פסיכית שהיתה מתימרת להרים את האישים הביוגראפיים שלו משפל המדרגה, להפרישם מן הדלות המנוונת החומרית שלהם, על-מנת להטביען באיזו „יחוס“ רוחני נעלה. בשירו של ליסיצקי קשה מאוד למצוא משהו מן הרומאנטיקה העיירתית בטעמו של שלום אש, או מן הרומאנטיקה הספרותית-החסידית של פרץ, או אף מן הנעימה הנוגה, הקבצנית-הלירית, של אברהם רייזין. רצונו האמנותי של ליסיצקי בשירים האלה הוא רק לספר על האישים

הללו, להציגם "כמו שהם" כאילו עצם הסיפור, האידיאה המניעה את העבודה האמנותית-הסיפורית, יסוד הסיפור ברבעצמו, עשוי הוא שיביא "תיקון" לחיים הדוויים של הללו. השירים האלה פשוטים הם בתכלית, ללא כוונה ורצון ויעוד — לא מבחוק, בתיאור החיצוני של הבריות וחייהם, ולא מבפנים, מאיזו טראגיות פנימית האוכלת את נפשם. ודווקא עם הנטיה הזאת נוצרת תחושת הכדאיות הגדולה לחייהם של הללו, כביכול, עצם העובדה שהמסורר מספר עליהם מעידה על הכדאיות הקיומית שבחייהם, על השארת הנפש שבקיומם. מכאן תובן זיקתו של המשורר אל יצירתו זו האפית. וצר מאד שאין הביקורת העברית רואה דייה, תופשת דייה, בבחינה הספרותית הזאת — על אחת כמה וכמה בבחינה האמנותית הפועלת בשאר פרקי השירה לליסיצקי.

אולם הפואימה הביוגראפית בכתבי ליסיצקי, סוף-סוף אינה מהווה אלא את השיכבה השטחית-הריאליסטית שלה. עיקר רצונו האמנותי-הדינאמי של המשורר הזה מקורו, בעצם, בשכבות מעמקים פסיכיים. "תשוקתו" האמנותית "האמיתית" של ליסיצקי מתגלמת ברובה בסוניטות, בטריאוליטים שלהם הוא נטפל וחוזר ונטפל — ויותר משהם — בספרו המופלא "באהלי כוש". "תשוקה" אמנותית זו מפליאה היא למדי. לא זו בלבד שהסוניטה והטריאולט מורכבים הם בצורתם, אלא שבאלה מזדקק ליסיצקי ללשון עברית שרבים קוראים לה קשה, והיא אינה אלא כבדה, בעלת משקל ממשוה שנחצב בגנוזות, עמוסת הגות והרת צפונות קיומיים-פאטאליים. משורר זה שענות כבירה בלבו וחזותו חזות קשה הנכספת בכל מאדה להתגלם במלה הפיוטית העברית — הסוניטה המחושקת חישובי רעיון וצורה הלמה מאד את חתירתו הפיוטית האמנותית האנושה. הטריאולט הדבוק וחתום בסגור צורתו ורעיונו הולך וחוזר על עצמו חזרה פאטאלית כמעט, — אליו נמשך המשורר שאין לו בחייו אלא גישום אמנותי כמשמעות היחידה הגדולה בבדידות קיומו. עובדות אלה, דומה, יסודיות הן לכל מי שמתקרב לשירת ליסיצקי קירבה פנימית. דווקא לבקורת במדינת ישראל, המתיימרת לגשת גישה פנים אל היצירה האמנותית, תשמש עבודתו הפיוטית של ליסיצקי חומר חקר וניתוח רב-ערך.

הצורה הסוניטית משמשת לליסיצקי כלי פיוטי שיותר מכל הוא מגשם (מחוץ לפרקי השירה הכושיים) את כיופיו האמנותיים היותר פנימיים, הפסיכיים-המעמקיים. עוד ב"אלה תולדות אדם" ניסינו לעמוד, דרך רמו, על העובדה דלהלן: בעוד אשר דמותו החיצונית, דמות היחיד ברשות הרבים, הולכת ונשחקת ונטחנת ונהרסת מפיו של איזה גורל גרוטסקי וקאפריסי — הרי אותה שעה הולכת ונוצרת הדמות-מבפנים, הדמות הצופה בגורלה צפיית רבת-תבונה, והרת-משמעות קיומית. "משימתו" האמנותית של המשורר, מחוץ לפואימות הביר-גראפיות שלו, היא, בכך, לגשם אותה דמות, על תפישתה הקיומית-הטראגית, בניבו הפיוטי. הניב הפיוטי הזה בשום אופן "אינו רוצה", אינו מכוון, לליריזם האמוציונאלי הרגשני שהרבה נפגעה בה השירה העברית באירופה ובאמריקה.

אין ליסיצקי "רוצה" לספר, או לשיר, על נפשו הדוויה, על מכאוב האהבה שלא נתקימה, על התוגה הסנטימנטאלית, ופחות מכל — על אשר עולל לו הגורל. בעצם אינו "מתכוין" אלא לגשת אל הגורל ולראותו — לגשם "גישה" זו בדברו. ואמנם, המחשבה הפיוטית-האינטלקטואלית היא הנותנת בשירו ובהווייתו של ליסיצקי. את בטוייה של המחשבה הזאת הולמת מאד צורת הסוניטה, ואולי גם הטריאולט.

המחשבה האינטלקטואלית הזאת אינה "מייצגת" את הריאליזם הביוגרפי של המשורר. אולם טבועה היא בהווייתו האמנותית-אינטואיטיבית. היא אינה סובלת את הרחשונים החווייתיים שאי שם הם עולים ויורדים, נוצרים ונמוגים, והנעימה המוסיקאלית שלהם היא רכה ורפרופית, מתקיימת בבנות-קול וגוון ונמוגה בהם. המחשבה המוסיקאלית של ליסיצקי נחצבת מחווייה פיוטית-קיומית קשה, מוצקה, גורלית, וצורת גישומה היא צורת הסוניטה הקשה, המוצקה, הגורלית. לא זה בלבד שאינה סוגרת על הדמות, אלא שהיא מקיימת אותה; היא הדמות הפיוטית המחושקת במחשבתה, צופה בעצמה תוך אספקלרית מחשבתה, תופשת את עולמה בחישוקים האמנותיים למחשבתה.

ראויה מאד לציון היא העובדה שאת ספרו "במעלות ובמורדות" (הוצאת דביר, תל אביב, תשי"ד) — וספר זה הרבה הוא נתון לצורת הסוניטה — פותח ליסיצקי בסידרה "לטמיר". המושג הזה "לטמיר", יותר משהוא נושא בקרבו את תחושת ההעלם הסמוי, הסתום, הוא מעיד על הקירבה הוודאית הקיימת בין המשורר ובין הטמיר, ומשהקורא נכנס לעבי לשונו העברית של ליסיצקי — והיא דווקא עוסקת בגלגולי-הווייה שונים שבנוף — הרי יותר ויותר יתחוויר לו: כסעור תשוקת המבע "שם המפורש" בלבו של מקובל גלמוד בפניה נידחה, כן תסער תשוקת המבע למחשבה היקומית האינטלקטואלית בלבו של המשורר. וכסעור תשוקתו של המשורר, כן ירדד את הצורה הסוניטית של שירו וכן יחצוב במלות הלשון העברית טעונות הקדמות. הקדמות היא המכבידה על שירי הנוף והאהבה של ליסיצקי: הקירבה האיומה שבינו ובין "הטמיר", המשמעות הפאטאלית הפועמת במלות הלשון ובצורות הלשון, הדחף האינ-סופי לצמצם את הפסיעה האחת שבינו ובין "הטמיר", הבדידות ההווייתית הגדולה גם של המשורר וגם של "הטמיר".

ובאמת ניכרת נטייה אורגאנית עמוקה בשירת ליסיצקי אל הנוף. אולם הוא סולד ביסוד הרפרזונטטיבי הפיוטי לנוף, כשם שהוא גרתיע מן הסנטי-מנטאליות הביוגרפית שהנוף היה ממציא לו. הנוף אינו "מראה" לו, כי אם "חידה" המעמידה אותו על סופו של "הטמיר". אמנם, הדימויים שבהם משתמש ליסיצקי בשירתו הנופית, אף ב"לטמיר", רובם הם "מסורתיים", מקובלים: הים הסוער, הספינה המסוערת, העוגן הרחוק, החוף הבודד, "פאת-מערב מוורידה", "שלכת-סתיו מתלעה", ורבים כגון אלה שהשירה הסנטימנטאלית והרפרזונטטיבית הייתה נתפשת להם מעודה. אולם בשירו של ליסיצקי הם כולם ניתנים בתמורה

אמנותית שהמחשבה משתלטת בה בתוקף רב על הרגשות. ודווקא דרגה זו היא המטילה בכל המראות האלה מן הצביון המיתולוגי הקדום. כל סוניטה שב"מעלות ומורדות" כוללת בקרבה את הצביון הזה. דיינו אם נדגים את תפישתו הנופית של המשורר במובאה אחת —

דם עשן היער העתיק בעשן שני־דמדומים,
דמיונו כעשן בו תמר ממדורה עשנה:
קוסמת שעת־שקיעה: מעת אשר חלפה ואינה
תער דמיון מראה מצבא מראותיה הקדומים —

התלקחה במערה יער, באשון ליל, מדורה
נחשת פני הודים מחוללים סביב לה תלוה;
מחוללים סביב לה הדים בדהרה קלילה,
מנופפים קרדום וצווחים בקול ענות גבורה.

בחורים רבוצים לזקן נשיא שבטם מאזינים
כשיחו פרשת עלילות גבורים נפלאים
מימים מקדם, לשבטם צבי, פארם עליו;

מחביון היער הדומם ישמע קול קינים,
קול עגור בו ישא נהי; לבי יהגה נכאים:
חליפות לעמים — לא ישוב לתחיה עם חלף!

עם ערב — „במעלות ומורדות“ — ע' 30

הדרגה הזאת בשירתו של ליסיצקי מתרמזת למרחוק במין זיהות שבינה ובין שירת טשרניחובסקי: באינטלקטואליזם האמנותי, בזיקה למיתוס במסכת הדימויים וההשאלות ובעצם התפישת הקיומית, בצורת הסוניטה הנחצבת מסלע־ישון עבריים קדומים. אולם לא הרי זה כהרי זה בתהליך הגישום הפיזי האמנותי של שניהם. לטשרניחובסקי „עולה הכל בנקל“, אף רובדי מציאות שבנגלה הריאלי משתלבים אצלו „מאליהם“ בתמורה מיתית אינטלקטואלית, מתלכדים ברתוקי הצורה הטכנית המורכבה בכליל הסוניטות שבעצם הן מהוות מעין מעגל גורלי. שירת טשרניחובסקי דומה „מטבע ברייתה“ פונה אל הגורליות הזאת, בגוון פסימי שבה, והיא מתנגנת ומתקיימת בגורליות הזאת. אולם אף קורטוב מן הטראגיות האישית של המשורר גופו אין בה. אהבת הגבר לאשה, גוני זריחה ושקיעה, עליות וירידות בגורלו של אדם ועם — כל אלה מהווים ניגונו האינטלקטואלי הפיזי במין אובייקטיביות מוצקה שהיא־היא המהווה את הכבידות בלשונו העברית. ואילו ליסיצקי כולו נראה נגוע החתירה האנושה לנקב מבעד לשטחי המציאות אל איזו הווייה תכליתית ואחרונה. זיקתו לצורה הסונטית וללשון עברית קצת־נסתרה מהווה מעין הסתערות אישית הנכספת להסתלק מן ה"אבטוביון־אפיה" שלה אל איזה „ביוגרפיה" קיומית אחרת.

נהדרה ואכזרית ואיומה במיתוס הקיומי שלה. ההסתערות הזאת באה לידי שיא מיוחד בשירים האירוטיים בקובץ „מעלות ומורדות“, כגון —

שחור בשרך, רעב צחור בשרי, בדמי לילה,
בקול-להבים פלל לי — סהרה
מפללה, לוהטת, מלא מערה,
אל ענן נתעה, הלבין לה מלמעלה.

הפגעת בי שחור-אשך, עד ארגיעה
ויפטר את צחור-אשי ממעמקים —
התפתלו שתיים אשים במחשכים,
אש אוכלה אש, ואש את אש משביעה.

אש אוכלה אש, ואש את אש מרעיבה,
התפתלו שתיים אשים עד אור שחר
ויער תהום הפריד גזעים ליל כסה;

מצחור חלומה נשופה פי שבעה
סהרה רבצה — ענן, שבע צחר
משחור חלומו, דם ממנו נסע.

בליל חשק — עמ' 9

ברי: בסוניטה הזאת אין המשורר בא על סיפוקו כבוא טשרניחובסקי על סיפוקו בסוניטה האירוטית הפסימית שלו. מעצם טיבה עשויה צורת הסוניטה שתביא את האמוציה הקמאית לידי דרגא סיפורית שכולה כבר ספוגה ממידת התבונה האינטלקטואלית. בדרך כלל מסוננת הסוניטה הטובה — וסוניטת טשרניחובסקי בכלל — מן הערפלויות ומן הריתחה שבאימוציה הראשיתית. היא כולה נגאלת בהתבוננות שבחכמה המציאותית ותכליתה האמנותית היא האידיאה המסכמת, וגם מסיימת, את „הענין“. הסיכום והסיום לרוב משתקפים בטיפת-יתר של גורליות פסימית, אלא שאף זו ספוגה מן השלווה שבאידיאה המגובשת, היציבה, המוצקה, המוכרת, המקובלת במודע. „סוניטות עכו"ם“ של טשרניחובסקי כולן הדרן באידיאה אינטלקטואלית, פסימית ופאטאלית, אמנותית זו. ולא כן הסוניטה לליסיצקי המובאה למעלה. אף היא מרתקת את האימוציה האירוטית הקמאית, מסוערת הנפש והדמים, ברתוקי הסיפוריות האינטלקטואלית. האידיאה האירוטית, המיצרפת בשני הבתים הראשונים של הסוניטה המובאה למעלה, הולכת ומתלבנת ומתאפקת פי-שבעה בחרון וחרון משני הבתים האחרונים, עד שהיא עוברת על גדותי האישיות הביוגראפית של המשורר. האינטלקטואליזציה המהלכת מחרון לחרון בסוניטה משמשת מעין גשר קיומי שבו עובר המשורר מגופו ומדמיו לתכלית הגילוי שבהווייה, כל הנחשול האירוטי שבסוניטה מתפתל בסגור האילם, שרק הצבעים האפוקליפטיים של אש צחורה ואש לבנה פוגעים זה

בוה, אוכלים זה את זה ונבלעים זה בזה — וסופו בא לידי תמורה אידיאית אינטלקטואלית-קיומית טהורה באימאג' של "סהרה רבצה — ענן שבע צחר / משחור חלומו, דם ממנו נסע". וזהו הגילוי הגדול התוסס מעבר לעלילות באבטור-ביוגראפיה "אלה תולדות אדם" ומתפעם בספר "באהלי כוש" שעליו נעמוד בפרק הבא. גילוי הוא שהוא נשנה בבהירות יתר בסוניטה האחרונה של הסידרה "מבעד לעילופים":

ובהאיר לי מבעד לעלופים
ישותך אורה שנית — גלמי-עולם
שמעתי אז, ואם בלי נשמע קולם,
כפלם לו, נכאבי כסופים.

ידעתי: יבוא יום, ואם יתמהמה,
בו תפרמי הלוט עליך, פרום
וערה לוט ישותך, וזב, ערם,
אל גלמי-עולם ערגו לו זה כמה.

יתמר אד, שארית חשכת גלמים,
מסנן ישות יש ויש בהלה,
כמשאת-עשן להבת-אש מקיאה;

חלל אינ-סוף קרון אור של שבעת ימים
בו חשרת אד מבהירה-מכחילה —
חלום בחלום התנהר — פג — ולא נהיה.

— עמ' 127

ג.

"הכבידות" שעליה עמדנו למעלה בסוניטות של ליסיצקי, כשם שהיא מזדקקת לצורה לשונית מקראית עתיקה, גנוזה קצת, דומה מתקפלת קיפולים טמירים בעבי החווייה שלה, כן היא מזדקקת באותן הסוניטות למראות נוף, לחזיונות באדם ובטבע, שבראשיתם הם נראים קישוטיים — מכבידים בלבד, וסופם שהם נקלטים גורליים-הווייתיים בחתירתו של המשורר לתפישה קיומית משלו. ואילו לשון זו ומראות וחזיונות אלה משתחררים לגמרי מן "הכבידות" שבהם משאנו באים לעיין באותו ספר מופלא בשירה העברית החדשה — "באהלי כוש".

עם הקריאה בספר הזה הולכת וגוברת התחושה שמהו גדול וחשוב וכביר הותר למשורר. עכשיו הריהו ניתן כולו, מתוך איזו חדווה נפשית שקמה בו, לניב פיוטי אמנותי שאותה לשון מקראית עתיקה משמשת בו כולו, ואותם מראות וחזיונות הולכים ובוקעים בו ביתר עוז, אלא משום מה ניטלת ממנו

ה"כבידות" האינטלקטואלית שבסוניטה. כל אותו "יעוד" אמנותי שאותו ייחסנו לליסיצקי — לפרוש מן התחומים הביוגראפיים-הדלותיים שבו, על-מנת ליצור בשירו יצירה קיומית חדשה — דומה מתקיים "מאליו", וממעמקיו, מן הפרימיטיביות הזורמת במוסיקאליות מיוחדת שלה בשירת הכושים. מה שהיה מתעלף ומתקפל ומתקדש ומסתער "לטמיר", מתהווה עכשו מתוך נחשולי-גילויי כבירים שמעצמם דומה, הם זורמים בהווייה ובחוייה הכושית. אכן, ב"באהלי כוש" נראה ליסיצקי בא על נחלתו הפיוטית, ל"ארץ המובטחה" שלו. אף מן הבחינה הביוגראפית הרפרזנטטיבית יש לראות בשירים האלה מן הזיהות הנפשית שבין המשורר ובין החומר השירי שבידו. כביכול: כל אשר נצטבר מן הסבל בגוף ובנפש בפואמות הביוגראפיות נמוג פה בחזיונו התפארת והגאולה המגלגלים בקיומו של האדם. אותו ספר מעיק — "אלה תולדות אדם" — לא זה בלבד שכל המועקה המספוגה אותו נמוגה ב"באהלי כוש" בתמורה חיונית כבירה שקמה בעולמו כי אם גם ההגות הטראגית הקיומית הכבדה, המהלכת בחדרי-חדריו, באה בשירי הכושים האלה לידי מבע גלוי ונהדר שבעצמת יגונו מבקיעה לו החדווה מקרביו. אכן: כלל וכלל אין עבודתו זו של ליסיצקי בשירי הכושים (ואולי גם בשירת ההודים: ב"מדורות דועכות") מין עבודה אנוטית צדדית שהמשורר העברי איווה לו משהשתקע בניו-אורליאנס שבאמריקה. אורגאנית היא, "הכרחית", בדרכו מעצמו אל עצמו. וצמרת שירתו היא, שיא הישגו.

ודאי: הפרימיטיביות העממית שבשירת הכושים היא העושה כך. הקישוט המילולי המקראי שתכופות הוא נראה בסוניטה מגובב יתר על המידה, הנטיה אל הגנוז בלשון שלפעמים היא דומה — ושלא בצדק — מלאכותית קצת, גודש הצבעים במראות ובחזיונות הפיוטיים, שלעולם אינם מרשים לעצמם בסוניטה כל רחשים אימפרסיוניסטיים בבנות קול וגוון — כל אלה נגאלים פה בזכותה של המוסיקאליות הפסיכית הפרימיטיבית. המשמעות המפעימה את כל השירה הכושית ב"באהלי כוש", הלא היא היא המשמעות שנתכנפה בכל דף ודף שב"אלה תולדות אדם" — והיא המשמעות שאליה חתר המשורר בכל מאודו בחזיונותיו שבסוניטה. בתמורה הפרימיטיבית הזאת ניתנת כנף למלה המקראית העתיקה המחזיקה מעמד אמיץ אף במקורה האנגלי של ה"ספיריטשוואל" הכושי. כל המקבילות או החזרות הפשוטות בשיר ושיר ב"באהלי כוש" אינן נראות באות כלל וכלל לשם קישוט בלבד, מחויבות הן מן המזרם המוסיקאלי הפסיכי של המשורר עצמו. לא זה שהמשורר, פשוט, מחקה ברוב כשרונו את השירה הכושית המקורית שבאנגלית האמריקאנית. הוא גופו, המשורר ליסיצקי, תפילתו סוף-סוף נתקיימה לו כאן על שפתיו, והחזרות והמקבילות אינן אלא משמשות את מקצבו המוסיקאלי הקיומי מנפשו:

כבדו כעופרת רגלי
 נמהרו כרגלי רץ,
 כבדו כעופרת רגלי
 ובראשי כתן צץ!

שחח גבי, כבד נטלו
הישיר שאת, לא ידע כף,
שחח גבי כאשר ישח
נדי-סוללתך לחוף.

כהו עיני, זיו הקרינך,
יום להן כעת כליל,
כהו עיני ככהות עינך
לילה כי יעטך צל.

אין לך ריבוי-צורה ושוני-צורה פרוסודיים בכל שירת ליסיצקי כב"באהלי כוש". ואין לך קפדנות בחרוז, במשקל, בחריזה שיהיו אחוזים ושלובים במידת החווייה שבשיר כ"באהלי כוש". אלא שאין כל אלה באים מלכתחילה מעין מרות מידו של המשורר שכוונתו היא כוונה רפרזנטאטיבית ל"ספיריטשוואל". הקפדנות הזאת מחוייבת מן הקיומיות והמוסיקאליות שבשירה הכושית. הגיבוב סר, והקודש סר, והפסימיות סרה, והפאטאליות הקשה נמוגה. אם נשקיף מ"באהלי כוש" אחורנית אל הסוניטה ייראו לנו כל אלה מין דרך ארוכה וכבידה המוליכה כולה ל"באהלי כוש". ואילו באנו להדגים, איננו מספיקים כלל: שיר ושיר ומשנהו שבספר יעידו על הריבוי בצורה ועל השוני בצורה ועל הקפדנות הפרוסודית. נסתפק במובאה אחת המעידה על האידיום התנ"כי המתהפך בשירה הכושית לליסיצקי המשורר העברי באמריקה:

נערערה כי נפיל בה את חומה ואת חל,
נתקוששה, נתאוששה למסע אל יריחו,
נתקוששה, נתאוששה למסע אל יריחו
ונצודדה ונרודדה בה שטן יריב אל,
וכו' וכו'.

כל האינטלקטואליזם הפועל בסוניטה ובטריאולט של ליסיצקי דומה "מחסל" את עצמו בשירה הכושית המסתחפת ברגישות הרליגיוזית-הפרימיטיבית שלה. אולם ההגות הקיומית לעולם אינה מסתלקת בפני אותה רגישות. אינה ניתנת לאיזה תחליף מדומה אשר יפיג את חריפותו של הדין הקיומי. ההגות הקיומית אינה אלא מתגשמת בשירה הכושית. היא באה בה לידי פדות, והפדות הזאת היא המעמידה שוב את ליסיצקי על הדרגה האפית שאליה הוא חוזר תדיר בכל שירתו — היא הפואימה הסיפורית הכושית הארוכה ב"באהלי כוש".

ד.

ספרו האחרון של אפרים ליסיצקי הוא "אנשי מדות". ייתכן שהמשורר גופו רואה את ספרו זה ראייה מיוחדת. אין ספק בדבר, שבחזירתו הפיוטית

הנואשה אל החומר הביוגראפי־האבטוביוגרפי, עומד הספר הזה בשיא ניכר. אף ללא כל מאמץ בין־פסיכי יראה המבקר המעמיק בחזירה זו ב"באהלי כוש" אל "אנשי מדות" מין דחף לסליחה ולכפרה על עצמו ועל עיירתו. כביכול, נבהל המשורר מפני הגילוי והתפארת שהם עולים לו בנקל בשירת הכושים, והוא פונה שוב אל הביוגראפיה המהלכת מונוטונית בחריזות בתיה הרבים ב"אנשי מדות". בהללו נדחקים כיסופיו האסתטיים הקיצוניים של המשורר בפני הריאליה האקטו־אלית שתדיר היא תובעת את הניב המגיע לה מעלבונה, מדלותה, משיפלותה, מצידוק החיים אשר בה. מכאן ההפרש הניכר מאד בין "אנשי מדות" ובין הסוניטה והטריאולט שקישוטם המילולי־התיאורי רב מאד. ואילו בדרגה האפית שב"באהלי כוש" — ובעצם הדלות והניוון שהרבה הם משמשים חומר ספורי בפואימות הכושיות — נפתחת החדווה הפיוטית הגדולה שבה דומה המשורר שוב בא וכיסופיו מתקיימים בידו. הלשון המקראית המובהקה של ליסיצקי נזרמת שוב ממקור העממיות הפרימיטיבית אשר בה משתבצים כל הקישוטים הלשוניים־המילוליים במשמעות חיונית כבירה. הלשון המקראית הכבודה מכבידה בפואימות הביוגראפית, ואילו פה היא משמשת מנגנון סיפורי ההולם את חייו של הכושי מבחוץ ומפנים. הלשון המקראית העברית־המקורית ב"באהלי כוש" משמשת היטב את חזונו הקיומית האמביוואלנטית של הכושי: את הדלות ללא תקומה בריאליה היום־יומית שלו ואת תקומתו העילאית־הריליגיוזית המלוותו על כל צעד ושעל. בדרגה זו מהווה הקישוט הלשוני המקראי העתיק לא מעין "מליצה", אלא אספקלריה דו־צדדית מתהפכת שהריאליה והחזון משמשים בה כאחת. המליצה אינה משמשת מעמסה בסיפורים השיריים מעין אלה של "ויאבק איש עמו" או "דברי משא מפי הכוהנים" או "בארחם ורבעם". נהפוך הוא: היא ממריצה את השיר, את תיאורו, משקלו, מקצבו, חווייתו. תחושת "המליצה" בשירת ליסיצקי מתחסלת כולה בשירים האלה.

ייתכן שהשירים האפיים האלה ב"באהלי כוש" הם חידוש רב בשירה העברית באמריקה: הן מבחינת הצורה הסיפורית הלשונית והפרוסידית והן מן הבחינה הפסיכית־הפנימית המתקיימת בצורה הזאת. האפיקה השירית בספרות העברית בכללה, בדרגה האידיאלית שבה, הושפעה הרבה מדרכו של טשרני־חובסקי, ועד היום קשה לה להינתק מן ההקסמטר המלעילי שבאידיילית טשרניחובסקי. ההקסמטר הזה קסם תדיר ברוחב הסיפורי שהוא מציא לידו של המשורר — אף שמעטים מאד יכולים היו להטביע באידיליה שלהם מאותה תנודה חיונית עמוקה כפי שעשה טשרניחובסקי בתחומו הוא. ואילו לעולם אין ליסיצקי נטפל כמעט להשפעה הזאת ב"באהלי כוש". בנפש שירתו הוא. הגמישות האמביוואלנטית של "גבוריו" לא היתה סובלת אותו חדגוניות מורחבת שבהקסמטר — לא בדרגת "הקורות" ו"העלילות" שבפואימות ולא בצרוף הפסיכי שלהן המשמש בערבוביה של רשויות קיום. החרוז האפי ב"באהלי כוש" קולח במזלו הוא, ה"כושי" — וללא "כוונת מכוון" הוא מגלגל במקצבו, המשתנה קצת

במספר מלותיו ונגינתו מפעם לפעם, גם ברצינות עמוקה וגם בהומור ש"מאליו" הוא מפעפע משילובי האופל והזהר בחייו של הכושי. השילוב הזה יש לו חוקים משלו בכל הפרוסודיה אשר בשירים האפיים שבספר. רובם הם מתגלים בנעימה סיפורית מאופקת שתדיר היא נמצאת על שפת המעבר אל ההתפעלות הנרגשת. אף משהחרוז הוא "שלו ושקט" למדי, לעולם אתה חש בפנימו מן ההתעוררות שבא תבוא. הדימויים המסורתיים המקראיים, שלמאות, אולי לאלפים, הם פזורים בשורות הסיפוריות שבספר, כולם מפעימים את החרוז מן ההתעוררות הזאת האופיינית לכושי בדרומן של ארצות הברית. אולם מפליאה היא האדנות הטובה המהלכת "מאליה" בכל חרוזיו לבל יתחילו מפוצצים עצמם בעטיה של ההתעוררות הכבירה הדוחפת אותם. אדנות פיוטית זו מתקיימת הרבה ב"דברי משא מפי הכהנים" אף בהתירה לחזיון הכושי המשולהב שיביקע במפורש, הוא כולו עומק אצילות נפשית הטובלת ביופי שבבריאה. ההתעוררות והדביקות המגיעות ב"נפתלתי גם יכולתי" לתלהבות המתפעמת בהולם פרימיטיבי ניתנות מלאכת-מחשבת פיוטית: לשונית, מקצבית, ניגונית —

לברק זהב קירותיו, הזהב הטוב מחוילה,
מתנוצץ כשמש בהלה,
וזיו אבני תשבץ ספוגו, מלואת ספירים
ככוכבי שמים מזהירים,
ראיתי המון קריאי מועד ולבושי עדנים,
ובמו ככושים ולבנים — — —
ובראשם האדון אלה, לבוש פרפוריה
ארגמן ובוץ טוֹ טויה,
וכתר על ראשו, דמיונו כזר שזור סרבים,
משבץ משבצת כוכבים,
וחפה מעל לו מקלעת תכלת ותולע,
וכו', וכו'.

כמה וכמה פניות שכאלה ישנן בפואמות האלה. אולם סופן כולן פגות באובייקטיביזאציה האפית, שהיא משאת-נפשו של המשורר ב"בארחם ורבעם". האובייקטיביזאציה הזאת בראשיתה היא פעמים מתרמזת למרחוק במאנריות שהאידיליה העברית אימצה אותו ללבו מטעמו של טשרניחובסקי, כגון:

— — — התועדו עתה
לגלגל בדברים העוסקים ברומו של עולם:
השטן הזה עינו מה, האם שחור או לבן?
על מדוכת בעיה זו ישבו לישבה על בריה
ונחלקו שניהם בה, ושינגטון אמר: הוא שחור,
וליקולן אומר: לא שחור אך לבן, וכו'.

אולם ביני-לביני יוצאת הפואימה כולה מן המאנריזם הזה לדרכו העצמית של ליסיצקי. בדרך זו הוא מחזיק עד בואו לסופו של הקובץ — מלבד החתימה המוקדשת להימנון „האידיאולוגי” הכושי: „אמריקה גם לנו”.


ה.

וודאי באה השירה הכושית באמריקה — ה„ספיריטשוואל” — לידי ביטוי חריף מאד בשירת ליסיצקי. ב„באהלי כוש” תרם תרומה חשובה מאד לשירה העברית והכללית. לא זה בלבד שהכניס אל תוך מסכת השירה הישראלית מן הנעימה העממית הכושית שההתעוררות והדביקות שבה אינן זרות כלל לאדם היהודי, אלא שתוך זיקתו לשירה זו הוא עורר את כוחה המוסיקאלי העמוק של העברית העתיקה. אולם הספר הזה אינו רפרזנטאטיבי בלבד. „מייצג” בלבד את השירה הכושית בלשון עבר. הטראגיות הפאטאלית הגדולה המהלכת מעבר לאותם דפים ב„אלה תולדות אדם” היא גם היא מתפרקת ב„באהלי כוש” בקפיצה הגדולה אל האלהים. הפורקן והגאולה הם בעצם התהוותה של השירה הזאת מידו של המשורר — ממנה הם באים ובה הם מתקיימים. העבודה הפיוטית הזאת אינה „משקפת” את הכושי בניו אורליאנס — היא היא המשמעות שאליה חותר המשורר מתהומות קיומו גופו. כפזמון ה„ספיריטשוואל”, כמנולוג „דברי משא מפי כהנים”, כסיפור המתנהל בהדר הפשטות — כולם נישאים מאותה משמעות. הנה בפואימה „הכושית” „עזרא הכהן” חוזר המשורר לספר אף על עצמו. לעולם אין המשורר נרתע בה מן הריאליה האקטואלית גם שלו גופ וגם של עזרא הכהן הכושי. הכהן, אחד המורדים העתיקים בעבדות הלבנים הוא, והמשורר מורה עברי הוא בניו אורליאנס שבאמריקה. אולם אקטואליה זו כולה מושפעה ונסוכה מן „זהרורים ושלומים”. החזיון המשולהב בעתרת צבעיו המבהיקים ומסנוורים מתפנה פה לראייה שקטה ושלווה שלאחרי „הקפיצה אל האלהים”. אף הנעימות האבטוביוגראפיות המפוזרות פה ושם בשיר הזה משתלבות בראייתו של הכהן הכושי, באצילותו ובאמונתו ובהודו.

* * *

שירת ליסיצקי כולה מהווית פרק חשוב מאד בתולדותיה של הספרות העברית בדורות האחרונים. הכוחות הפועלים בה מוחזקים הם שהרבה ישפיעו על השירה הצעירה הצפונה בעתידותיו של העם בארץ ובחוץ לארץ.





אַחֲזִיָּה מֵנֶת

מאת אפרים א. ליפשיץ

אַחֲזִיָּה מֵנֶת חֲזוֹת מַעֲבֵר-מוֹרֵד
לְזֶרֶם שִׁפְךְ-אֵשׁ בּוֹ יִשְׁתַּפֵּךְ
אֵל תְּהוֹם יְאוֹר שְׁלֹאנֵן יִתְאַרְגֵּוּ.
יִנְפֵץ בּוֹ כִּי יִגַּר עָלָיו יִכְתּוּ
אֶפְיָקִיּוֹ לְרִסְיָסִים. קוֹלוֹ יִתֵּן
בְּסֵאוֹ, וְחִמְס יִסְאֵן: מַה מְאַרְחוּ,
לְפִוֹת תְּשׁוּקַת-שֵׁטֶף, לְפֶת עֵבֶר
מִיִּשְׂרָיִם וְהַדּוֹרִים, גִּמְא אֶרֶץ
וְגִמְא אוֹר וְצַל וְחֵם וְקָרָה,
רוּץ עַל פְּנֵי זֶהָב חַל מַעְגְלוֹתַי וְרַפְדִּי
וְרוּץ וְהִרְץ עַל פְּנֵי זֵיזִי סֶלַע
חֲצִצּוֹם וְיַעֲבֹטוּם — מַה מְאַרְחוּ?
וְמַה מִתּוֹצְאוֹת-קִצּוֹ, בְּמוֹרְדֵן
יִתְנַפֵּץ וְיִתְרוֹסֵס עֲדֵי אוֹבֵד? —
לֹא יֵאבֵד, אֵל תְּהוֹם הַיְאוֹר כִּי יִגַּר.
יִכְנַס תּוֹכוֹ גַּפְצֵי-נְפוּצוֹתַי
וְתֵאמֹר בּוֹ, יִזְךְ בְּזֶךְ בְּדִלְחוֹ
מְדִלְחוֹ יִדְלַחְנֵנוּ בְּהַתְּאֵשׁ
אֶפְיָקִיּוֹ עַל פְּנֵי מוֹרֵד-מַעֲבָרוֹ,
וְשֹׁאנֵן סֵאוֹנוֹ בְּשִׁלּוֹתוֹ
וְחִלּוֹם צוֹלְתוֹ יִמְתִּיק — — —



סְפִינָה מוֹאֲרֶת

מאת הלל בבלי

סְפִינָה מוֹאֲרֶת נִצְנָצָה בְּדַמֵי הַלֵּיל
מִלְּחֹלֹנֵי הַרָם.

קִרְאָה פְּקֻדָּה בְּלִשׁוֹן-קְדוּמִים חֲדָה, רוֹעֶמֶת:
קוֹם, מַה לָּךְ, נִרְדָּם!

קִרְאָה וְנִעְלָמָה, חֲשֵׁכָה מִפְּלָגַת
וְחֹלֹנֵי פְּגוּם:

אֵין אוֹת, אֵין רִמּוֹז עוֹד, נִפְשֵׁי קוֹדְרָה, נִעְתָּמֶת
וְהַחֲלָל עֲגוּם.

כְּמִתְאַבֵּל אֲצִיץ נִכְלָם לְתוֹךְ הָאֶפֶל,
אֵי שְׁבִיל-הָאוֹר: אֲחֻקֶּר.

מִמְרַחְקִים כְּעֵין בֵּת-קוֹל בּוֹקְעָה וּמְנַהֶמֶת:
קוֹם, לְלִבְךָ חֲתֹר:



ליסיצקי במחנה

מאת א. ר. מלאכי

א

„שלש מעלות מגו יודעי חן במחנה ראוי לשמו — מעלות שאינן אלא דרישות יסודיות שבלעדיהן עבודתו פסולה: הכרת ערך החינוך לתעודתו, כשרון יצירה ואישיות בעלת־השפעה“ — כך הגדיר ליסיצקי את מהות המחנה בהערכתו את ניסן טרוב כמחנה ומורה¹, ומעלות אלו כלולות בליסיצקי עצמו. במשך השנים ששימש בהוראה עברית, קבע לו ליסיצקי מקום־כבוד במערכות החינוך העברי באמריקה, כמחנה בחסד וכמורה מסור ונאמן לתעודתו. הוא ראה את יעדו כמורה עוד באביב געוריו. אפרוח שאך זה עתה יצא מקליפתו ואשר כנפי בת־שירתו זה עתה התחילו להמריא ולהגביה עוף, והוא כבר מושך בעול ההוראה העברית, מרביץ תורה לילדי ישראל באחד הכפרים בקאנאדה — כפר נידח מיושב כולו נכרים ורק משפחה יהודית אחת הקימה שם את קינה ובנתה את ביתה, והעלם ליסיצקי נתגלגל לשם כשוחט עופות ומלמד לבני המשפחה, ודומה היה אז לאותם בחורי הישיבות ברוסיה שנשכרו למלמדים בכפרים וישובים, וכמה מהם בעלי עליה ובעלי נשמה יתירה, וכלוי יצחק ב„שדות־ירוקים“ של פרץ הירשביין, הדליקו את נר התורה באהליהם ובקתותיהם הדלים של הכפריים הפשוטים וחורשים את אהבת התורה על תלמי לבותיהם, ויהי גם ליסיצקי זורע אור בפינה רחוקה של כפר נידח בערבות קאנאדה².

זה היה דרכו הראשונה של ליסיצקי כמורה. אולם כחו וכשרונו כמחנה הראה בימים ששימש כמנהל ומורה בית תלמוד התורה במילבוקי. בשנת תרס"ח בא לכהן במשרה זו, והוא אז כבן עשרים ושלש, ובימים ההם התחילו לצאת לו מוגיטין גם כמשורר. אפשר להגיד שהתפתחותו כמשורר ומחנה חלו בבת אחת. באותה שנה נדפסו ב„העולם“ הקלני שיריו „בת שירתי“, „אנחת אביב“ ו„התדע מדוע כל שירי הם מרים“, שירים מלאים יאוש קודר, יגון ודכאון נפשו, וכל שורה ושורה — נאד של דמעות. השירים עשו אז רושם וגם כיום אין המבקר והביוגראף שלו דולג עליהם, כי הם מפתח לנשמתו בימים ההם. כך אנו רואים את המשורר הצעיר בפרפורי־אכזבתו ויאושי נפשו, בשירו „אנחת אביב“:

1 „למחנה בחסד עליון“, „בטאון“ שנה ג', חוברת ג'ד' (אלול, תרצ"ז).
2 על תקופת ה„מלמדות“ שלו בכפר הקנאדי, ראה „אלה תולדות אדם“, פרק „בין הגויים“.

אביב — פנים קמוטים, רועמים,
 עוטפי-אבל, לובשי שחור...
 גבים כפופים... גופים שוממים
 צמוקי-בשר, צפודי-עור...

אביב — תקוות כמושות טרם עוד
 צצו... מורך חתת-אל...
 לבות קופאים... רוחות עוממים...
 גלות שחורה אני ליל!...

אביב שכולו ספוג "דמעות אומתי", אביב ללא שמש, ללא פרחים וללא אור. שיר זה, כשגני שיריו האחרים — שירים מרים, קודרים ושוממים, כתיאורו של המשורר בשירו "התדע מדוע", שנדפס ב"העולם" שנה ב', גליון כ"ג (י"ב סיון, א' תתל"ט), מעמידים אותנו על הלך-רוחו של ליסיצקי בראשית שבתו במילבוקי, כי שם נכתבו והמשורר גם ציין בשולי השירים: "מילבוקי, וויס". בשיריו קבע ליסיצקי את מילבוקי במפה העברית, כשם שרבה הדגול רש"י שיינפלד כבש אותה לחיבת-ציון וציונות. מילבוקי המאוכלסת גרמנים בימים ההם, היתה עיר תעשיית-בירה וגם סוציאליסטית. הסוציאליסט האן שימש בה ראש-עיריה. היהודים, רובם יוצאי-וואהלין, מעטים היו בני-תורה ומשכילים ביניהם, פשוטי-לב וחמימי-לב, וחומר-קליטה טוב לאהבת התורה והלאום, אהבת העברית ואהבת ארץ-ישראל. ורבו המשפיעים עליהם. כעיר סוציאליסטית היתה ל"פועלי ציון" עשר ידות בחיים החברתיים אשר שם, ייסדו בתי-ספר ראדי-קאליים, אירגנו חוגי "פועלי ציון" ויצרו סביבה פועל-ציונית שממנה יצאה גם שרת ישראל גולדה מאיר.

משיריו שחיבר בימי שבתו במילבוקי רואים שנחלת ליסיצקי לא שפרה עליו בעיר זו. אין בו מרעננות-הנוער וגיל החיים. הסביבה היתה זרה לו והוא לא מצא בה מרחבייה לנפשו ולבת-שירתו. בודד היה במועדיו כשם שבודד ומלא מרירות-החיים היה גם רש"י שיינפלד, הרב הגדול בתורה ובמעשים, סופר והוגה דעות, שליסיצקי הקדיש לו רשימה מלבבת שנכתבה להולדת השמונים שלו. כאשר עזב ליסיצקי את מילבוקי, קשה היתה פרידת הרב מעליו והוא נתן לו מתנה את ספר היובל לכבוד סוקולוב, לאות חיבה וזכרון. שניהם, הרב הישיש והמשורר הצעיר, דאגו לתקנת מצב החינוך העברי במילבוקי. וליסיצקי אמנם השפיע באישיותו והדליק נר-תמיד לחינוך העברי במילבוקי. שנים רבות אחרי עזבו אותה, בקרתי את העיר הזאת ומצאתי עוד את עקבות השפעת ליסיצקי. כעבור שנים אחדות נקרא שוב לשמש שם כמנהל בית-הספר.

ליסיצקי הוא אחד מחלוצי החינוך העברי המודרני באמריקה. בנעוריו, ימי התהייה ותעייה, התלבטות ומאבקים, אלה הימים שסיפר עליהם ותיארים ב"אלה תולדות אדם", נפתה ליסיצקי לבקש לו "תכלית" אחרת בחיים מאשר לעסוק ב"מלמדות" והוראה עברית, ולמד אומנות רקחות. ככמה משוררים וסופרים

וסתם אינטלגנטים עבריים באמריקה בימים ההם לא רצה גם ליסיצקי לעשות את העברית קרדום לחפור בה, ולמד לשם "פרופסיה". כך למד א. ש. שווארץ רפואה, א. דומניץ — רפואת-שיניים, סילקינר ואב. גולדברג — פרקליטות. אבל בעצם למד ליסיצקי כימיה ורקחות לשם השתלמות מקצועית, אבל לא לשם פרנסה. הוא דבק בהוראה עברית ובה ראה את מטרתו בחיים. הוא וסילקינר הוסיפו לחרוש בשדה החינוך העברי באמריקה ואף הוציאו פרי הילולים.

ממילבוקי עבר ליסיצקי לבופאלו של ניו-יורק. עיר זו, שבשנות התשעים שימש בה כרב החכם ר' יהודה הכהן וויסטנצקי³, היתה בראשית מאת העשרים "עיר נדחת" בנוגע לחינוך העברי. בית-הספר שליסיצקי נתמנה בו מנהל, היה עזוב ונמצא בכלל במצב עלוב ודל. ועל ליסיצקי היה להתחיל הכל מחדש, להשקיע עמל ומרץ רב עד שעלה בידו "להפוך את המוסד מבית-הרושת לאמירת סידור לבית חינוך ראוי לשמו", כפי שיספר הלל בבלי⁴. ליסיצקי מינה אז את בבלי מורה בבית-ספרו, ובזכרונותיו מסר כמה פרטים על לבטיו של ליסיצקי בימים ההם, וסבלותיו מן הרבנים וקנאים-נרגנים, גבאי בתי-כנסיות ומחרחרי ריב, שהתנגדו לחינוך העברי המתוקן ושיטת עברית בעברית, קידשו מלחמה על ליסיצקי וחפצו להרוס את אשר בנה. אבל ליסיצקי נלחם עמהם באומץ-לב עד שעלה בידו לשכך את מהומת הנרגנים ובכשרונו כנואם הסביר להמוני-העם את מהותו ויעודו של חינוך עברי מתוקן⁵, והשפיע על בעלי-הבתים וההורים לעזור לו בתקנת בית-הספר ולקבל את תכנית-הלימודים ושיטת-ההוראה שהנהיג. בימי שבתו בבופאלו נתקל בכמה מכשולים אחרים, אבל הוא יצא בשלום. הוא הרים את החינוך העברי בעיר זו, ורשמי פעולותיו בבופאלו כמחנך ומטיף לתחיה לאומית וציונות עוד מורגשים שם. עד שלפני שנים אחדות הזכיר ב. צ. גולדברג את פעילותו החינוכית של ליסיצקי בבופאלו לשבח, באחת מרשימותיו ב"טאג".

גם בניו-אורליאנס, ששם השתקע ליסיצקי בשנת תרע"ח, היה עליו להלחם את מלחמת החינוך העברי ולהצילו מצפרני המתנקשים עליו. לא ידוע לי מה היה מצב בית-הספר בעיר זו לפני בוא ליסיצקי, אבל ידוע למדי מהות בית-הספר מיום שהוא נתמנה מנהלו. ליסיצקי הקים בית-ספר למופת והעמיד מורים תלמידי-חכמים, מומחים ומסורים לעבודתם, ותהילת בית הספר יצא כבר בראשית קיומו.

בתרפ"ה, בשנת השבע לקיום בית-הספר, העמד בפני סכנת הרס. רב צעיר אחד, שאפני ופוליטיקאי, קנה לו באותה שנה שביתה בניו-אורליאנס, ורצה לכבוש את הקהילה והחינוך ולפרוש את מצודתו על בית-הספר היחיד

(3) מהדיר "ספר חסידים" לר' יהודה החסיד, הוצאת "מקיצי נרדמים", ברלין, תרנ"א—תרנ"ג, ובהוצאת מ. א. וואהרמאן (פראנקפורט דמיין, תרפ"ד).

(4) בפרק זכרונותיו "אתמולים צפים", "הדואר" שנה ל"ה, גליון י"ח (י"ט אדר, תשט"ז).

(5) בבלי, שם.

בניו־אורליאנס. וכשלא עלה הדבר בידו, פתח לו בית־ספר שני בקרבת מקום לראשון. בהיות שהקהילה היהודית בניו־אורליאנס היא קטנה, לא היה בכוחה לקיים שני בתי־ספר ורק על משואות הישן אפשר היה לבנות את החדש. מזימותיו של הרב היו גלויות למדי, כי ברצונו להכניס פוליטיקה בחינוך, להרוס את החינוך העברי המודרני ועל־ידי זה לפרוש את שלטונו על הקהילה. היה במעשיו גם משום הסגת גבול וקיפוח־פרנסתם של מורים עברים ותיקים בעלי־משפחה, אבל הרב ופרנסי בית־הכנסת שלו לא חפצו להתחשב בזה, ולמילוא תאוות־הנצחון והשררה שלהם עברו על מצוות התורה. ליסיצקי פירסם אז⁶) גילוי־דעת שבו מסר את העובדה כהווייתה וגם פנה באזהרה למורים העברים שלא יהינו לבוא לבניו־אורליאנס כדי להורות בבית־הספר החדש ולהסיג בזה את גבול חבריהם. בגילוי־דעת זה יש משום תעודה לתולדות ליסיצקי המחנך ולתולדות החינוך בניו־אורליאנס בכלל, ואני מביאו בזה:

„בעירנו ניו־אורליאנס מתקיים זה שבע שנים בית ספר עברי צבורי,

דתי־לאומי, שיצאו לו מוניטים בתפוצות אמריקה.

„בית־ספר זה זכה להעמיד דור עברי מסור לעמו ונושא דגל התחיה.

הוא רכז בתוך מחלקותיו הגבוהות ואגודותיו את כל הנוער היהודי שבעירנו וטבע את חותמו — חותם עברי לאומי — בקלסתר הצבור היהודי שבעירנו. והנה קם זה לא כבר אחד משלשת בתי־הכנסת שבעיר, יחד עם רבם

החדש, שבחרו בו זה כחדשים אחדים, ודרשו מאת ועד ההנהלה של בית־ספרנו למסור את מוסדנו לרשותם, כדי להעמיד את הרב בראשו, והוא יעשה בו כאדם העושה בתוך שלו — דרישה שהועד לא רצה ולא יכול למלאה בשום פנים, מבלי לסכן את קיומו שבסס ברוב עמל ויגיעה ויסורי יצירה, ולמחוק את החותם העברי והדתי־לאומי שטבע בו.

„בראותם, כי דרישתם לא ניתנה להם, קמו בעלי בית־הכנסת הידוע

והחליטו לפתוח — לשם התחרות ופוליטיקה מגונה — בית־ספר עברי באותה השכונה, שבה נמצא בית־ספרנו אנו. המניע האחד שהניע אותם לבוא לידי מעשה כזה — מעשה שכוונת השלילה וההריסה מרובה בו מכוונת החיוב והבנין — הוא בצור עמדת בית־כנסתם ועמדת רבם על־ידי בית־ספר שיעשה מדרס להם.

„הריני מזהיר איפוא את כל המורים העברים שבתפוצות ארצנו, בשם

מאתים תלמידים מתחנכים וחמשת מורים מחנכים שבבית־ספרנו שלא יהינו לקבל משרה, לכשתוצע לפניהם, בבית־הכנסת הנזכר, ולשים לב לאמור לקמן: „א) הקהלה היהודית בניו־אורליאנס היא מועטת אוכלוסים, ואין בה אלא

כדי להספיק — הספקת תלמידים והספקת כספים — לבית־ספר עברי אחד. לוא בית־ספר אחד יחיה לפנינו!

6) בגיר מחלקה עברית "בנייע ווארהייט" של לואיס מילר, שנה א', גליון 63 (ס' סיון, תרפ"ה).

ב) אפשרות קיומו של בית-ספר החדש מוטלת בספק, משום שאנחנו נאחזו בכל האמצעים להגן על קיומו של בית-ספרנו אנו וקיומו של האחד הוא גונו ובטולו של השני.

„מורה שיקבל משרה בבית-ספר אשר עצם קיומו הוא לשם ערעור והריסה, ליהווי ידוע לו, שיהיה ממסיגי גבול, כי ירד לחייהם של מורים עברים בעלי משפחה, העובדים עבודתם — עבודת הקודש — במסירות נפש.

ד) המורה הזה יהיה חוטא, כי יסייע לידי עוברי עבירה, מהרסים ומחריבים. ולא חוטא נשכר, באשר כי יניח את עתידו על קרן הצבי“.

גם מערכת „ניר“ הגיבה על מאורע זה במאמר ראשי בשם „נגד מהרסים“⁷. בין שאר דברים יאמר במאמר זה: „מעשה ברב שבא לעיר וחפץ לתפוס את השלטון, מיד שם עינו במוסד-המתפת האחד והמיוחד שיש שם — הלא הוא בית-הספר העברי המודרני. הוא חפץ לכבשו, לרכוש לעניינו ולעשותו כלי-זין לעצמו, במלחמת כבוש“.

היה בית-הספר בבת-עיניו של ליסיצקי והוא שמר עליו מכל משמר, הגין עליו בעוז ואמץ את כל כחותיו להצילו מהרס. במשך ארבעים השנה שהוא עמד בראשו, עמד לא פעם בימי צרה ומצוקה למוסד, ובשנות-המשבר שעברו עליו דאג הוא לקיומו והטיל על עצמו את העול להשיג את כספי-המשכורת למורים, והוא עצמו וויתר על חלקו ועבד על מנת שלא לקבל פרס — אידיאליות כזו שמנהלים עתירי-נכסים לא הראו מעולם.

ב

ליסיצקי הוא כמעט היחיד בין מחנכי הדור באמריקה שלא חיבר ספרי-למוד, לא כתב מאמרים תיאורטיים בשאלת החינוך ולא עסק בעריכת מסקרים. הוא גם איננו מתגדר בתואר מחנך, וידוע הוא ביחוד כמורה. יותר נכון אם נקרא אותו בשם מרביץ תורה. דומה הוא בזה לי. ז. פרישברג, שגם הוא הרביץ תורה בכמה ערים ועיירות באמריקה ונטע את האהבה לעברית בלב הילדים והוריהם יחד, וכל ימיו התיימר אך ורק כמורה. אולם פרישברג הפובליציסטן היה גם עסקן חינוכי ו„שאלת החינוך“ מילא תמיד את נפשו. אבל אם כי לא עסק ליסיצקי בשאלות החינוך, הוציא עטו מאמרים אחדים שיש בהם משום מחשבה והסתכלות פיוטית.

כבר הזכרתי למעלה את רשימתו היפה על טורוב, שבה הגדיר את מהותו של ה„מחנך בחסד“ ובשורותיה הספורות מזהירות כמה הברקות פיוטיות. חשובה בשעתה היתה רשימתו „הספרות והחינוך“⁸, שבה דרש ליסיצקי את הכנסת הספרות העברית החדשה כאחד הלימודים העיקריים בבית-הספר

7) חתום עליו ת. נ. וכבר הבעתי את השערתי שכותבו הוא המנוח מ. ריבולוב שה„מחלקה העברית“ נערכה על-ידו.

8) „תרבות“ שנה א, חוברת ד' (שבט, תר"ף), עמודים 216-217.

העברי, לימוד חובה ולא רשות. באמריקה היה ליסיצקי ראשון לתבוע דרישה כזו, שבראשית שנות העשור היה בה משום מהפכנות במהלך החינוך העברי בארץ זו, שנמצא בשתי רשויות — דתי קיצוני ולאומי קיצוני. אין ליסיצקי נוגע בשאלת הדת והלאומיות בחינוך, אלא מוכיח את הצורך לקבוע את לימוד הספרות העברית החדשה ליד לימוד התנ"ך, בהטעמים: „כשם שזקוק בית-הספר העברי ללימוד הספרות התנכית, כדי ששרשיו יהיו מעורים בעברנו העתיק, כך זקוק הוא ללימוד הספרות החילונית כדי שלא ישאר תלוש מעברנו הרחוק והקרוב“. ויבאר:

„גדולה היא תקלתם של בתי-הספר שצמצמו את החינוך בלימוד הספרות החילונית בעיקר. חניכיהם יצאו אל עולמנו היהודי מחוסרי משקפת היסטורית שתראה לעיניהם את מרידי-היניקה שלו, הדקים מן הדקים, המבצבצים מתוכו, מתפלצים ומשתרגים, ונוקבים ויורדים אל תוך עפרות-הרקב המפרים של עברנו העתיק. תועים יהיו בלבירינט של חיינו ובידם פקעת שנתקה מפתחו — תועים שאינם יודעים כי תועים הם... ואולם גדולה באותה מדה היא תקלתם של בתי-הספר שרכזו את החינוך בלימוד הספרות התנכית בלבד. חניכיהם יתרוממו פתאום מתהום העבר האפלולי, יעברו בטיסה אחת את כל השכבות התיכוניות, ויתנשאו בבת-אחת אל השטח העליון של חיינו — ואור הריאליות יכס בסנוורים מפעפעת בלבכם הרגשת התהום שמתוכה צפו ועלו, ואולם בראותם את השטח העליון כראית דבר נפרד ונבדל נעדר חבור וקשר אל התהום — כי על כן דלגו על שכבות-הבינים — סופה של הרגשה זו להתערפל ולהתנדף, ועמל בית-הספר, שעמל כמה שנים לטעת אותה בלבכם, עלה בתוהו“.

בחפצו לקרב את יוצרי הספרות העברית החדשה אל הנביאים בתנ"ך, למזג אותם ולעשותם חטיבה אחת בלימוד העברי, בזה בלבד כבר היה בימים ההם משום אומץ-לב, אבל הוא אינו נרתע להביע: „ספרות תנכית“ וספרות חילונית — חלוקה זו אינה אלא מדומה: מבחינה לאומית כל הספרות קדושה היא — קדושה בקדושת הנשגב והנעלה — ולהעמיד את המשוררים והסופרים העברים במחיצה אחת עם נביאי ישראל.

הוא עורר את השאלה וגם ניסה למצוא את פתרונה. יש לידע כי מלבד „קורות הספרות העברית החדשה“ של נחום סלושיץ — נסיון ראשון גם הוא — לא היה שוב ספר על תולדות הספרות העברית⁹, לא חוברו אנתולוגיות וגם כתביהם של סופרי-ההמופת עדיין לא נאספו בקבצים כולליים. ליסיצקי לא עמד על זה, אבל הטרידה אותו שאלה אחרת: „כיצד אפשר בכלל ללמד את כל הספרות העברית על רגל אחת, בשש-שבע שנות הלימודים שאינן אלא סכום זעום של פרורי-שעות שההוראה העברית מתפרנסת מהן? והוא רוצה לפתור

9 באותה שנה (תר"ף) אמנם יצא בירושלים „תולדות הספרות העברית החדשה“ של קלוזנר, שנועד גם ספרי-לימוד, אבל רשימת ליסיצקי נכתבה ונדפסה לפני הופעת הספר.

את השאלה „עלידי בחירת ספרי הסופרים הכי־טיפוסיים, ספרים שמשמשים בבואה לתקופתם, שהשפיעו בזמנם על החיים, נלחמו בעד או כנגד דעות ידועות, ויחד עם אלו, ספרים שנקבעה בהם צורת החיים העממיים של אותה התקופה.“ והוא פונה להסתדרות העברית שהיא תקבל עליה את התגשמות הצעתו: „להעסיק בעבודה זו חבר של סופרים־אמנים, שיבחרו אותם הספרים על פי אותו הקריטריון, ינפו אותם בשבע נפות, ישמיטו מתוכם כל מה שאין בו מן התמצית שבתמצית, יסדרו אותם בשלשה סדרים: א) ספרות ימי הבינים, ב) ספרות ההשכלה, ג) ספרות התחיה, ויוציאו אותם, בצירוף מבואות באורים וברורים שיתנו השקפה מסוימת על תקופתם ויוצריהם, בהוצאה מהודרת“ — הוצאה דומה במקצת להוצאת „דור דור וסופריו“, האנתולוגיות הספרותיות, שביאליק התחיל לערוך ולהוציא על־ידי „דביר“.

ביסוסו של החינוך הלאומי באמריקה הוא שענין את ליסיצקי, מיום שהתחיל לעסוק בהוראה, ובכל הזדמנות שהיא היה מזהיר ומשכים ומזהיר על כל הזרמים שיש בהם משום סכנה לחינוך זה או משום המעטת דמותו וטשטוש פרצופו. במאמרו „הרב המודרני והחינוך“¹⁰, הוא מרבה להוכיח „שהחינוך העברי לא היה מעולם דתי בלבד, אלא תרבותי־לאומי“, מוכיח מדרכי החינוך היהודי בעבר, ומראה על הבדלי החינוך בין אומות העולם ובינינו, בעת שאצלם החינוך הוא בעיקר דתי, מיוסד על „עקרים, דברים שבין אדם למקום, מצות שמעיות, וסדרה של טכסים“, וכל אלה ניתנים על־ידי הכהן, ל„גדיים שבצאן מרעיתו“, מאז ומעולם היה החינוך אצלנו „חפשי ועומד ברשות עצמו“, אינו כפוף למרותו של הרב או של איזה בר־סמכא דתית, „ואפילו הישיבות, שעיקר תפקידן היה להעמיד מורי־הוראות בישראל, היו ראשי הישיבה השליטים בהן, ולא הרבנים“. מתוך תיאור מצב לימוד התורה בכל הדורות, החדרים והישיבות, הסברת עצם מהות התורה, קניינה לעם והשפעתה על החיים, הוא עומד על החזון החדש שנתגלה באמריקה — התערבות הרב המודרני בעניני החינוך העברי. הוא מתאר את דמותו של רב זה מתוך הסתכלות שלילית, ומבליט את הסכנה הכרוכה לחינוך העברי באמריקה „אם לא נפקיע אותו לגמרי ממרותם של הרבנים המודרניים“. אמנם ליסיצקי מראה גם על צדדים חיוביים ברב המודרני, ואין הוא גורס שירחיקו אותו לגמרי מבית־הספר ולפטרו מחובותיו לחינוך ילדי קהילתו, אלא רוצה הוא ש„ישתתף בכלכלתו ובהנהלתו של בית־הספר העברי, אבל לא להשתלט בו“. הוא מדגיש: „אם באמת רוצה הוא בתיקון החינוך — יעורר את הלבבות בבית־הכנסת, יעמיד את ההורים על הצורך בחינוך עברי מתוקן, ישפיע על מסיימי בתי־הספר כי ימשיכו את לימודם במוסדות־חינוך עליונים, יארגן את המסיימים ליקבע להם עתים לתורה“.

10) „שבילי החינוך“ שנה ג', חוברת ב' (סיון־חמו, תרפ"ג), עמודים צ"ה־צ"ו.

בחדרתו לגורל החינוך מרבה ליסיצקי להטעים שרצונו לשתף את הרב במעשי היצירה של החינוך העברי אבל לא למסור את המפתחות והשלטון לידו. מלא הוא מאמר קצר זה פניני רעיונות על החינוך העברי, ובו ביטא ליסיצקי גם את השקפתו על עיקרי הדת בכלל ועל יהדות אמריקה בפרט. יש במאמר זה גם משום פירוש למאורע בניו-אורליאנס שספרתי למעלה. בדיון באותה חוברת "שבילי החינוך" שבו לקחו חלק כמה סופרים, רבנים ומחנכים, היה במאמרו של ליסיצקי ערך אקטואלי, וגם כיום יש לשים לב למחשבות שהובעו באותו מאמר.

בתקנת החינוך העברי באמריקה דן ליסיצקי גם בסדרת אגרותיו שפרסם ב"הדואר"¹¹, אגרות שיש בהן מחשבות הנפש של יהדות אמריקה לכל זרמיה. בימי מצוקה כלכלית באמריקה ניגש המשורר להעריך את נכסיה הרוחניים של היהדות בארץ זו. בלקחו ליסוד דבריו את משנת רנ"ק על "מועד הצמיחה והגידול, מועד העז והמפעל ומועד ההתוך והכליון" שעוברים על כל האומות, אבל "הרוחני הכללי" של העם היהודי שמגין ומציל אותו "מדין כל בני חלוף", העביר ליסיצקי את כל שעבר על יהדות אמריקה עד הגיעה למצב של פשיטת-הרגל וירידה. חזות קשה ראה ליסיצקי באגרותיו אלה שהיאוש נוקב בהן עד תהום הנפש. הוא רוצה למצוא ביהודי אמריקה את "הרוחני הכללי" שתצילם מגוויעה וכליון, אבל אין הוא רואה שום סימן לזה. "היש בנו אותו הרוחני הכללי שיגן על כנסת ישראל באמריקה ויציל אותנו מן הכליה, ההתוך וההפסד? הית' חדש בנו רוח חדש ומחיה?" — ישאל. באגרותיו אלו נגע גם במצב החינוך העברי באמריקה, הזכיר נשכחות את הסיפור בדבר גבאי בבית תלמוד תורה, בור וגס-רוח, שהעמיד את דוליצקי לבחינה בסידור כדי לתהות על קנקנו אם הוא יודע לקרוא "עברי" כהלכה, תיאר את תקופת המלמדים-הרוכלים הנבערים שפיטמו את הילדים בקריאת "עברי", אמירת מפטיר ודרשת בר-מצוה, ועבר לראשית תקופת הזוהר בחינוך העברי המודרני, סיפר על הכיבושים הראשונים, כיבושים דלים ומעטי-ערך. "שנים שלשה בתי-ספר שהשליטו בהם מורים צעירים, שניתפסו לדמיון וחלום השיטה הטבעית לשם נסיון", ובמרידות-נפש יאמר: "אלה היו ראשוני כבושיו ונצחונותיו כביכול".

את לבטי-נפשו ונפתוליו של המורה העברי, יתנה ליסיצקי ברשימותיו אלו, שיש בהן משום חומר לתולדות החינוך העברי באמריקה וחדירה לנפשו של המורה המעולה, האידיאליסטן, תיאור כל מדורות התופת שעבר בדרכו, דרך היסורים של מורה עברי באמריקה. מתוך מעמקי-נפשו עולה אלינו קולו של המשורר והמורה, המלא צער ומוכה-כאב לגורלו של המורה העברי באמריקה: "... אין אתם יודעים בצערו של המחנך העברי העלוב באמריקה! נבלעים חניכינו בבית-הבליעה הגדול של התרבות האמריקאית וההווי האמריקאי כמעט

(11) שנה י"ב, גליונות כ"א, כ"ב, כ"ג (ט', ט"ז, כ"ג אייר, תרצ"ג).

ללא שיור כל שהוא. מלחמה למחנך העברי בבית-ספר לא-יהודי, ברחוב לא-יהודי ובארחות חיים לא-יהודיים הצרים קלסתרן הרחוני של הילד היהודי וטובעים מטבעם בנשמתו. כל שטח חייהם של חניכינו נכבש על-ידי זרים והם המושלים בו, ולמחנך העברי נשארה רק "פאה" — פאת חיים מוגבלת ומצומצמת, ונטל עליו לפרנס את חניכיו ב"פאה" זו, ב"לקט" — לקט פרודי תורה, כדי להצילם מ"שכחה". שנים אחוזים בנשמת הילד היהודי: בית-הספר ובית-הספר העברי, זה אומר: כולה שלי, וזה אומר: מקצתה שלי — על המקצת שבה הוא נלחם, וקשה קשה מלחמתו. ולואי ועלתה בידו מקצת זו!"

את עלבון החינוך העברי תבע תמיד ליסיצקי, ובחינוך הלאומי ראה את גאולת נשמת הילד העברי ממטיעה והתבוללות. במאמרו "הליכה אל העם"⁽¹²⁾, האחרון במחזור אגרותיו, הוא עומד שוב על ערך החינוך בחיי העם — חינוך הקטנים והגדולים, הבנים והאבות. לכיבוש הקהלות ותדירה לבתי-כנסיות כדי להשפיע על המוני היהודים — קרא ליסיצקי. ובאותו מאמר הוא דורש שוב לעמוד בפרץ ולהזדיין נגד נסיונותיהם של הרבנים המודרניים לפרוש את מצודתם על החינוך, דורש לשחרר את החינוך מידי אפטרופסיו החדשים — המחנכים החדשים. ומה נמרצים הם דבריו בנידון זה: "ועד שנכבוש בתי-הכנסיות — נפקיע את החינוך מידי הרבנים המודרניים מצד זה, ומידי המחנכים המודרניים בעלי תפיסת המועט מצד זה, תקומה לא יהיה לו כל זמן שיהיה בחינת מכשלה תחת ידיהם. הרב המודרני — אוי לנו מרבנותו ואוי לנו ממודרניותו — ששעבד את בית-הספר העברי לבית כנסתו ועשוהו מדרס לצרכיו — לצרכי בית-כנסתו וצרכיו הוא — וצמצמו והעמידו על דתיות יבשה וחנוטה, נטולת נשמה ונעדרת תוכן, והמחנך המודרני בעל האוריינטאציה החדשה ככיכול, אוריינטאציה של תפיסת מועט, מחייבת עם-הארצות ומשלימה עם הגלות — ואלו קשים לחינוך כספחת, אלו ואלו מפריחים ממנו את נשמתו".

את דמות המורה העברי עיצב ליסיצקי גם ביצירה פיוטית; בפואימה "יחזקאל חזק" — (פרק¹³) בו תוארה הטראגדיה של גיבור הפואימה בראותו את בניו ובנותיו נתונים לעם אחר, והוא מוצא את נחמתו בבת-זקונו, זו שלסיצקי מעלה את דמותה בווהר-נפשה, עדנתה ותום-לבה, בבדידותה, חלומותיה, אהבתה לעמה ולשפתו. — זו הנערה בת עיר נדחת בדרום ארצות הברית, ש"נפשה חשקה בלמוד שפת עבר" והיא כבר תלמידה בתוך בית המדרש למורות, כי יש את נפשה להקדיש את חייה לתחית השפה בפי ילדי ישראל. בתיאור המלבב של בחורה בעלת-נפש זו בכיסופיה העזים לעברית, העלה ליסיצקי דמות בנות ישראל באמריקה לפני מלחמת עולם א' והשנים הראשונות שלאחריה, שתחית הלשון העברית הקסימה אותן וצדה את נפשן, והתמכרו אליה בכל חום-לבותיהן; השתלמו בהוראה עברית, בנו משפחה עברית והיו לאמות עבריות. גם בת

(12) "הדואר" שנה י"ג, גליון א' (י"ד חשוון, תרצ"ד).

(13) גרסס ב"ספר השנה ליהודי אמריקה" לשנת תרצ"ט, עמודים 103—78.

„יחזקאל חזק“ מצאה בן-יוגה מורה עברי, הוא בן-עמי „עלם החמודות“, אידיאליסטן שההוראה העברית היא יעודו בחיים, ואחר נשאו את בת יחזקאל לאשה, אינו נשמע לעצת חותנו לעזוב את ההוראה ולהשתתף עמו במסחרו. כדברו אליו:

„נטוש את המלמדות והיית לחנוני בעמיו, חנותו כי גדלה למדי, ורב בה ה„פדיון“ ותשפיק גם לו כאשר שפקה ליתר חתניו — החלקו יגרע בהיותו לוקח בת-זקוניו? כתתו ליתר חתניו בה חלק כחלק כן יתן בה חלק גם לו, די פרנסה ברווח ולמה לא יחליף איפוא בחיים של כבוד את חיי המלמדות בה מצא אך קב של פרנסה ותשעה של בושא וכלימה ויגון ואנחה?“ — — —

הוא בוחר להמשיך בהוראה, לחיות חיי מלמד מרביץ תורה ועברית לילדי ישורון, מלהיות שותף בבית-מסחר עשיר; מוסיף לשתול על תלמי לבבות רכים אהבה לעם, שפתו וארצו. ובהווסד הגדוד העברי התנדב בן-עמי, בהסכמת אשתו, בגדוד העברי ונספח „לצבאות בריטניה לכבוש את ארץ ישראל“. בן-עמי ואשתו ובנם עמיאל כבר נשאר בארץ ובנו שם את ביתם.

בן-עמי הוא טיפוס המורה העברי האידיאליסטן והעממי החביב על ליסיצקי, ויש בתיאורו מדיקון המשורר עצמו כמורה. חלוץ הוא בן-עמי בהוראה עברית, והוא אינו רואה אותה כמקצוע של פרנסה בלבד, אלא כיעוד ומטרה בחיים. ליסיצקי כבן-עמי גבורו, בחר תמיד לשכון בערים נדחות, להדליק את נר האלהים ולזרוע את אור התורה שם. בשירו זה כבשירו „מלמד אני באמריקה“¹⁴) נתן ליסיצקי תיקון פיוטי למורה העברי באמריקה על חלומותיו ואכזבותיו, סבלותיו ועינויותיו, השיגיו וכשלונותיו.

14) פרק מהפואימה „ניצוצי ישראל“, נדפס ב„שבילי החינוך“ שנה ט"ו, חוברת סתר-חורף, תשט"ו, עמודים 125-127.

לְמִקְרָא "אֲנָשֵׁי מְדוּת" לֵא. א. לְיִסְצִקִי

מאת שניאור זלמן אש

בספר „אנשי־מידות“ לאפרים א. ליסצקי, נתגבש העבר והיה לאגדה, אגדת פלאים של חי־עברו של עמנו בתחום המושב ברוסיה. תיאוריו צודים לב, מרחיבים את הדעת, ומושכים אליהם בחבלי געגועים את נפש הקורא. אמנם הועם זהרו של עבר זה, אך אורו יהל עדיין את נתיב נעורינו, מחיה ומפרה את ישותנו בהוה ומחזיר לנו את ימי הזוהר של ילדותנו.

מדפי אגדה זו נוצצות דמויות נלבבות, לא נשכחות לנו — יוצאי העיירות הקטנות. אנו זוכרים אותן הדמויות, כאישים יקרי־לב, בעלי שיעור־קומה, שהצטיינו במעשים, במידות וחיבת הבריות.

ברוב חן ובסגנון־אמן מעלה המשורר אישים שינקו ממקור „לבת האש“, והיו מן המזכים את הרבים, אישים שיקרתם היא פשטותם; אצילים בחייהם ובני עליה בהסתלקותם.

„אנשי־מידות“ הוא ספר בן לוואי ליצירותיהם של י. ל. פרץ, שלום עליכם זכרונם לברכה, ועגנון ייבדל לחיים. שלשת מאורי הדור וצייריו שהעלו תמונות מאירות מהעבר הקרוב של עמנו, והעניקו לנו מעושר נפשם ומחזון רוחם. הם האירו את הפינות האפילות של בית ישראל בתפוצותיו, והגה בתוך חשכת הדלות ינצצו פניני־אדם.

ב„אנשי־מידות“ לליסצקי מופיעים אנשים פשוטים, „עמד“, מן הדיוטה התחתונה של החברה, אך משכמם ומעלה מורמים מעם, וזיו הדורות על פניהם. בעלי מלאכה הם, עניי עם, עלובי עולם, אשר בנפשם יביאו לחמם, אך שמחים היו בחלקם, ששים לעזור ולהועיל לזולתם.

כפואמה הראשונה בספר יש דמיון גדול בין פרשת חייו של רב רפאל יוסיל בסלוצק העיר לאגדת חייו של רב יעקבא בן־יוסף, עם כל השוני בתקופה, בנסיונות חיים ובסביבה, אך קירבת רוח כאן. כרבי עקיבא בשעתו, כן גם רב רפאל יוסיל

„יפרש מעבודה

לתורה... לתלמודה

יתמכר בכל נפשו מלא מאדה“!

אשתו הטובה, הצדקנית, כרחל, רעיתו של רבי עקיבא, קיבלה על עצמה

למשוך בעול הפרנסה ולפטור את בעלה ממנו כדי שיוכל להתמכר לתורה ולתעודה.
בבית הכנסת קבע יוסיל את מקומו ושם שקד על התורה ועשה בה חיל רב:

„קשה לו תלמודו
אך ברזל חפצו
יפלה צור חלמיש“!

לאחר מספר שנים, היה רב רפאל יוסיל גדול בתורה והוכתר בכתר הרבנות, אך לא עשה אותה קרדום לחפור בה. אדיר חפצו היה ללמד את אחיו-בני עמו תורה, להמציא נוחם לנשמתם הדוויה בדברי אלקים חיים:

„בדבר אל ישכן אתם, יעניק ברכה
למו קשה יום, ללבב גואש תקוה,
ונחם-למו נפש נאנחה“.

רבים מאתנו, יוצאי תחום המושב ברוסיה, נושאים בחובנו זכרון נבחרים המין האנושי כר' יוסיל, אשר נטל על עצמו להיות לאחיעזר ואחיסמך לאחיו „בצוק העתים“ ולרענן נפש קרובה או רחוקה, תוספת חיות וחוסן של אמונה. וכך מחייה המשורר באמנות רבה את העבר וגבוריו. זה אחרי זה הם מופיעים, „הגבורים“, ענווי עם, ישרים ותמימים, כשכנא הנסר, שמשון גורף המעשנות, דוד'ל שר הרובע ור' נחמיה ראש הישיבה, אצילי הרוח, שהוד דורות חופף עליהם.

ב

גולת הכותרת של הספר „אנשי מידות“, היא דמותו של „ליבה מרק“. כנוי שם זה היה לנפח אחד, בן עירו של המשורר:

„לא די לו
ליהודי בה בשמו ובשם משפחתו
כי קראו גם שם שלישי שם לוואי — לו“.

כיוון שהנפח היה להוט אחרי מרק — קרופניק בלעז, „כשכור הלהוט אחרי יין“, לכן מכאן ואילך, שם לוואי זה, היה מלווה את ליבה כל ימי חייו. אך לא למרק בלבד היה להוט זה הנפח. בנבכי נשמתו יקדה האהבה לעמו ולא־להיו, ולעבודת בוראו התמכר „ליבה“ בכל נפשו, בכל ישותו. בדביקות יתירה שלא ידעה גבול, מסר „ליבה קרופניק“ את כל חייו, למען אמץ, למען חזק ידי עניי עירו, אשר „בעמל לא אנוש עמלים ומתפרנסים בצער“.

בימיו התחילו עמודי החיים של תחום המושב להתמוטט ולהתפורר. הופיעו או קנאי „הבונד“, שפיתו את בני הישיבה לנטוש חכמת התורה, התקוממו נגד מורשת אבות וזרעו כפירה בלבבות. הציידים פרשו רשתם, שבה נלכדו

אלפי צעירים מבני הישיבה ובתוכם גם בנו היחיד של ליבה, שנותר לו משלשת בניו:

„בעצם ביתו נראה זה הנגע:
מארחות אלהים צעיר בניו התעה
לא ציצית ולא תפלין ולא תפלה —
כנגד אדון עולם ערך שביתה!“

במבוכת הזמנים החזיק ליבה הנפח מעמד ונשאר אדיר באמונתו עד נשימת אפו האחרונה. עם פטירתו ירד המסך על סדרי־חיים מוצקים, והועם זיווה של יהדות הדורות, נטשטשו מידות טובות, נעלמו אנשי־מידות ונאלמו.

הפואימות בספר „אנשי־מידות“ של ליסיצקי מהוות נכס נכבד ויקר באוצר שירת ישראל. המשורר מגלה את זוהר חייהם של הדמויות שבספר וקובען בלבנו. כאיש המופת באגדה העממית כך גואל המשורר את הניצוצות הקדושים שבחיי החולין של היהודי בעיירה היהודית ומלכדם לשלהבת גדולה אחת של קדושה ותפארת. בספרו „אנשי מידות“ נתן המשורר תיקון אמנותי לאנשים תמימי דרך, שיש בהם ממידותיהם של ל״ו הצדיקים הנסתרים. למרות ישיבתם בשפל המדריגה, הרי סולם החיים שלהם — ראשו תומך רקיעים, כשמשון גורף־המעשנות, שהפיח לא השחיר את נשמתו, אלא להפך היא מזהירה בכל גוני הקשת. הוא אף ישמח חתן וכלה בנגינותיו, ואז יגיע לאכסטאזה, למעין עליית נשמה ויראה:

סולם פלא, מוצב ארצה
בו יעלה אל שיא מרומי פלאות
חיש קל בשלבי־שלביו עלה יעל — — —
למרום שיפוע גג — הוא גג העולם.

שירי־ההילה והתפארת שישיר ליסיצקי לפשוטי עם אין בהם נימים מוגזמות, או מזויפות. אמת־המציאות טבועה בכל הטיפוסים שהוא מעלה. וכל הזמן שאתה שוקע בקריאה על מעשיהם הטובים וחייהם הטהורים של ענווי־עולם אלה, הולך וגובר בכ הכאב הצובט את הלב על זיו העבר שכבה, חלף וכלה ואיננו עוד, ולא נשתייר לו כי אם מציבה פיוטית זו שהקים לה המשורר המחונן.

מֵאֲשַׁנְבֵי שְׁחָרֵי

לידיד נפש, אפרים א. ליסיצקי — ליובלו השבעים וחמש

מאת יצחק פינקל

אֵי פַעַם, בְּפִקּוּד צְפָרִיר דְּפִי תְּמוּלֵי,
בְּעִמְדֵי צְמוּד-מִצַּח לְאֲשַׁנְבֵי שְׁחָרֵי,
אֶתְחַלְחַל רְאוֹת מְתוּךְ מְזֶלֶג-כְּפִי
חֲזוֹן מְסֻנָּה, מְמוֹסֵס כְּפוֹר דְּמִי,
בְּהִנְשֵׂא בֶן-גִּיל לְבֵית-הַיּוֹצֵר,
לְטוֹף עֵין-אֵם וְחִבּוּק-אֵב מִתְמָר.

בְּפִנֵּת בֵּית-רַבֵּן נוֹצְצִים כּוֹכְבֵי שְׁחוֹר,
רוֹאִים גְּלִגּוּל מְחִלוֹת וְגוֹאֵל אֲבִיר
נִשְׂאָ עַל כַּנְפֵי סוּס לְבֵן מְהִיר;
עַל אֶלֶף-בֵּית יְדִית-שֵׁן רוֹעֵדָה,
מִפְּנֹת בֵּיד גְּרוּמָה, כְּכֹנֶר מְגִידָה.

בְּבְרוּחַ עֲלִים מְסֻתְּוּדִים מְסֻתֵי
וְדִהְלִיָּה חֲוֵרַת דָּם דּוֹעֶכֶת כְּפִנְס,
קוֹסֵם לִי הֵד בֶּן-גִּילִי: „אֶלֶף, בֵּית ... הָא, וְ”...
וְקוֹל צְרוּד מְאִין-סוֹף עוֹנָה, מְנַבֵּא:
„לְמַעַן גְּדוֹל וְרַב בְּיִשְׂרָאֵל תְּהֵא”.



הַמְגִלָּה הַגְּנוּזָה

— סיפור —

מאת יגאל מופינזון

ידע ששתי הנגו. היתה זו הרגשה נפלאה להלך כך ברחובות העיר הנכריה ולמעוד אל אחד הפתחים או לתעלת הביוב, או אולי להיסמך לעמוד החשמל לחבקו ולפתוח ביבבה פרועה ולזמר שיר שכורים, שהיו תלמידיו באוניברסיטה נוהגים לזמר בשעות הקטנות של הלילה במסיבת פורים המסורתית, — ואיש אינו מכיר בו כאן במונטריאול הרחוקה.

שליחות הוטלה על שכמו והוא נהג בה יראת כבוד. היה עליו לספר לפני קהל שומעיו בערים רבות של ארצות-הברית, ועתה בקנדה, על "המגילות הגנוזות" שנמצאו בסמוך לים-המוות, וכתום ההרצאה לאסוף כספים למען הארץ-גיברסיטה העברית בירושלים.

ידע כי שתי הנגו. מעולם לא לגם עד איבוד החושים, ואילו עתה, כאן, בעיר ששלג שחור מכרסם את שולי מדרכותיה, חייך אל נפשו, צועד בפסיעות מתונות, מתנוודד קמעה ברחוב הריק מאדם וקורץ אל אור החשמל, כאילו חזר להיות ילד והוא מבקש לשאוב את האור אל חרכי העיניים.

איזה ערב מוזר. ואחר כך הלילה. ולאחר מכן הבאר "הסוסי-האדום" והנשים היושבות לצדך ומערטלות חזיהן, והנגינה של התזמורת הקטנה מיבבת מבעד לדוק של ערפל והנך לוגם ולוגם והראש כבד כפרי בשל המבקש לצנח מטה מטה.

חייך אל נפשו.

טוב שאיש אינו רואה אותו בקלקלתו. אין זה לפי כבודו של ד"ר ישראל אביבי שיהא מהלך ברחובה של עיר בגילופין. אין זה לכבודו של המוסד שהוא משרתו באמונה מזה עשרים שנה. אם יחזור למלון ויכתוב לרעייתו כי שתה לשכרה, היא לא תאמין. תאמר בלבה כי מתלוצץ הנגו.

"רבותי, המגילות הגנוזות... מלחמת בני אור בבני חושך, ההודיות וישעיהו... אנשים בני אור וגורל חושך נלחמים יחד לגבורת אל... רבותי, הבה נניח לרגע למגילות עתיקות יומין ונסתכל באולם וביושביו. רואים אתם אשה זו, היושבת שם משמאל? היא תגלית שלי. פליאה היא, כיצד מתגלגל האדם והולך בנתיבות עולמו ומשהו גנוז עמו והוא מנסה לקברו ימים על ימים,

ושנים רבות נוקפות ועוברות — ולפתע הוא מוצא את הגנוז והוא חושש לפענחו. זהו הלום ושברו. הלום ופתרונו. רבותי...”

היה זה שוטר במדיו שהביט בו בחשד וקטע חוט הרהוריו.

— סליחה — אמר ד"ר אביבי אל השוטר ואלתו — היכן אני מוצא דרכי אל מלון שארטון? אני נכרי בעיר הזאת. השוטר ענה בזעף. הוא סח בעל כרחו, כביכול. הוא הסביר לנכרי המבושם את הדרכים המובילות למלון.

— מוטב ותקח טאכסי — אמר השוטר — יכולים לשדוד אותך. השעה היא מאוחרת בלילה וכל מיני טיפוסים חשודים יוצאים לפעולה. — תודה — ענה ד"ר אביבי והושיט קצות אצבעותיו אל תתורת מגבעתו החומה. — תודה.

ד"ר אביבי פסע פסיעות מספר והביט לאחוריו בצידוד מבט. גם השוטר עשה כמותו והם נפגשו במבטיהם. השוטר משך בכתפיו והמשיך לפסוע. לסובב ברחובות הריקים, והד פסיעותיו נשמע למרחוק. „מצב בלתי מכובד. בלתי מכובד” — הרהר ד"ר אביבי — „מצב בלתי מכובד. בלתי סביל... סביל. מכובד. בד. ספורי-בד. ספורי-בדים. דים. דים. דים.”

ידע ששתי הנו והולך ומזמזם לעצמו ולנפשו מעין לחן מוזר שעלה לפתע מתוך לבו ברחוב הריק של העיר הנכריה.

„רבותי”, — פתח ואמר אל טורי הבתים אטומי החלונות — „שוטר זה התל בי. עדים אתם שמהתל היה. יכולים להריק את כיסי, אמר. חה. חה. חה. לכאורה דומה אני לד"ר, אלא שאם יסיר קליפה אחת מעלי מסתבר לו במוחש שהייתי יוצא אל מחוץ לגדר המשק של קרית-ענבים לחפש אחר הפורעים הערביים, אנוכי וחברי, ותת-מקלעים נושאים אנו בנרועותינו ורימונייך תקועים היטב היטב בחגורה, רימונייך משוננים, ואתה תוקע אצבע בטבעת הברזל ומוציא את הניצרה מן הרימון, ואז, הו, אלוהים, אלוהים, הרעמים שמשירה אחריה התפוצצות של רימון-יד ומטווח קרוב, כדי הנץ זרוע. לא זאת היה ברצוני לומר לכם, רבותי. לא. רצוני לספר לכם על אותה אשה שישבה באולם משמאל. אותה אשה היא מגילתי הגנוזה. שקט. שקט.”

וד"ר אביבי פסע ברחוב ושם כף ידו אל פיו והיסה עצמו.

היה מהרהר בינו לבינו כיצד אירע הדבר שהוא נובר באדמת-הזכרונות, מגלה טפח אחר טפח כל שנקבר לפני שנים רבות כל-יכך.

שעה לאחר שהגיע ל„שארטון הוטל” צילצל הטלפון בחדרו. סבר שתהא זו השיגרה הידועה לו דרך כל מסע טלטוליו על פני היבשת הענקית. מאן-דהו מנכבדי הועד המקומי. דברי נימוסין. כיצד היתה הנסיעה ד"ר? תודה. תודה. אנו מצפים לקהל רב ובזכותך ד"ר. שמך הולך לפניך. עשירי העיר יהיו נוכחים בקהל השומעים, פרופיסורים, רבנים, מורים ושלשה נשיאים יברכוך. הנשיא

החדש, הנשיא לשעבר, והנשיא לעתיד לבוא. כל דבר שעושים אנו, הגנו עושים בעסק גדול ונותנים לו פומבי. כן, ד"ר. נאסוף כסף רב למען ארצנו. וכאמור, פסוק אחד או שנים אינם מוזיקים לשיחה מעין זו. לשנה הבאה בירושלים, ד"ר. חה. חה. חה. אשרי המאמין. יהודים טובים המה, אך באשר לשנה הבאה בירושלים... עדיין לא תקע שופרו של משיח.

וד"ר אביבי מרים את השפופרת והוא שומע קול אשה.

— נחש מי מדברת? רוטט הקול מן העבר השני.

אין אתה יכול למחוק שלושים שנה בהרף עין — אך מסתבר כי יכול אתה! מסתבר שכל טלטולי הדרך, הנסיעה באוירון, באניה, ברכבות, לינת לילה במלון שאינך זוכר מה צורה היתה לחדרו, ריחות פרוודורים ארוכים, מפתחות הנתקעים למנעולים זרים ודלתות זרות, חיי הנישואים, הלימודים, השקידה עד היות העינים מאודמות מחוסר שינה, קרבות מלחמת השחרור, מאות ואלפי ימים ולילות הובילו לפתע אל האמת האחת והיחידה — אל הקול הזה שלא שמע מזה שלושים שנה ושואל כך לפתע בעיר הנכריה: „נחש מי מדברת?”

— אינני צריך לנחש — משיב ד"ר אביבי — אני יודע.

והרי זו אהבת-נעורים שצפה ועולה. הרקפות בגלבונו. הרקפות שקטפו יחדיו בגלבונו, מעל לצריפים של בית-אלפא, מעל ל„ואדי קאקאו”, שכך כונה הואדי בשל מימיו העכורים בעתות הגשמים, — וצוארה הענוג, הרך, הצומח ועולה מתוך כתפים צרות, מעל חזה שטוח של נערה רוזה ועיניה כחולות כשמיים אלו מעל הגלבונו הצחיח המצמיח כמה עשבי בר ורקפות המסתתרות בענווה בחריצי הסלעים.

— היכן את? — שואל ד"ר אביבי ומסיר משקפיו ושפתיו מרטטות

משום מה.

— אני כאן, למטה, במלון. — עולה קולה מעבר משם, עם נגינת כנורות

של תזמורת המלון.

— אני מחכה לך — משיב ד"ר אביבי ומניח את השפופרת במקומה,

והוא צונח על המיטה ובוהה רגע קל אל התקרה.

מעולם לא אמר לה כי הגו אוהבה. גם אז, לפני שנים רבות, חושש היה להסתכל במראה. קצר רגלים, אף פחוס ועינים שחורות וקטנות, לא העיז לגלות את לבו. היו הנערים הגבוהים, הנאים, של הכיתות הגבוהות, והוא בסך הכל אביבי הקטן, הקטן, המשרך בעקבותיהם בעבודה ובמשחק „אביבי התל-אביבי” שמורחים פניו באישון-לילה במשחת נעלים או תופרים את הפיזיאומה שלו אל המזרון, בשנתו, והוא מתעורר ואינו יכול למוש ממקומו לקול צחוקם הפרוע של הנערים.

והיתה עליזה שצוארה דק ועיניה כחולות ושערה רך וזהוב ותמיד הנך תמה כיצד היא מעכסת בהילוכה ועגבותיה נעות מעלה מטה, כשני פלחי-תפוח דקים ומושחזים, עד שאתה פוסע בעקבותיה ואינך מוצא מלה לומר לה כיוון שהלב,

ליבו של הנער, מלא על גדותיו. אינך מעיז להביט ישר אל תוך עיניה בשעות הלימודים או שעה שהנכם תורנים במטבח, שוטפים כלים יחדיו, ואתה נצב, מאושר, לצדה, ומנגב את הצלחות הכפות והמזלגות, ושניכם עוטים סינרים כחולים מבד גס ומחוספס, ואתה ואלוהים יודעים עד כמה תואם צבע הסינר לצבע עיניה — ויש לשער כי גם היא יודעת זאת שכן לובשת כחולים לרוב.

ואז, יום אחד, יום חמסין, ואדים וערפל עולים מעבר משם, מזרחה, מקום בו זורם הירדן ושוכנת העיר הערבית בית-שאן, ומופיע רוכב ערבי בודד, וחברי הקיבוץ מתלחשים ומסתודדים, ואחר עוברים כמה אנשים נושאי-נשק, רובים ואקדחים בככר הלוהטת באור חמה ופוסעים לעבר עיבור הקיבוץ, אל העמדות. ואז מופיע אחד מן הכיתות הגבוהות ואומר לך לארוח חפציק, כי בעוד שעה נוסעים בעגלות לקבוצת גבע. "יש מאורעות" מסביר הלה. ואין אתה יודע פירוש הדבר, אלא שזוכר הנך כיצד נסעו שלוש עגלות ובליווי רוכבים מזוינים ועליזה ישבה על ספסל העץ לצדך ונשמת את ריח שערותיה אל נחיריך השואפים ניחוח זה אל קרבך, אל חזק, אל נשמתך — ועדיין לא ידעת מה פירוש "יש מאורעות".

ואותו לילה, בקבוצת גבע, שרפו הערבים את הגורן בסמוך לרפת, וכל הנערים והנערות היו בעליית הגג של הרפת, מסתכלים בדומיה בלהבות מבעד לחרכי-אשנבים צרים, שומעים לטירטור המקלע הנובח מעליית הגג אל השדות השרויים בעלטה ועונה לשריקת כדורי הרובים מעבר משם, מאחרי הלהבות. ואז, כך לפתע, כמו בחלום רע, עולות קריאות פראיות של הערבים ועליזה נלחצת אליך משום שאתה שרוי בסמוך, והיא לוחשת משהו על פחדים ועל סוף רע ומר וכולה מרטטת כאילו היתה טלא בדיר הזקוק לרחמים מייד לאחר ההמלטה.

ואז אתה יודע מה פירוש "יש מאורעות". המורה נוטל אותך בכפך עם שחר, כתום היריות, ואומר: אביבי אתה נוסע הביתה, ברכבת. וכך נקטע מעגל חיים. הנך חוזר לתל-אביב. שוב החולות והעפיפונים והים והשמש התימני של בית-ספר והראינוע שאין קול נשמע בו מלבד שלושת המנגנים הזקנים המנגנים לפני הסרט ובהפסקות — ואין גלבוץ ואין רקפות ועליזה איננה!

ושנים רבות אתה כותב לה מכתבי אהבה — שלא נשלחו מעולם, ואין אתה יודע אם שרויה היא בקיבוץ או בעיר ומה עלה לה בחייה ובעולמה. עתה היא עולה במעלית אל חדרו במלון. מוזר. אני אניד לה: את יודעת עליזה, אני נשוי לבתו של פרופיסור וישנבסקי. יש לנו שני ילדים. לבתו של פרופיסור וישנבסקי אין עינים כחולות ושיער זהוב. היא עוזרת לי בעבודתי והנה עקרת בית טובה וקפדנית. ביתנו מסודר לראווה — אך נשמה אין בו. איכה אירע שבגרנו כה ותארים אנו נושאים, והשנים חלפו ועברו ואנו חיים את חיינו לא כפי שנתאווינו אי-פעם בשחרים דוממים או בהליכה לאורך רחובות ירושלים כל הלילה כולו עד שהאיר כוכב השחר, — למצות את החיים עד תום, לחיות

אמת אחת גדולה ועמוקה ולא להתפשר, לא ללכת בקטנות, לא לעשות שקר
בנשמה. ובסופו של דבר אנו נושאים את בתו של פרופיסור וישנבסקי לאשה —
ולא היא היתה בהזיות הנעורים. לא היא. לא היא. לא, עליזה, לא היא.

בתו של הפרופיסור למדה אכדית ואשורית והיא מרכיבה משקפיים בקצה
חטמה הדק והיא עזר כנגדי בעבודתי המדעית, אלא שבעתות החורף רגליה קרות
ומעולם לא הלכנו לקטוף רקפות בין הסלעים במורד הגלבוץ. כיצד אירע הדבר
שיום אחד הנך עושה חשבון עולמך ותוהה שילדיך הם ילדי אשה זרה ואין
בינך לבינה ולא כלום? לא, אין ד"ר אביבי מקים שערויות בעולמה הקטן של
ירושלים ושל האוניברסיטה. הלוך ילך וימשוך בעול. יש ספרים ומחקרים
והרצאות ומגילות גנוזות ואין אתה רשאי להפוך לפתע את הקערה על פיה משום
שנתקפת לפתע בזכרונות-אין-שחר.

והנה עולה נקישה רפויה על הדלת. נקישה מהססת, כביכול.
וד"ר אביבי מציץ בראי בהרף עין ורואה בשערו הדליל ובמצחו שהגביה
במרוצת השנים ובפימה זו הנושרת מלסתותיו ומשקפיו קולטים קרן אור מעם
המנורה החשמלית, וכבר הוא ממהר והולך אצל הדלת לפתחה ולקלוט אל זרועותיו
את נערת חלומותיו.

שלושים שנה!

ושאל אותה היכן היתה ומה אירע לה בשנים אלו. אפשר ויאמר לה:
ליזה! כך, בפשטות, ליזה! ואולי יסיח באהבתו משכבר הימים. כמובן, ילגלג
הרבה על אביבי זה, הנער השוטה. יאמר דבריו כאילו הוא עומד אצל הקתדרה
באוניברסיטה ונושא דבריו אל בני התשחורת, אלו הסטודנטים שנאספו כאן
לשמוע דבריו של ד"ר אביבי, משמע הדייקן. לעולם אין אתה בטוח אם לא יכשילך
הד"ר באיזו מימרא פיקחת שיש בה טעם חמצץ של לימון, בדומה לשני חריצים
אלו היורדים אל שפתותיו הקפוצות והקשות.

אלא שסטודנטים אלו אינם מכירים אותו לאמיתו של דבר. חייב הנך
להתגונן בפניהם מעל רגליך הקצרות וכרס קטנה זו שצמחה תוך ישיבה חקרנית
בתעודות ומגילות, וחייב אתה להטיל בהם מרה ומרות שלא יתלכו בך. והוא
פותח את הדלת לנערת חלומותיו, לזהובה, לצווארה הדק, לעיניה הכחולות, לחזה
שטוח כחזהו של נער, לעליזה מן הסלעים בגלבוץ.

— לא הייתי מכירה אותך — היא ממהרת לומר בהסירה את מגבעתה

תוך צניחה אל הכורסא.

— אני נשתנית — אומר ד"ר אביבי ושוקע בכורסא הסמוכה.

והם שוהים כך רגע קל וסוקרים זה את זה ומנסים לגלות את הפנים

המוכרות משכבר הימים.

— היינו אז ילדים — אומרת עליזה ומשלבת רגל על רגל ומוציאה חפיסת

סיגריות והד"ר ממהר לשלות מכיסו קופסת גפרורים ולהדליק גפרור ולקרב את

האש אל קצה הסיגריה וסמוך סמוך אל פניה של עליזה, והוא נושם את הבושם מעור פניה ומפרוותה זו, החומה.

— היינו ילדים — חזרת ואומרת האשה והיא מעלה טבעות עשן וצופה בהן, מהורהרת. — כאשר דיברנו על אנשים בגילנו כיום חשבנו אותם לאנשים זקנים. אתה לא חושב כך?

— הה, כן — נענה ד"ר אביבי, מוסח קמעה, טרוד לחפש נושא לשיחה, גשר שיעבירם מאותם הימים אל החדר הזה במלון — כן. אנשים זקנים. אלא כאשר אתה מגיע לגיל קשיש, הייתי אומר אינך מסוגל להודות בכך. למשל פרופיסור וישנבסקי...

הרי לך ספינה העולה הישר על שרטון. אין היא מכירה את חותנו כלל ועיקר.

— אני בעלה של בתו — מסביר הד"ר — הוא פרופיסור באוניברסיטה שלנו.

— ובכן אתה נשוי! — אומרת עליזה וגחוך קל מסתמן בשפתיה. — לא הייתי מאמינה. קראתי בעתון שהגעת לכאן. אגב, אני אהיה נוכחת בהרצאתך. כן, כמובן. אבל היה משונה לצרף את "אביבי שלנו" לתואר המכובד ולהרצאה על המגילות הגנוזות דוקא.

הוא הביט בה ותמה על שום מה בחרה דרך שיגרה זו של שיחה, כאילו, כביכול, נזדמנה לו באחת המסיבות בקרית-האוניברסיטה.

— את זוכרת את קניס? — שאל.

— קניס? מי זה?

— קניס, אותה כלבה קטנה שהיו לה כלבלבים ותמיד ניחשנו מי היה האב? היינו נוהגים להביא לה חלב והטבחיית כעסה שמאכילים כלבים בצלחות של בני אדם. אינך זוכרת?

לא. היא אימצה את מחשבתה ולא העלתה בזכרונה ענין זה של הכלבה קניס וגוריה.

— אני חוששת שאינני זוכרת — אמרה וצידדה אליו מבטה. דממה.

אי משם עולה צפירת מכונית בלב הכרך הגדול.

— כמה שנים את כאן, בקנדה? — שאל ופכר אצבעותיו. "היא איננה זוכרת" אמר בנפשו. "היא איננה זוכרת".

— עשרים שנה. — השיבה. — יש לי בעל ושלושה ילדים. בעלי מרוויח לא רע, למרות שאיננו עשיר גדול, אולם יש לנו בית משלנו.

"היא איננה זוכרת" — הדדה להחן בנשמתו של ד"ר אביבי — "היא איננה זוכרת" — כן — אמר בקול — טוב שיש לאדם בית משלו.

הביט בה והיה נבוך. שוב מלות השיגרה. אל אלוהים, כמה שנים אני מצפה לבואך, לרגע הפגישה שיהא בו חג, שיהיו בו רקפות, שתהיה בו נשמת-

הזמן־שאבד, והרי לך מעין חזרה על אשורית ואכדית ומשקפים בקצה חוטם דק ורגליים קרות בחורף...

— בעלי עבד קשה עד שקנינו את הבית — אמרה.

— כן, החיים אינם קלים — נענה ואמר. — לא, החיים אינם קלים.

אולי יאמר לה שתסיר את הפרווה. הפראים הללו בירכתי הצפון מסיקים את התנורים כאילו לא היה להם חום ואוירה של בית־אבא־אמא והם מפצים עצמם בהסקה מרכזית שאדם נאפה ממש.

— בעלי אמנם איננו דוקטור או פרופיסור או משהו כזה, אבל הוא מרויח לא רע וכולם מכבדים אותו — היא ממעכת את הסיגריה במאפרת הזכוכית הכבדה המונחת על השולחן בסמוך. היא ממעכת את הסיגריה בעקשנות ובשקידה כאילו היה זה יצור חי שיש בלבה טינה עליו. אפשר ומקק היא שמועכת?
— אין האדם נמדד בתואר — משיב ד"ר אביבי — לא ולא. יש כמה פרופיסורים שהנני מיטיב להכירם והייתי אומר שהללו דומים יותר לחמורים נושאי־ספרים מאשר ליצורים אנושיים.

הוא מנסה לצחוק אך הקול העולה מחוזהו הוא מלאכותי ועליזה חשה בכך.

— אתה נרגש מהפגישה שלנו — היא אומרת ובוזזת את פניו.

— כן, כן, כמובן נרגש. — נענה אביבי תוך חשש שעלול הנו להתחיל

לכרסם צפרני אצבעותיו.

עדיין הפגישה איננה אבודה. עתה ישאל אותה אם היא מעלה בזכרונה את הרקפות. היא תזכור. היא חייבת לזכור. וד"ר אביבי שוקע בכורסאתו ומסיר משקפיו ומעביר כף ידו אל מצחו ועוצם עיניו לשניה קלה.

— אתה עייף! — הוא שומע את קולה.

— כן, עייף מאוד. — הקול לא נשתנה.

— אולי תנוח. אני אלך ואתה תוכל לנוח. אולי בערב תבוא אלינו,

נאמר, אחרי ההרצאה?

— כן, זה רעיון לא רע. אולם נדמה לי שעורכים איזו מסיבה לאחר

ההרצאתי. מסיבה סגורה לכמה מוזמנים — חשש שהוא פוגע בה — בכל אופן לא אצא את העיר מבלי לראות את... את... את בעלך ואת ילדיך. — הוא נשם עמוקות. הכין עצמו לשאלה שביקש עליה מענה.

— יש לי שלשה ילדים — אמרה.

הוא ידע זאת. היא סיפרה לו זאת קודם לכן.

— חם כאן — הוסיפה.

— כן, חם מאד. אולי תסירי את הפרווה? — הציע בנימוס.

— לא, תודה. בין כה וכה אלך בעוד כמה רגעים. — היא פתחה את שולי

צווארון הפרווה ונינוחה בכורסה, סוקרת אותו בעיון.

— תגידי, עליזה, את זוכרת שאספנו יחדיו רקפות בגלבוץ? — קולו

בגד בו. היה רטט בקולו כאילו ניגף והודה בתבוסה.

— בבקשה? — היא גחנה לעומתו.
 — שאלתי אם את זוכרת שכמה פעמים היינו עולים יחדיו להר הגלבוע
 לאסוף רקפות כדי לשימן בצנצנות של לבן?
 — «לא. אינני זוכרת. באמת חם כאן. אז אני אסיר את הפרווה.»
 היא קמה ממקומה וד"ר אביבי עזר לה לצאת מתוך הפרווה הנאה והחומה.
 היא השילה את פרוותה בשולי מיטתו ופסעה אל החלון. ניצבה רגע דומם והביטה
 אל העיר המעלה את אורותיה לקראת הערב והלילה.
 — אינך זוכרת את הרקפות? — חזר ושאל והתחנן היה בקולו.
 — לא — אמרה באדישות בגבה אליו. — מה זה חשוב! מה שאני זוכרת
 מארץ ישראל זה יריות ורציחות, כותרות שחורות בעתונים לאות אבל, ושוב
 יריות ורציחות וקרבות. כאן לא יורים! אני פותחת את העתון בבוקר ואינני
 חוששת שאקרא על ערבים שהטילו רימונייך לתוך בית שאנשים ישנים בו,
 שילדים נמים בו על יצועם. והילדים שלי אינם מיועדים להיות קרבנות רציחות.
 היא הסתובבה והביטה בו. הוא שקע בתוך כורסתו כאילו היה שבלול
 הרוצה לחזור אל חיק הקונכיה.
 אותו לילה, לאחר ההרצאה, חמק ד"ר אביבי ויצא אל הרחוב והלך לבאר
 «הסוס האדום» ולגם כוסיות יין רבות ואחר היה מהלך ברחובות העיר הנכריה
 שעות על שעות, עד שעלה אור יום עגמומי ונכרי זר, וד"ר אביבי חזר אל
 המלון כדי לארוז את מזוודתו ולצאת את העיר מיד — ובחפזה.





בְּאַסְפֵּקְלַרְיָה זְעִירָה

תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל

על התקלות הכרוכות בפפיסת-מועט זו של ההוראה אצלנו ("קשת", חורף תש"ך):

"בלי חשש הגזמה אפשר לטעון שאם נמשיך בשיטה זו צפויה לנו סכנה של מעין שואה לאומית בתחום התרבות. לא נפריז אם נאמר שבדרך כך חי הילד ארבע שעות בישראל ועשרים שעות באיראן, בפור-לין, בצפון-אפריקה ובשאר ארצות הפזורה היהודית. מבחינה פיזיולוגית קולט הילד יותר את השפעתו של חוג משפחתו, הממריץ את השוני והדואליזטגראציה, בו נומן שהאינטרס הלאומי מחייב שהכוחות המלכדיים והצנטריפוגאליים יהיו חזקים מן ה"כוחות המפצלים והצנטריפטאליים. בדרך זו סופג הילד יותר את הויתם של הוריו ולא את ההשפעות שצריכות היו לגצח בקרבן מכוח החינוך וההוראה שהוא מקבל. ואם, בהגיעו לבגרות, נשאר התלמיד בן-הפזורה יותר מאשר בן-הארץ, עתיד הוא להחזיר אותן השפעות בילדים שלו, ובכך ינציח בארצנו את הקשרים ואת ההרגלים המעכבים את שעת שיחורונו האמתית."

*

לתיאטרות שלנו חסר דור-המשך ראוי לשמו. יעקב מלכין מדבר על הסכנות הגובעות ממצב זה ותובע מן המועצה לתרבות ואמנות לעשות להקמתה של "רשת בתי-ספר לאמנויות הבמה" ("במה", חוב' טבת):

225

בירושלים הופיע גליון 1 (ינואר) של "מערכ", ירחון לחברה, תרבות וספרות. עורכיו: ב. חפץ, מ. גילן וג. מוקד. הראשון והאחרון הם גם מעורכי "עכשיו". בפתח-דבר של המערכת נאמר בין השאר: "אנשי 'מערכ' אינם רואים בעתונם בט-און מהפכני דווקא, כפי שאינם רואים בו כתב-עת רפורמיסטי-מתפשר. זהו, פשוט, כלי שכל תפקידו — לנסות לתת את התשובות הדרושות, ובעיקר לשאול את השאלות שיש לשאול ואינן נשאלות, משום-מה, ברוב עתונותנו העברית. אם נזע למלא שליחות זו — — — דינו".

כשני צירי-דיון של הירחון רואים העורכים את א) "הבעיה הלאומית העיקרית של הארץ: צמיחתה של אומה עברית בישראל מתוך הרבדים הדמוגראפיים של העם היהודי והשוני המהותי של אומה זו מהקהילות היהודיות בעולם, תוך-כדי זיקות הדדיות מסוימות", ב) ברור "על האופי החברתי הרצוי של המשטר בארץ".

*

בית-ספר שלנו יכול להשתבח בהישגיו, ככור-היתוך ליוצאי גלויות שונות, אך לא מעטים חסרונותיו. מציאות מיוחדת זו של קיבוץ גלויות מטילה עליו גם תפקידים מיוחדים, אבל ב-4-5 שעות לימודים אין הוא מסוגל למלא אותם. אנדרה שוראקי מתריע

הקיים בתחום זה בין הרצוי והמצוי. עם זאת הוא מציין:

„הסיפורת הקיבוצית כבשה בביטוייה כירבוש-בכורה גופי-חיים רבים, פלשה למרחבים, בעיקר למרחבי השממה והנגב; מן כוחה נכבש בביטוי הנוף האנושי הארצי-ישראלי, הכפרי, החלוצי, הועלו דמויות שלא ירעה אותן עדיה הפרוזה, ביניהן הלוחם העברי, איש ההגנה והפלמ"ח, ואף דמות איש-העבודה והשדה. שינוי זה של הרקע והנוף והדמויות מסמל, כאמור, את תמורות היסוד בין דורות בספרות האחת, בין רבדיה בגולה לבין רבדיה-המשך בארץ. העבר שבגולה, על ערכיו, טיפוסיו ומור-שותיו, מתקפל ומצמצם, והבעיה כיצד לקיים את הגשר הצר הנטוי על פני הדורות, בנפש איש ארץ-ישראל, גשר שמתערער והולך, אין יודע עדיין כיצד תבוא על פתרונה“.

*

סופרו של „דבר השבוע“ (ה' שבט) קיים שיחה עם א. שטיינמאן, חתן פרס ביאליק. בין השאר דיבר על תקופת „כתובים“ על נסיונותיו לקרוע חלון לאירופה:

„באותם הימים היינו אנשי-המחר. כתבנו על ספרות אירופה, על הצירוף החדש כתבנו. והנה עברו שנים אחדות, וקרה לנו מעשה הגולם: בידינו הפקידו דלי שביבא מים — והציף את כל העיר. כך הציפו גם אותנו בכל דבר הבא מחו"ל. האניה התחילה לנטות לצד האחד ולשקוע. אם כך, מחייב השכל הישר, צריך לעבור לצד הקודם, לחזור לתרבות המקור שלנו. מה דעתך על אדם, שפתח לפני 25 שנה חלונות לאירופה, והיום הוא קם ואומר: 'חלונות אפשר לפתוח, אי-אפשר לגור בחלונות'? האם סתר את עצמו? אני אינני רואה כאן סתירה, כשם שאינני רואה סתירה בעובדה שהשמש שוקעת במערב ועולה במזרח...“

*

אצל צעירי סופרינו מסתמנת נטיה להתחמק מבעיות עם וחברה ולהסתגר במגדל

„בתי-ספר אלה החייבים לקום על רמות שונות, החל מסטודיות ילדים ונוער, דרך מגמות מקצועיות בתי-ספר תיכוניים ועל-יסודיים אחרים, וגמור באולפנים אזוריים ובבית-ספר מרכזי גבוה לאמנויות הבמה — עשויים למלא תפקיד תרבותי ממדרגה ראשונה, לא רק כבית יוצר לאמני-העתיד אלא כגרעינים אמנותיים בכל מקום ובכל מסגרת בה יוצרו“.

*

כנראה, ככל ה„קולות“ „קול ישראל“ מעידה על כך החלטת הנהלתו בנוגע למיסחור (קומרציאליזציה) של השידורים, לפי שעה: שתי שעות שידור מסחרי ביום. עד"ל מגיב ב"על המשמר" (כ"ט טבת): „התוצאה תהיה המעטה הדרגתית של התכניות המילוליות הרציניות, דחיקת רגלי ההגות והספרות, הדיונים בעלי הרמה והקונטרסים של מוזיקה קלאסית נדירה, וגידול מתמיד של תכניות קלות ואף קלוקלות (במידה שהן תתקבלנה על רובם הגדול של המאזינים); כלומר ירידת הרמה האמנותית ויתור על כל מגמה חינוכית קונסטרוקטיבית“.

*

עמדה שונה מזו באה לביטוייה במאמר ראשי ב„דבר“ (כ"ט טבת): „מפחידים אותנו באמריקאניזציה של שירות השידור ובחדירתן של כל אותן התופעות הידועות לגנאי בראדיו האמריקאי. אולם שוכחים את ההבדל המהותי בין הראדיו שלנו לבין הראדיו בארצות הברית. שם הוא נתון כולו בידיים פרטיות וחפ"שיות לעשות כעולה על רוחן. לעומת זאת אצלנו הראדיו הוא שירות ממלכתי ונתון לפיקוח ציבורי. אחת הסיבות להסתאבות שפשתה בראדיו האמריקאי היא ההתחרות בין התחנות השונות; בישראל אין התחרות ואין המניע הזה להורדת הרמה“.

*

ב„מבפנים“ (טבת) מייחד משה ברטלבסקי את דיונו על „הקיבוץ בסיפורת העברית החדשה“. אין הוא מתעלם מן המרחק

חינוך במדינה. לאחר שהוא מסתייע בדוג-מאות חותכות מחיינו הוא מסיק מסקנותיו: „מדינת ישראל צריכה להיות מדינת-חינוך. פירושו של דבר: מדינה שראש מעיניה בעניינה הפנימיים צריך להיות: מה טוב לדור הצעיר? סיסמת המשטר הזה צריכה להיות: הטוב לחינוך הילדים הוא טוב, והרע לחינוכם הוא רע! לפחות עוד דור אחד או שניים חייבים אנו לחיות במשטר חינוכי זה.

תפקיד ההכונה והפיקוח בשטח זה יוטל על מוסד פדגוגי עליון, אשר יהיה כולו קודש לחוות דעת מוסכמת, לא רק על רשת מתי הספר בארץ על כל שלביהם, אלא על כל הנעשה בשטח המדינה, כדי להפוך למעשה את צו הדור: יזכור את בני הגעורים“.

*

חינוכו של הנוער היהודי בגולה מעסיק אותנו במידה רבה. וטבעי הדבר לכל אלה הרואים את המדינה והתפוצות כחטיבה לאומית אחת. שושנה צחורי רואה לפניו דרך ברורה („הפעול הצעיר“, י"א שבט): „מכיוון שחשיבותו של החינוך היהודי עצור מה לא רק לגבי הילדים אלא גם לגבי כל מערך חייהם של המבוגרים, הכרח הוא להסתער בתנופה לקראת עבודת חינוך יהודי בגולה בהיקף רחב. יש להשתית הלימוד על המתכונת של בית ספר יומי שלם, שם יקבל הילד את חינוכו הכללי והיהודי במשך כל שעות היום, החל מגן הילדים, ביה"ס היסודי, התיכון והמכללה. — — — אם בשידור שליחים אל יהדות הגולה למען המגבית ומלווה הפיתוח רואים הכל ענין חיוני ופעולה חשובה לחיזוק המדינה ובטחונה בהווה, הרי בביצור החינוך היהודי בגולה יש לראות השקעה חיונית והכרחית לעתיד העם“.

*

אין דעתו של ש"ס נוחה מן השירה המודרנית, אבל עוד יותר מכן הוא מתריע על הביקורת העוסקת בשירה זו, שבמקום

היחיד. המשורר הצעיר מקסים גילן מתנגד לדרך זו של התחמקות. כשם שהוא פוסק את התכתוב החברתי כך הוא שולל גם את התלישות החברתית („ידיעות אחרונות“, ז' שבט):

„מרוב התנגדות לכפיית הקומיסאר על הסופר והאמן, לא חשו שוללי הזדאר-נוביום, שהם מגיעים יאד אבסורדום בשללם את הקשר בין היוצר ולבין סביבתו החברתית. — — — תהא זו טעות אם יבוא אדם לדרוש מסופר 'כתיבה ישראלית', 'הכרה מעמדית' וכיוצא באלו; אולם ברור שיוצר המתחמק מן העובדה שהוא חי בלב סערה דן את יצירתו לתלישות. לא לבדו ישכון האדם — וגם לא היוצר“.

*

ב„מאזנים“ (חוב' שבט) יוצא גדעון קצנולסון נגד אחרים מחוקרי עגנון, שהפכו את ביקורת יצירתו לעבודת-פולחן. הם מוציאים את יצירתו ממשוטה ומחפשים סמלים ומשמעויות גנוזים בכל משפט ובכל מלה, ואפילו על סימני הפיסוק שלו הם דורשים תלי תלים של הלכות. הוא מסתייע בכמה הדגמות, מוכיח את המגותך במחקר שנעשה פולחן ומסיים:

„יש ביצירת עגנון נסתר, אך יש בה גם נגלה. מחקר בכתבי עגנון, היוצא מתוך הגתה מוקדמת, כי הכל כאן נסתר, הכל מצועף יפהיפה ומתפקידו של הקורא לקרוע את הצעיפים — הופך את הקריאה בכתבי עגנון לפעולת פיענוח ולא לתענוג: וזאת היא פעולה, שרק מעטים יטלו אותה על עצמם. זאת היא עדלידע ולא עגנוניאדה, נשף-מסכות ולא תפיסה ספרותית. ואנו עדיין מאמינים, כי פגישת הקורא עם כתבי עגנון יכולה גם להיות לא פגישה של נשף-מסכות, אלא חוויה, שאין דומה לה“.

*

הופיע הגליון מס' 2 של „החברה“, בטאון ארגון האקדמאים חברי מפא"י ואוהדיה, במאמר מקיף עומד ד"ר ב. בן-יהודה על התקלות הכרוכות בחסרונו של משטר-

עם איזה שהוא, יש לשלוח לגרמנים את המראות האלה (מן השואה — המעתיק), מראות של פרטי־פרטים, כפי שהיו, שיב־עתו אותם כסיוט. — — — דרושה איפוא 'עיסקת־יצוא' אחרת. לתרגם יומנים, רשי־מות, עדויות, כתבי יד ושם, לגרמנית, לשלוח אותם ברבבות טפסים לשם, ולחלקם בפרוטות או חינם, כדי שיגיעו לכל בית גרמני, לכל ילד גרמני. לא היסטוריה, לא 'סטאטיסטיקה', — — אלא תמונות אחדות, בהן מפרפר אדם בפרפוריו האחרונים לעיני רוצחיו.

תהיה זו לא רק פעולת הגנה של מדינת־יהודים בפני שנאת יהודים, בפועל או בכוח, אלא גם פעולת נקם — אולי נקמתם היי־חידה של החלשים, שאין להם נשק אחר כלפי רוצחים־מאתמול".

להבהיר את המעורפל בה היא מוסיפה עליו ערפל "חירות", י"א שבט):
 "ביקורת מעורערת זו, יותר מאשר השירה המודרנית עצמה, משפיעה לרעה על הת־עצמות מערכותיה של זו האחרונה. תיווכה המופרוז מקשה להבינה הבנה נכונה; הלי־כתה בגדולות במקום שיש לעמוד על קטנות עושה את השירה הזאת למין יצור תמוה ומוזר, שמוטב לו לקורא הישר להתרחק ממנו, כי אם לא יעשה כן, יתחיל לחשוד בכושר הבנתו".

*

"הצעה לעיסקה אחרת" עם גרמניה מעלה א. מ. (אהרון מגד) ב"משא" (י"ד שבט):
 "במקום רובים ופצצות מרגמה, שמטבע ברייתם נועדו לזרוע שוב הרג ורצח בבני



הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

ד"ר פ. פְּרִידְמָן — הִיסְטוֹרִיוֹן הַשּׁוֹאָה

(קוים לדמותו)

מאת משה חזקוני

שוב אנו עומדים ליד קבר רענן של חוקר יהודי, — ליד קבר שנחצב קודם זמנו. כי ללא עת ובאמצע עבודתו נלקח מאתנו הד"ר פיליפ פרידמן. הוא הלך לעולמו בשנת החמישים ותשע לחייו, לאחר שנאבק זמן רב עם מחלה נוראה. בשעת המאבק הזה כבר הבין פרידמן וידע שקיצו מתקרב, ומשהתחיל המוות פורש את כנפיו השחורות עליו, התאמץ בשארית כוחותיו להמשיך את פעולתו כהיסטוריון ולתרום את חלקו להנצחת זכרם של ששת מיליוני היהודים, שניספו בתקופת השואה והחורבן.

נדירים המקרים בהם ההיסטוריון הנו גם עד-ראיה למאורעות התקופה המתוארת על ידו. פרידמן היה היסטוריון כזה. הוא בעצמו עבר את הדרך זרועת הקוצים של יהדות מזרח-אירופה בשנות השואה הגדולה. בסופה התמסר כולו לחקר התקופה רבת-היגונים ורווית-הדם. היתה לו, לפרידמן, זכות ראשון ברוב השטחים של מקצוע-חקר זה. הוא עמל הרבה לתאר בפרטות ובדייקנות את המאבק הקשה והמר של יהודים שבויים, מעונים ומושפלים, נגד אויב אכזרי, שביקש את נפשם. מחקרי פרידמן וספריו מהווים נדבכים חשובים בחקר תולדות ישראל בכלל, כי בהם התעשרה עושר רב ההיסטוריוגרפיה הלאומית שלנו.

פיליפ פרידמן נולד בלבוב, שהיתה בימי קיסרות אוסטריה בירת גליציה המזרחית ומרכזה הרוחני של יהדות גליציה כולה. אולם לאחר מלחמת-העולם הראשונה נספחה גליציה לפולין העצמאית ולבוב ירדה מגדולתה. אז שלחה לבוב, כאחיותיה הקטנות ממנה, את מיטב בניה ובנותיה למרחבי פולין להרביץ שם את תורתם, — מזיגה של יהדות ואנושות, — כסופרים, כמורים, כמנהלי מוסדות וכמנהיגי מפלגות. אחד מבני לבוב אלה היה פיליפ פרידמן.

משהוזמן פרידמן הצעיר ללודז, היא "מאנצ'יסטר הפולנית", להורות היסטוריה בגימנסיה העברית, בא לשם ותלמודו בידו וכמחברם של מחקרים

בתולדות ישראל. קודם לכן הוכתר בתואר דוקטור מטעם האוניברסיטה הווינאית. הזמינו ללודו המנהיג הציוני ד"ר מרדכי זאב ברוידה, גם הוא יליד גליציה, שהיה בימים ההם נשיא האיגוד של בתי ספר העברים הגבוהים בפולין. שני חלקי הספר העברי "קדמוניות היהודים באירופה" (1928-1929) ותרומותיו לחקר קורות היהודים בארץ מולדתו, עשו לפיליפ פרידמן שם בין ההיסטוריונים הצעירים, רובם בני גליציה, שכתבו בארבע לשונות. — בגרמנית ובפולנית, בעברית ובאידיש.

עד מהרה נעשה בן-לבוב ההיסטוריון המובהק של עירו המאומצת. הוא השתמש בחומר תעודתי עשיר שבארכיונים, ובעקבות עבודה זו פירסם מחקרים יסודיים גם לקורותיהן של עדות ישראל בערים אחרות. או התעתד פרידמן לתאר את כל שלבי התפתחותה של יהדות פולין וגליציה. על כך מעידות המונד-גראפיות שלו בכתבי-עת ובמאספים שונים ובפירסומי המכון היהודי למדע "ייווא", שמרכזו היה בוויילנה.

בו בזמן שצבר פרידמן חומר רב לתולדות יהודי ארצו בשכבר הימים, היתה יהדות פולין נתונה במשבר מדיני חמור ובמלחמה נואשת על קיומה החמרי. באופק התחילו מתקשרים העננים הכבדים של מלחמת-עולם חדשה. השואה מצאה את פרידמן בעיר מולדתו לבוב. הגורל הראה לו "פנים שוחקות" וזימן לו קלסתר-פנים "ארי". בעזרת תעודות מזויפות עלה בידו להימלט מן הגיטו אל "הצד הארי". אולם הגורל התאכזר על שאר בני משפחתו וכולם, מלבד אחות אחת, ניספו בתאי הגאז. במחתרת האנטי-נאצית נצרף פרידמן בכל מיני יסורים גופניים ונפשניים. במסתרים כאב את כאבו הפרטי, אולם כיהודי וכהיסטוריון כאב את כאב עמו, אשר מיטב בניו ובנותיו עלו בעשן הכבשנים של מחנות-ההשמדה.

לאחר שהושג הנצחון של עמי הברית בקרבנות עצומים והשרידים מן התופת הנאצית התחילו מספרים מה שעבר עליהם, הועמד פרידמן בראש הוועדה ההיסטורית היהודית בפולין וגם נתמנה לחבר בוועדות ממשלתיות לחקר פשעי האויב. האויב. בימים ההם התחיל מפרסם תעודות ומחקרים על החורבן השלישי, ואז הניח את היסודות לביבליוגראפיה מפורטת של ספרות השואה לכל לשונותיה.

אולם סיומה של תקופת החורבן לא שמה קץ לנדודיו של היסטוריון התקופה. הוא עזב את פולין, והמשיך בעבודת-החקר שלו בצרפת. הלך לגרמניה לעסוק בעבודת תרבות במחנות של שארית הפליטה, ובשנת 1948 ניתנה לו ההזדמנות להשתקע בארצות-הברית.

בבואו לניו-יורק חידש פרידמן את עבודתו במשנה מרץ: היה מרצה להיסטוריה יהודית במכללת קולומביה; נתמנה למנהל בית המדרש למורים והאוניברסיטה העממית מיסודה של תנועת העבודה הציונית באמריקה והשתתף בכתבי-עת שונים. אולם לשיא פעולתו הגיע פרידמן משנתמנה למנהל המחלקה

לביבליוגרפיה של ספרות השואה, — מפעל ענקי משותף של מרכז המכון "יזוא" בניו-יורק ושל המוסד "יד ושם" בירושלים. מאמצים רבים השקיע פרידמן בעבודה זו של ליקוט החומר. כפנקסן של החורבן השלישי לא זילזל בפרטים הקטנים ביותר, וגם שקד על הכשרת כוחות חדשים להמשכת המפעל הלאומי להנצחת המארטרולוגיה הלאומית במאת העשרים. במקצוע זה לא נמצאו לו מתחרים בין חוקרינו בכל מקום שהם.

כתוצאה של פעולתו החלוצית הכבירה העשיר פרידמן את ספרות-ההיסטוריה היהודית בכמה חיבורים מקיפים המגוללים את יריעות השואה ומנסים להסביר את המאורעות ורקעם. הוא כתב סידרה שלימה של מאמרים על "התקפים ומשיחי השקר של הגיטאות בתקופת החורבן הנאצי". מתוך סידרה זו נתפרסמו ב"בצרון" שני מחקרים על "התסביך המשיחי של תקיף בגטו הנאצי", המתארים את מעשיהם של משה מרין שנתמנה על ידי הגרמנים לראש "המועצה היהודית" בסוסנוביץ, ושל יעקב גנס, ראש ה"יודנראט" בגיטו של ווילנה*.) מלבד המונוגרפיות, שנדפסו בכתבי-עת ובמאספים שונים בעברית, באידיט ובאנגלית, חיבר פרידמן גם ספרים שלמים על נושא השואה. בספרו האידי "אשוויינצ'ים", שראה אור בבואנוס-אייירס בשנת 1950, נתן המחבר תיאור מלא ומקיף על המאורעות באחד ממחנות-ההשמדה המרכזיים בשטחי הכיבוש הנאצי. הספר Martyrs and Fighters ("קדושים ולוחמים"), שהופיע בניו-יורק ובלונדון בשנת 1954, הוא אנתולוגיה, שהתעודות וקטעי-הזכרונות בתוכה מתארים את פרשת הגבורה של הכלואים בגיטו ווארשה והתקוממות הגבורה העילאית שלהם נגד צורריהם.

כל כוחו בניתוח עובדות, בתיאור מעשים ובציור אישים — הראה פרידמן ההיסטוריון בספרו האנגלי Their Brothers' Keepers ("שומרי אחיהם"), שהופיע בניו-יורק לפני שלש שנים (1957). זהו ספר יחיד במינו. בארבעה עשר פרקים, המפתיעים בכמה מגילוייהם, מתאר פרידמן את פעולותיהם של חסידי אומות העולם, — נוצרים אמיצי לב, חדורי רגשי-מוסר אנושי ואחריות דתית, שסיכנו את חייהם בעבודת ההצלה בימי השואה. הודות לפעולותיהם של נוצרים אלה בארצות הכיבוש ניצלו מצפוני הנאצים יהודים רבים. בספר זה, הנחשב למעולה

* המחקרים נדפסו בחוברות "בצרון" לניסן-אייר, תשי"ג, טבת, תשי"ד ושבת-אדר, תשי"ז. פרידמן פירסם ב"בצרון" גם הערכות-בקורת על ספרי היסטוריה יהודיים. רשימה של כל מאמרי פרידמן ומחקריו למן 1928 עד 1955 נתפרסמה בחוברת משוכפלת (מימיוגרפיה) שהופיעה בשנת 1955. הביבליוגרפיה מכילה 305 יחידות, ביניהן מחקרים שלמים, קטעי מחקרים, מסות-בקורת ורשימות-מקורות, שהופיעו בכרכי "יזוא-בלטער", מצודה, קרית ספר, השתון התלת-לשוני, בקבצים להנצחת עדות שונות, באנציקלופדיה היהודית, ובגליונות די צוקונפט, אידישער קעמפער, קולטור און דערציאונג. Jewish Frontier, Jewish Social Studies.

שבתרומות פרידמן להיסטוריוגרפיה של התקופה, לגולת הכותרת שבחיבוריו, הוא מקיף וממזה את הנושא כולו, בתארו את מעשי ההצלה בכל שלביהם.

* * *

ישר־דרך היה פרידמן ומצניע לכת. חוט של רוך היה משוך תמיד על פניו. בפשטותו, באדיבותו ובטוב לבו לקח את לבם של כל חבריו, שהשתתפו עמו במפעלי חקר שונים והוא האציל עליהם מרוחו. עם פטירתו אבד לנו חוקר דגול ואישיות יקרה. יהא זכרו ברוך.



"תקנות הגאונים" *

מבחין מחתימת התלמוד עי הסבוראים עד צמיחת הישיבות במערב אירופה. תקופה זו, בערך, מתחילה מהמאה השביעית ועד המאה האחת עשרה לספירתם.

תקופת הגאונים מקבילה לתקופת צמיחתה של דת האישלאם והתפשטותה במזרח הקרוב ובארצות הים התיכון. דת האישלאם הטביעה, כידוע, חותם עמוק על תולדות עמנו. נצחון צבאותיה של הדת הכובשת סייע לעלייתם של ישובים יהודים בספרד ובאפריקה הצפונית. בתקופה הזאת עברו מרכזי היהדות הגדולים ממזרח למערב. או הועם אורו של מרכז התורה בבבל ורפתה השפעתו על תפוצות ישראל. בתקופה זו מתייסדות קהלות יהודיות חדשות באיטליה, צרפת וגרמניה. והמרכז היהודי במערב אירופה נעשה לכת מכריע בדברי ימי ישראל. ההגירות והמהפכות המדיניות שבאו לעולם בעקב כיבושיו של האישלאם גרמו לשינויים ותמורות בצורתם של חיי הכלכלה של היהודים. במזרח מצאו היהודים את מחייתם מחקלאות וממלאכה ובמערב, בעקב תנאים שונים, נאלצו היהודים למצוא את לחם חוקם ממסחר פעוט וכדומה לו. גם באורח חייהם של היהודים, בדעות, במידות ובאמונות חלו שינויים נכבדים. לבו של השל־טון הערבי היה טוב על היהודים והכשיר

המלומד הצעיר מר מאיר חבצלת ראוי להכרת טובה מצד כל שוחרי דעת בתחום חכמת ישראל. הוא תירגם לעברית חיה, בסגנון בהיר ומדויק את הספר תקנות הגאונים לחיים טיקוטצינסקי. מר חבצלת לא הסתפק בתרגום בלבד, כי אם הוסיף לספר הערות מחכימות שהעלה מגנוי המחקר בתקנות הגאונים.

תעודתו של הספר להפיץ אור על פעולות הגאונים שהיו שופטים ומחוקקים בישראל. המחבר צריך ובדק את הידיעות על תקופת הגאונים והתקופה שלאחריה. על יסוד הבחינות והמחקר בספרות זו חותר המחבר לקבוע את טיבה, אופיה ומטרתה של תקנה מן התקנות שערכו הגאונים לשעתם ולדור־רות. המחבר מורה, גם כן, להראות על היקפה של כל תקנה, שהובאה בספר, כח סמכותה וזמנה.

המתבר קובע את תחילת תקופתה של תקנות הגאונים מזמן סיום התלמוד שהוא

(* חיים טיקוטצינסקי: תקנות הגאונים, תרגם לעברית בצרוף תקנות נוספות והערות, מאיר חבצלת. הוצאת המכון למחקר ולהוראת טפרים טורא, ירושלים, וישיבה אוניברסיטה, ניו־יורק, בשיתוף עם הוצאת טפרים מ. ניומן, תש"כ.

המקורות סידר המחבר באופן כרונולוגי עד כמה שהדבר היה בגדר האפשרות. בסוף כל פרק מסיק המחבר מסקנות מן הבחינה המשפטית וההיסטורית. המתרגם מר מאיר חבצלת לא יצא מגדר שיטתו של המחבר. הוספתיו מאירות את עניני הספר ונותנים חיזוק לדבריו.

הספר הזה עד נאמן הוא שההלכה התלמודית לא קפאה על שמריה ולא "נתאבנה במ" קומה". ספר זה עשוי ליצור גישה חדשה ויחס חדש למשפט העברי, כי גם הגאונים בזמנם סללו את הדרך שהכשירה את הס' תגלותה של ההלכה אל סדרי החיים החדשים המתקמים בארץ ישראל.

בדקה עשה מר מאיר חבצלת בהוצאת הספר. וברכה ותועלת רבה בו לכל אחד הלן בעומקה של ההלכה ושהמחקר העברי קרוב אל לבו.

ג. חורנין

את ישובם במקומות חדשים. גם מלכי הנוצרים, הראשונים, כמו קארל הגדול ובני לדוויג החסיד, האירו פנים ליהודים ופתחו את שערי ארצותיהם לישובים יהודים בארצות הנוצרים. אבל יניקתם הרוחנית של מרכזי היהודים החדשים מקורה בבבל, ותלמודה נתקבל בכל תפוצות הגולה.

גאוני בבל לא הסתפקו, כידוע, בבאור התלמוד בלבד. הם חתרו לבוא לידי הכרעה בשאלות חיים שהיו שנויות במחלוקת. הישיבות בבבל, כידוע, התפתחו בתנאים כלכליים וממלכתיים רצויים. לישיבות אלו היה תוקף מלכותי. מטעם זה הגיעו כה השפעתם וסמכותם של הגאונים גם לקהילות המערב הרחוקות. מורי ההוראה מבבל למדו תורה לכל ישראל והכינו את הקרקע ליסוד מרכזי תורה חדשים על אדמת אירופה. מחבר הספר נוקט בשיטה של כינוס הפרטים והוא מוציא מהם כללים ועיקרים. את



רומאן חדש על מרים החשמונאית*

צבי שטוק

וידידים ברוב פאר, מעין מאורע ספרותי חשוב, ומכירי-מוקירי סיעו בידו להוציא לאור את ספרו זה הנכחה, "קניגין מרים" ("מרים המלכה") שהופיע בהוצאת ועד היו"ב בל בבית-דפוסו של מר ישראל לונדון בהידור יוצא מן הכלל (מרשטין פרט), שנת 1959, בניו-יורק.

ראוי להזכיר כאן את ספרו הנחמד "שטעט און שטעטלעך אין אוקראינע" (ערים ועיינות באוקראינה), שלפי עניות-דעתי הוא ממיטב פרי עטו, ועתה שוב הפתיענו ברור מאן היסטורי האוצר בתוכו עלילה רבת-פעלים, המחבר הצליח במידה מרובה לתאר תיאור חי ומעמיק את הליכות החיים ואת כל ההווי המסוער של הגפשות הפועלות בתקופה ההיא, סוף תקופת החשמונאים והתחלת גלות אדום, התחלת המלחמה הגדולה של "רומי נגד ירושלים".

שיחק לו מזלו, ובעיקר כשרונו לסופר מ. אשרוביץ, שהתחיל באביב-ימיו "כסופר בן יומו" בעתונות האידית וצלחה לו דרכו בכל מפעל ספרותי, שבו גיסה את כוחו, החל מתרגומי דברי-ספרות ממיטב הספרות הרוסית, שבה ידיעתו רחבה, וגומר במאמרי-הערכה, מסות, מחזות, דברי-ביקורת ודברי-זכרונות.

מר מ. אשרוביץ הוא מחשובי סופרי ה"פורורסט" ועדיין נתון ראשו ורובו בעבודתו בעתונות ובספרות כאחת. כשהגיע מר אשרוביץ זה לא כבר לגילו "הצעיר" של שבעים, הותג תגיובלו במסיבת-רעים

* מ. אשטראוויטש, "קניגין מרים", היסטוריה רישער רומאן פון הורדוסיעס צייטע, ארויסגעגעבן פון מ. אשטראוויטש יובל-קאמיטעט, ניו יארק, 1959, נ. י.

את תיקונם. הם עומדים חיים נגד עיינו ופועלים על נפשנו.

כדאי לציין, שעד היום רב הסתום בבעיית עליתו של הורדוס בן אנטיפטר האדומי על כסא המלוכה בישראל, והיא מטרידה את מוחם של גדולי חוקרי קדמוניות ישראל. לפי המסורת המקובלת שלנו היה הורדוס עבד, כמו שמובא בבבא בתרא ג': "הור" דוס עבדא דבית חשמונאי הוה", ועמידתו למשפט לפני הסנהדרין כהורג נפשות ושרי-פך דמים גם כן הביא את רוב בעלי המסורת לדיינו באופן שלילי. היחס אליו הוא בניגוד לנאמר במשנה תורה: "לא תתעב אדומי, כי אחיך הוא"... (דברים, כ"ג, ח'). לא כאן המקום להכנס לכל השקלא-וטריא בענין תפיסתו של הורדוס הראשון את המלוכה עליידי מלכות רומי, שלפי המסורת שלנו כל-כולה נקראת "מלכות אדום". הרי היו בין חוקרינו הגדולים, שגילו יחס חיובי להורדוס המלך ודגוהו לכף זכות. אף המחבר של "מרים המלכה", שקוטב הסיפור הוא התאהבותו של הורדוס ביפה בבנות, החוטר מבית חשמונאי האחרון, מרים החשמונאית, נוטה לראות את הורדוס כאישיות טראגית והפכפכנית, שלמרות מעשי הרצח והאכזריות שלו, רצה לראות את עם ישראל חפשי מעול זרים ואת מלכות ישראל עצמאית ובלתי-תלויה.

ובימינו אלה, ימי כינוס לספרותנו העברית של גידחי רוחנו, ראוי שספרו של מ. אשרוביץ, "מרים המלכה", יתורגם ללשון העברית החיה, לתועלתו והנאתו של הדור הצעיר במדינת ישראל.

צבוי שמוק

פרק אחר פרק מכניס אותנו המחבר מ. אשרוביץ לתוך תקופה מעניינת זו, לתוך האורות והצללים של מסכת חיי גבוריה, בעולם של שליטים מבית ומחוץ, שהביאו את עם ישראל באותם הימים בעול מלכות רומי שפרשה כנפיה כאותו העיט הצבוע על כל העמים באסיה ובתוכם גם על עם ישראל. אף-על-פי-כן אנו מוצאים בספרו של המחבר גם פרקי נחמה ותיאורים של שמחת חג ואסיפות-עם פומביות כתגיגת חג הסוכות, שמחת בית השואבה, וכל אלה מתמזגים אצל המחבר לעלילה רבת-פלאים ופעלים של מרימי נס המרד נגד עושקיהם כוח. ביחוד מצטיינים המחזות הגעלים של התקוממות חזקיה הגלילי וסיעתו, שהוא מעין פרוטוטיפוס של ה"פארטיונים" המודרניים בימינו אלה, זה לא כבר בתקופת היטלר ימ"ש; פעולותיו המרתיות את הדם של קוסטיבר, שליטו של הורדוס, שאצל המחבר הוא מעין גלגולו של ביריא בתקופת סטאלין; עמידתו של הורדוס לפני הסנהדרין ונאומו של ראש הסנהדרין, שמעיה; התעלותו של פומפיוס ועלייתו של הורדוס לשלטון על ארץ הגליל; המשטמה העזה של שלומית, אחותו של הורדוס, והחירתה תחת מרים החשמונאית; הכניעה והאדישות של הורקנוס (השני), המשלים עם הורדוס, ועליתו על המוקד יחד עם כל שרידי השרשרת שלת הנהדרה של החשמונאים; הבנינים הנהדרים שניבנו על ידי הורדוס וביניהם בנין בית המקדש בעצת בבא בן בוטא, לתיקון "אורו של עולם" וכתשובה וחרטה על מעשיו הרעים. קצר המצע למנות ולפרט כל המעשים והתיאורים הנאים בספר, אך די אם נאמר, שהגיבורים הראשיים קיבלו כאן



רשימות וסקירות

מחודש לחודש

של הצבא המצרי למדבר סיני סמוך לגבול ישראל? כמה תשובות בניהם: ההתגריות מצד הצבא הסורי באו ל־הרגיע את הרוחות הסוערים בקרב הקצונה הסורית ובמפלגות הסוריות שחוסלו, ולאחד את הסורים סביב דגלה של קע"ם נגד ה"אויב המשותף"; הנסיונות לחדור לאיזור המפורז אינם אלא מאמץ להפריע לתכניות ישראל להשתמש במי הירדן, ואשר לגיוס החלקי של צבא מצרים והסעתו לעבר הגבול הישראלי, אפשר שלא בא כל עיקרו אלא מאימת הפתעה מצד ישראל. אשר להכרזותיו ברמשק ובשאר מקומות, כי ישחרר את פלש־תינה עוד לפני יום השנה השלישי לאיחוד קע"ם — ראשית, עוד חוזק למועד, ושנית, וגירסה זו עיקר: לא נאמרו הדברים אלא לתצרוכת פנימית, ואם סוכנויות הטלגרף ותחנות הרדיו מעבירות את תוכן הנאומים וההצטרות האלו לישראל ולשאר ארצות תבל — אין הן אלא מחרחרות ריב ומדנים, כי מעולם לא נאמרו הדברים לצורך זה.

יתר על כן, קאהיר לא עברה בשתיקה על האשמות ישראל, כי נאצר הסית למלחמה נגדה בנאומיו האחרונים בסוריה. לכתבי חוץ נמסר בפירוש מחוגים רשמיים, כי להד"ם! — חוגים רשמיים אלה הכחישו בתוקף גם את השמועה, כי קע"ם דרשה מישראל באורח אולטימאטיבי להוציא את חייליה מהאיזור המפורז בגבול הישראלי-סורי. כתבו של "ג. י. טיימס" בקאהיר הבלית בכתבה, בסוף פברואר, את העובדה המזוהה, שבעוד נאצר נושא בסוריה את נאומיו המלחמתיים הרי שלישו ונושאי כליו מרגיעים את הרוחות של דיפלומאטים וכתבים בקאהיר. אמנם, נאמר שם, הצבא המצרי הועמד במצב "הכן", אבל אינו דומה מצב "הכן" למצב של גיוס

א.

תצרוכת פנים ותצרוכת חוץ

כל אותם נאומים מופוצצים והצטרות מלחמתיות שהשמיע גאמל עבדול נאצר במסעו על פני סוריה, ביום השנה השני לאיחוד קע"ם, אינם, לפי גירסת רוב פרשני המערב, אלא פיטומי מלים לתצרוכת פנים. הדיק־טאטור המצרי שואף ל"מפעלים קונס־טרוקטיביים" כל הימים. לאחר שהבטיח לעצמו על הצד הטוב ביותר את "תכנית אסוואן" שלב א' ושלב ב', שמסרם לידי הרוסים, מיד נשא פניו למפעל קונסטרקטיבי אחר: הצפת ביקעת קאטארה, שמדרום לאל־עלמין במדבר המערבי, במי הים התיכון, לשם שימוש במים אלה לצורך הקמת תחנת כוח גדולה: במפעל זה הוא מוכן לזכות את גרמניה המערבית. וממשלת בון, שלא זכתה ליהנות משלב ב' של סכר אסואן, שקידמה הרוסים, ודאי תשקול בכובד־ראש את כל האפשרויות שבתכנית קאטארה, גזירה שמא תחמיץ גם הזדמנות זו להיות בין בוני מצרים. נמצא כי השכל מחייב, שאותו דיקטאטור, אשר העשייני המערב מתחרים על השקעות בארצו והבאנק הבינלאומי מרחיב ומעמיק את תעלת הנקראית עדיין, משום מה, תעלת סואץ, כיוון שזכה ומלאכתו נעשית על ידי אחרים — מה טעם יהפוך את הקערה על פיה, ויצא למלחמה שאינו יודע מה היא סופה?

כך מסבירים לנו פרשני המערב, לפי מיטב כללי ההגיון, שלא ייתכן כלל, כי אותו "ריפורמאטור" גדול, אבי מהפכת מצרים, יצא מגדרו ויתגר מלחמה בישראל. ואם תשאלו אותם: למה איפוא באו כל אותן ההיתגריות בגבול הסורי-ישראלי, וההתגרות באיזור המפורז, ומשלוח חלק ניכר מאוד

הכללי לעשותם... דומה שאיש לא יתרעם על המזכיר הכללי, שיצא מגידרו ולא ניסה לחפות על כשלונו, מתוך ההכרה הברורה, כי לא־לו הִי חרפה, כי אם לנאצר שהפיר הבטחתו ולאותן המעצמות שלא טרחו כלל להשפיע על נאצר ולרסנו, כל עוד צרור־הכסף ושאר הפרסים הנאים בדיהן.

בימי שרב — גם גן יגרום תבערה

על כרחך אתה מגיע לכלל המסקנה, שהצדק הוא עם המזכיר הכללי בה־ערכה הפסימית שהוא מעריך את המצב, במזרח הקרוב, וכי למרות ההודעה על ביקורו הבלתי־רשמי של ראש ממשלת ישראל, מר דויד בן גוריון בארצות הברית בראשית מארס, אין להניח, כלל ועיקר שחלפו הסכנות הנשקפות לישראל מצפון ומדרום כי המצב של שקט יחסי המכונה „לא מלחמה ולא שלום“ חוזר לקדמותו, אכן, גם המצב הקודם אצר בחובו סכנת תקלות לא מעטות, אך בינתים נתוו־ספו עליהן תקלות חדשות. שש חטי־בות־צבא מצריות בקרבת גבול ישראל בדרום, וכמחצית המספר הזה בצפון, ומספר כולל של 350,000 חיילים וק־צינים מצריים מגויסים, לפי מקורות בריטיים — אלה הם מספרים רבי רושם, ותהא הדעה על איכותו של הצבא המצרי מה שתהיה.

כן אין לשכוח, כי מימי מערכות סיני עברו שלוש שנים וניתנה שהות לצבא המצרי גם ללמוד דרכי לחימה ממדריכיהם הסובייטיים, גם להתמחות בשימוש בכלי הנשק הסובייטיים ב־מידה המאפשרת להם לגלות תוקפנות מחודשת. אמנם, מר וולטר ליפמאן גילה לנו אחרי ביקורו במצרים, כי למרות כל דיבוריהם התוקפניים של ראשי הקצונה והשלטון במצרים, עדיין אימת צה"ל עליהם. אך ראש ממשלת ישראל כבר הדגיש, זה לא כבר, בנאומו בוועידת הסדרות העובדים, שלא יאה זה מן הנכון לסמוך יותר מדי על נצחונות העבר ולהניח, שכל התמודדות בעתיד מן ההכרח שתהא כמותם. ודאי, אם חלה התקדמות בצבא מצרים, הרי גם בצבא ישראל

כללי. בטאונו הרשמי של נאצר, „אל אכבאר“, אף הצהיר בשם ממשלתו: „אין פנינו לתוקפנות, אך בו בזמן לא ניתן לתוקפנות להתגבר עלינו.“ ה־ברים באו כתגובה לתלונת ממשלת ישראל למועצת הבטחון של האו"ם, שבה הוזהרו חברי המועצה, כי המצב הולך ורע וכי נאצר נושא נאומי הסתה למלחמה.

המזכיר הכללי רואה שחורות

הפעם יש לה לממשלת ישראל שותף נכבד להשקפה, כי המצב הולך ורע; הלא הוא המזכיר הכללי של או"ם, מר דאג האמרשילד. במסיבת העתונאים שנערכה ב־18 בפברואר בבנייני או"ם, אחרי שובו מהמזרח הקרוב, לא היסט לאמור: „זהו בהחלט מצב שכל הסימנים מעידים עליו, כי הוא הולך ורע. אני יכול לעשות דברים מוסיימים, ונסיתי לעשותם... ויש דברים שגופים אחרים יכולים לעשותם, ושהמזכיר הכללי אינו יכול לעשותם... ישנה נטיה מסויימת ב־חוגים ידועים לשכוח את ההבדל הזה שבין מידות־האחריות...“ במלים אחרות, המזכיר הכללי הודה — והוא גילה, אגב כך, אומץ לב אישי, בבחרו שלא להסתתר מאחורי מסך־עשן של חידות ומשלים דיפלומאטיים — כי כבר עשה כל מה שביכולתו לעשות, בקבלו עליו את התיווך לאחר „הסכם הג'נטלמנים“ עם נאצר בעניין מעבר מטענים ישראליים באניות לא־יש־ראליות דרך סואץ. אך אם נאצר לא עמד בדיבורו וחזר בו מההסכם, שוב אין בידו לאלצו לכך, בפרט שהמעצ־מות הגדולות, המתחמקות מפעולה באמתלה שהעניין נתון לטיפולו של האמרשילד, מרבות לתת לנאצר מוהר ומתן ללא כל תנאי מוקדם וללא הגבלה כלשהי!

מכיוון שכך, החליט כנראה לנהוג כאדם שאינו רוצה, כי המכשלה הזאת תהיה תחת ידו, בפרט שהוא חושש, כי עלול להיווצר מצב מסוכן, שיקשה להשתלט עליו. במקום להתנחם בת־רופות־אליל ולהכריז, כי „העניין הוא בטיפולו“, מוטב שהמעצמות הגדולות יכנסו את מועצת הבטחון וידונו במע־שים של ממש, שאין בכוחו של המזכיר

זאת ועוד אחרת. נאצר מחפש לעצמו דרכים שונות להסתייג ממוסקבה ולהימנע מתלות גמורה בה בדרכים שונות. דבר זה מתגלה גם בקשרי המסחר השונים, שקע"ם קושרת עם ארצות המערב, וגם בדברי התעמולה, שמשמיע ראדיו קאהיר נגד תקלות הקומוניזם בארץ היריב העיראקי, גב" ראל קאסים. אגב, גם בארצו של קא" סים חלו לאחרונה כמה תזוזות, מן הקומוניזם לימין. אף על פי שתלותו של קאסים במוסקבה גדולה מתלותו של נאצר, אסר קאסים לאחרונה את קיומה של המפלגה הקומוניסטית הנאמנה למוסקבה ולפקין, והתיר את רישומה של המפלגה הקומוניסטית הלאומית הנאמנת לשלטון קאסים וק" ציניו. הביקורת החריפה, שהושמעה ברדיו פקין נגד הקיפות, לא הרתיעה את קאסים ויועציו מלנקוט צעד זה של דיכוי "תאי הפעילים", שאף קא" סים, כנאצר בשעתו, רואה אותם כ"גיס חמישי" בכוח ובפועל. כל זה, ואף כליאת קומוניסטים בצינוק — בין בבגדד בין בקאהיר — עדיין אין פירושו סטייה גמורה ממוסקבה, אבל אינו, כשלעצמו, מהצעדים המעודדים את מוסקבה ללחום מלחמתו של נאצר, או להצדיק תוקפנות גלויה מצידו.

הצהרת השלושה ועמדת מוסקבה

כשניסה נאצר להכריז בלשון גסה ומאימת על ביטולה של הצהרת שלוש מעצמות המערב משנת 1950 בנידון שמירת השלום והשקט בגבולות הי קיימים באיזור המזרח הקרוב, באו דוברים רשמיים בלונדון ובפאריס וסחרו את דבריו, בהכריזם, כי מצרים בכלל, ומצרים של נאצר בפרט, לא היתה צד להצהרה זו, ולכן לא תוכל לבטלה. אך הוא חזר בשחצנות על טענתו זו בנימוק שמסע סואץ שם קץ לאותה הצהרה. על צד האמת, קשה למעצמות המערביות בלבד להשיג ליט סדר באיזור בלי הסכמת רוסיה, ואילו רוסיה עצמה מוסיפה להעמיד פני ספינס, ואינה מגלה נכונות כיום לערוב ליציבות גבולות ישראל, הלבנון או ממלכת הירדן. גם מוס" קבה מוכנה, כמובן, להצטרף להודעת נאצר, כי אותה הצהרה אין לה תוקף,

חלה התקדמות מימי סיני, ועוד ידו נטויה, אבל צבא ישראל יוסיף להיות גם בעתיד צבא מילואים, המתגייס בשעת חירום בלבד, וכל צבא כזה, על כל מעלותיו הטובות, אסור לו שיהא נתקף במפתיע, ושחרב איומי המלחמה תהא תלויה על ראשו כל הימים. כך דרכו של עם בונה, שאין שעתו פנויה ללחימה ממושכת, ואינו יכול לשלם מחירו של גיוס כולל מתמיד: שיתוק הייצור התעשייתי והחקלאי. מה שאין כן אותו "ריפור-מאטור" מצרי, שלא איכפת לו כלל אם ייהרגו כמה אלפים מחייליו עבדיו-הפלחים, ואם ייבטלו ממלאכה במצרים כמה מאות אלפים.

ב.

במה רוצה מוסקבה

נחלקו דעות פרשני המערב בעניין רצונה הנוכחי של מוסקבה. היו ש" פירשו (בלונדון וגם בואשינגטון), שביקוריהם של שגרירי ברית המועצות בישראל וגם במצרים אצל שרי החוץ של מדינות אלה משמשים הר" חכה נאמנה לרצונה של מוסקבה ל" הרגיע את הרוחות הסוערות ולשכך את הסערה עצמה, והיו ("פיגארו" הפאריסאי) שפירשו פירוש הפוך, כי מוסקבה מעוניינת בהחרפת הסכסוך למען תוכל להביאו לפני ועידת-הפיסגה ולעשות עצמה אפיטרופוס למזרח הקרוב ולהשכנת השלום בו לטובתה היא.

והנה, עם שהרוסים מעוניינים לה" יות בין קובעי העניינים במזרח הקרוב, הרי עברו הזמנים שבהם היו צריכים לקום ולהזהיר מעל במת או"ם, כפי שעשו מולוטוב, וישינסקי וחבריהם: "בלעדינו לא תחרצו את גורלו של האיזור". הרוסים כבר עומדים באיזור זה עמידה מאוששת, בשתי רגליהם, ואינם צריכים סכסוך מזויין כדי לחפש לעצמם עילה להתערב בו. אדרבא, הדעה נותנת, שלפני ועידת הפיסגה הם מעוניינים באיורה יותר שקטה באיזור זה כבשאר אזורים, כולל ה" מזרח הרחוק, בגבול הודו וסין וכו'. ואם כן הוא, אין להניח, שמוסקבה תעודד את נאצר להרפתקה צבאית נואלת.

לגמרי, והוא צד אדיר-כוח, שגישתו השלילית קשה לישראל מעמדת המחנה הערבי העוין.

ולא משום ביטולה על ידי נאצר אלא משום אי-ההכרה בה מצד מוס-קבה.

ג.

סגן שר הבטחון — אורח רצוי

בפאריס

כשביקר עכשיו בפאריס סגן שר הבטחון, מר שמעון פרס, נתקבל בכל גינוני הטקס הצבאי שמעניקים לאורח רם-מעלה ממדינה ידידותית שחפצים ביקרו. דברים חמים, שהשמיע זה לא כבר גנרל דה-גול באסיפת קציני גבוהים של הצבא הצרפתי, בשבחה של מדינת ישראל, המיסו את מעטה הכפור הדק, שהתחיל מכסה, לפני חדשים אחדים, את היחסים בין שתי המדינות השוכנות לחופי הים התיכון והוקקות — אמנם במידה שונה — זו לעזרתה של זו. בדרך כלל ניתן לסכם את המצב בשטח זה ולקבוע, כי הידידות עם צרפת בעינה עומדת. אבל ביחסים בינלאומיים אין ערובות לעתיד, כשם שאין מפתח-קסמים לשינוי העבר. או כמו שאמר סגן שר הבטחון מר פרס, כשנשאל על כך על ידי כתב ישראלי: „ביחסים בין צרפת וישראל לא חל זעזוע, אבל אסור לקפוא על השמרים...”

מי שמאמין, כי הקיפאון הוא לאורך ימים, מן הנמנעות במדינאות, אי אפשר לו שלא יזהיר מפני תקלתו של זעזוע. אך, עם כל אלה, טוב לדעת, כי בראשה של אותה מדינה אירופית עומד קברניט בעל תבונה מדינית ובעל מצפון ער; אישיות אמיצה ומוסרית כאחת. וכן טוב לדעת, כי רבים ידידיה של ישראל לא רק בין ראשי המדינה ושריה אלא גם בין המוני בני עמה.

ד.

אחרי ביקור בן גוריון בואשינגטון

ביקורו של ראש ממשלת ישראל בואשינגטון הפך למאורע יוצא מגדר הרגיל מראשיתו, למרות האופי הבלתי רשמי שניתן לביקור זה. היה ברור

הידידות עם צרפת בעינה עומדת

בימים קודרים אלה טוב לדעת, כי הידידות עם צרפת בעינה עומדת, גם אם עבר „ירח הדבש” של הזוג ישראל-צרפת, והוא עבר מיום שפרש מכהון-נתו שלגרי צרפת בישראל פייר זשיל-בר, ולא שפרישתו מכהונתו, שלא-מצפון, גרמה, אלא שינויי הסיבות והתנאים בצפון-אפריקה גרמו. מדינות צרפתית חדשה של מתינות ו-הבנה עם מארקו וטוניס, וחיפוש דרכים להסכם עם מורדי אלג'יר גרמו לכך שאותה ידידות, שהיתה תחילה אמיצה וגלויה, נעשתה לידידות צנועה, שהשתיקה יפה לה. אחר כך באו אי-אלו „תקריות” של כניעה לחרם הכלכלי הערבי מצד פירמות צרפתיות נכבדות, כגון „רינו” ו„איר פראנס”, ועוררו בישראל אכזבה קשה ומרירות. התחדדות המשבר האלג'ירי, על כל הכרוך בוה, לא הועילה לתקן את המצב.

אך בינתיים אירעו כמה דברים שיש בהם כדי לעודד. דה גול חזק שלטונו ודיכא את מרידת הקיצוניים באלג'יר. צרפת נכנסה ל„קלוב הא-טומי” וחזקה בזאת מעמדה הבינלאומי. לא אדם כנשיא דה-גול יטוש את הידידות עם ישראל. עם קבלת תעודות המינוי של השגריר הישראלי החדש, השמיע גנרל דה-גול דברים שיש בהם יותר מתשובה אדיבה ושיגרתית ושהם עדות לרגשות עמוקים וכנים. בדברו על „הקשר האמיץ הקיים למעשה בין צרפת וישראל, והמבוסס על יסודות שונים, ובעיקר על צדקת שיבתם של בני ישראל לארץ שהיתה נחלתם בימי קדם” — סתר בכת-ראש את שטנה המקטרגים והמשמיצים במחנה הערבי העוין. כי הדגישו את „התפיסה המשותפת של שתי האומות בנוגע לבעיות עולם ו-בנוגע לעצם המושג של חירות האדם” — חזר וסתר בכת-ראש כמה קיט-רוגים על ישראל שמקורם בצד אחר

אליות להן ערב ועידת-הפיסגה של ארבעת הגדולים, שבה תועלה כנראה שאלת המזרח הקרוב ובעיני יחסי ישראל-ערב בין שאר הבעיות המסור-בכות שיעמדו לדיון.

במדינת ישראל אין מתעלמים מה-סכנה, שבדיון כזה עלולה רוסיה לעמוד לצד הערבים ואילו דברי-המערב עלולים לעמוד מנגד, שלא לעורר חמתם של אלה. התרופה לת-קלה מסוג זה אינה בהתעלמות הגמורה ממנה, אלא בהבלטת טענותיה של ישראל ותיבעותיה ההכרחיות, שהן תנאי בלי-יעבור לקיומה. בנידון פי-רוק הנשק הכללי והאזורי, למשל, אין לישראל התנגדות כלשהי לתכנית מע-שית שפיקוח יעיל בצידה, ולא עוד אלא שישאל מעוניינת בה. אבל אי-סור מכירת נשק למזרח הקרוב בלי פיקוח יעיל על נמלים, מחסנים ורי-כוזי-כוח צבאי — אינו אלא מעשה חד-צדדי, שסופו לקרב מלחמה ולא להרחיק סכנתה.

מכמה בחינות דומה בעיית הפיקוח על הברחת נשק ועל פירוק נשק, חלקי או כללי, באזור רגיש כמו המזרח הקרוב לבעיות הפיקוח על פירוק נשק, אטומי או כללי, של המע-צמות הגדולות, ואשר לטענה, כי אינד דומה "מלחמה קטנה" למלחמה גדולה, כבר נמנו וגמרו רוב מומחים, שאין לך מלחמה קטנה שאי-אפשר לה ליה-פך במפתיע למלחמת עולם. לכאורה, נגמר הסכסוך הסורי-ישראלי בארגעה זמנית, אך דובר ממשלתי ישראלי העיר זה לא כבר, כי גם בארץ לא הרגישו רבים, כמה קרובה היתה סכ-נת ההתפוצצות של חבית אבק-השריפה"...

התחדל רוסיה לשלוח נשק?

התחדל רוסיה לשלוח נשק למזרח הקרוב? היש סיכוי לכך, כי תצטרף להצהרה המשולשת משנת 1950, או להצהרה דומה של ערבות לגבולות ולשלום במזרח הקרוב? במסכות מסויימות — אין זה מן הנמנע כלל. גם במוסקבה התחילו מרגישים, כי משלוחי נשק לנאצר בלי סוף ובלי גבול — רק יגבירו את מריו ואת שחצנותו כלפי שכניו, ויעמידוהו בנ-

מלכתחילה, כי אין מר בן גוריון יוצא לבירות המערב כדי לבקש מטעני נשק ערוכים ומוכנים או חוזי-מגן כתובים וחתומים, כי אם כדי להיפגש עם קובעי גורל המדיניות המערבית ולהשמיע באזניהם את רצון עמו ואת השקפותיו הוא על סכנות המלחמה ואפשרויות השלום במזרח הקרוב. משקלו של עם קטן אין בו כדי להכ-ריע את כף המאזניים בחישובי האיס-טרטגיה של הגדולים, אבל מדינה דימוקראטית אמיצה, בעלת איכלוסיה פטרוטית וניאורה ובעלת יכולת מד-עית-טכנולוגית ניכרת אינה כמות מבוטלת, ואי אפשר שלא להתחשב בה לחלוטין.

ייתכן, כי גם לזאת התכוון מר בן גוריון כשאמר בנאומו במכללת בראנ-דייס:

"אנו מועטים ונישאר מועטים. אר-צנו קטנה ותישאר קטנה, אף כי אני מקווה כי נצליח להגביר את יכולתה הכלכלית. הגדלות היחידה הצפויה לנו והטבועה במהותנו, היא גדלות הרוח, המדע, הכרת עולם ומלואו, גילוי רזי הטבע וההוויה — בהם נעלה ונת-עלה..."

אך בו בזמן התכוון גם להוכיח את האיזולת ואת השקר הזדוני שבטענת אויביה של ישראל, כי הנהיגה תקום עליהם להכחידם, ואם מספרים של עכשיו סותרים טענותיהם, הרי הם מסתמכים על החשש הקדמון של "פן ירבה", וכשדובר על חזון השלום של נביאינו, חזון אחרית הימים, ידעו בני אמריקה, וכל אנשי הרצון הטוב בתו-כה, כיהודים כשאינם יהודים, מה הם האידאילים שבהם דוגל מנהיגה של מדינת ישראל, שכונה זה עתה על ידי נאצר — "גדול פושעי המלחמה שבכל הדורות".

אכן, ראש ממשלת ישראל בא לכאן לא לשם הטפה לשלום עמים בלבד. פגישתו עם נשיא ארצות הברית, שהצטיינה בלבביות וביחס של כבוד הדדי, ואף בעניין הדדי רב שגרם לזה שנתארכה לשעתיים, נתנה לו הזדמנות להבהיר לנשיא אייזנהאואר מה הן השיטות והדרכים העשויות לקרב את היום, שבו ישררו שלום ושלווה במזרח הקרוב. השקפותיו של ראש-הממשלה הישראלי — מישנה חשיבות ואקטו-

ראל אך דבר אחד כבר השיגה עם ביקורו של ראש ממשלתה בכאן: היא הוציאה מלב שליטי ערב את ההנחה המוטעית, כי מדינת ישראל מבודדת לחלוטין, וכי ההתגברות עליה אינה אלא שאלה של כוח צבאי ערב, שאפ"ר שר לפותרה תוך שנה או שנתיים, אם בסכסוך על מי הירדן ואם באמתלה אחרת. אילו ביקורו של דוד בן-גוריון בואשינגטון לא בא אלא לשם כך בלבד — היתה תרומתו לחיזוק השלום נכרת ביותר, כהקדמה נאה לעתיד לבוא עם הצלחת ועידת הפיסגה.

יצחק עברי

סיון של הרפתקנות צבאית חדשה. בראשית החודש הביא „איזבסטיה“ לראשונה את טענות שני הצדדים בסכסוך הערבי-ישראלי, והפעם כבר לא פסק, כי ישראל בלבד אשמה בכל, כי אם — „אלו ואלו חטאו“. אפשר, כי זהו אות ראשון לתזוזה כלשהי בהלכי הרוחות הפרו-ערביים, ששררו שם בעשר השנים האחרונות. בסופו של דבר, לא תיפתר בעיית המזרח הקרוב פתרון של שלום אלא אם כן תצליח ועידת הפיסגה להפיג את הקור של „המלחמה הקרה“. בשטח זה קצרה ידה של מדינה קטנה כיש-



ידיעות

דוד בן־גוריון באמריקה

ענין רב עורר ביקורו של דוד בן־גוריון, ראש ממשלת ישראל, באמריקה. בן־גוריון הוכתר על־ידי האוניברסיטה בראנדייס בתואר „דוקטור למשפטים“. בטכס ההכתרה נשא ראש הממשלה נאום: „מדע ומוסר — תרומת ישראל, יוון והודו“. למרות הביקור ה„בלתי־רשמי“, נפגש בן־גוריון עם נשיא ארצות הברית, אייזנהואר, עם שר החוץ, הרטר, עם המזכיר הכללי של א״ם, דאג האמרשילד, עם חברי הוועד של הסינאט לעניגי חוץ, עם פקיד משרד החוץ וכן גם עם ק. אדנואר, ראש ממשלת גרמניה המערבית, שבא לביקור לאמריקה. בחוגים דיפ־לומאטיים מניחים, כי השיחות נסבו בעיקר מסביב למשלוח נשק לארצות המזרח התיכון ובידודה של ישראל.

בקורם של זלמן שזר וזמשה שרת

זה לא כבר הגיע לאמריקה לביקור קצר זלמן שזר, יושב־ראש הסוכנות היהודית בירושלים ונשיא הברית העברית העולמית. מר שזר השתתף במשנתה השנתי של ההסתדרות העברית ובכנס החינוכי של הסתדרות המורים והמנהלים העברים בגליל גיוריוק ליובל העשור של המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה של הסוכנות היהודית.

מר משה שרת, לשעבר שר החוץ של מדינת ישראל, וראש הממשלה בזמן העדרו של בן־גוריון, שהה כאן ימים מספר מדרכו למכסיקו לשם פתיחת המגבית היהודית המחודשת. באסיפת עם ב„מאנהאטן סנטר“ קרא ליהודי אמריקה להתיישב בארץ.

גימלות־אמנות לכבוד מנדל נ. פישר

ועד ההנהלה של הקרן הקיימת לישראל באמריקה יעניק שתי גימלות־אמנות לתלמידי מידים מצטיינים בקיבוץ של אמנים וסופרים עין־יהוד על־ידי חיפה. הגימלות תנתנה לכבוד מנדל נ. פישר, למלאות כ״ה שנה לשירותו

כמנהל הארצי של הקרן הקיימת ולזכר רעותו, מיניט פישר, שעל שמה נקרא בית הספר לאמנות קרמיקה בעין הוד. בראש הוועד לגימלות עומדים אלברט שיף, גזבר הק״ק ונתנאל רוטנברג, מזכיר.

עצמותיו של זלמן שניאור לישראל

ביום ד', י באדר נערך טכס־פרידה בבית ההסתדרות העברית בניו־יורק מארונגו של שניאור. דברי הספד קצרים נשאו הרב ד״ר שמואל ק. מירסקי, מר זלמן שזר, יושב־ראש הסוכנות היהודית בירושלים, מר שמחה פרת, קונסול ישראל בניו־יורק, פרר־פיסור הלל בבלי, מטעם פא״ן קלוב העברי, ד״ר שלמה ביקל, מטעם פא״ן קלוב האידי, לואי סיגל, מטעם ה„פארבאנד“, מר משה פיינשטיין, נגיד „הרצליה“, קרא את השיר „זכור, בן־אדם“ למשורר. המשורר הובא לקבורה בבית העלמין הישן בתל־אביב ליד קברות מאורות ספרונגו: אחד העם, ת. ג. ביאליק, שאול טשרניחובסקי. הארון הועבר לישראל על ידי ממשלת ישראל בשיתוף עם אגודת הסופרים העברים בישראל ובניו־יורק.

מרכזי הלוי רשם הסמינר הקיצי למורים באוניברסיטה של קורניל

המחנך הידוע מר מרכזי הלוי, שבא לביקור קצר לאמריקה בקשר לעבודתו בוועד החינוך היהודי בניו־יורק, הוזמן לנהל בקיץ הבא את הסמינר למורים באוניברסיטה של קורניל, איתקה, נ. י. סמינר זה הנערך זו השנה התשיעית על ידי המחלקה לחינוך ולתרבות של הסוכנות היהודית בשיתוף החברה האמריקאית לחינוך יהודי, נעשה למוסד קבוע במערכת החינוך שלנו, וכבר יצאו לו מוניטין כאכסניה לתורה והוראה בסביבה ישראלית נלבבת ונעימה. נוסף לתפקידו הכללי ינהל מר הלוי שיעור יומי בלשון העברית ויטפל במיוחד בחברים הנוזקים לשיפור לשונם.

בשורה טובה ליהודי אמריקה!

כחג הפסח, הבעל"ט
תקיימו מצות אכילת מצות
במצות ארץ ישראל

מצות „אביב“ מישראל

המצה הטובה ביותר בעולם
כשר לפסח אף למהדרין מן המהדרין!
בהשגחת הרבנות הראשית

והרב הראשי הגאון של תל אביב—יפו
ר' יהודה איסר אונטרמן, שליט"א



את מצות „אביב“ מישראל אפשר
לקנות בחנויות מזון בכל רחבי אמריקה.
אם החנות בשכונתך אינה מוכרת
מצות „אביב“ מישראל, נא להתקשר
עם המפיץ הראשי:

AVIV IMPORT CO.

55 West 42 St., New York, N. Y.
Tel.: LO 3-2286

**הגדות לפסח
עם ציורים**

המקור העברי בצירוף תרגום אנגלי

תרגום ד"ר פלטיאל בירנבוים — \$2.50
תרגום י. ד. אייזנשטיין — — — \$2.00
תרגום מוריס סמיואלס — — — \$2.00
הגדות במחירים שווים לכל נפש ע"פ הזמנה

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancey St., New York 2, N. Y.

מר הלוי הנהו מחנך ותיק, שהקדיש את
דוב שנותיו לחינוך העברי בארצות הברית,
בישראל ובדרום אמריקה, ופירסם כמה מא-
מרים על עניני חינוך בכתביעת שונים
בישראל ובאמריקה.

המעונינים בסמינר יפנו לפי הכתובת של
הסוכנות, 515 שדרת פארק, ניו יורק, נ. י.

„בנות הקדר“ למשה דלוז'נובסקי

הופיע באנגלית ובספרדית

בהוצאת „קופער בוק קאמפאני“ המ-
פורסמת בלונדון הופיע זה עכשיו בתרגום
אנגלי הרומן מאת משה דלוז'נובסקי „בנות
הקדר“. התרגום נעשה בידי יוסף לעפשוויטש.
גם בספרדית הופיע הרומן זה הלא-כבר בהי-
צאת „קנדלברה“ בבואינוס-אירס, בהנהלת
הד"ר אברהם מבשן ומתורגם בידי אריה
ושושנה זאפראן. הרומן הופיע גם בעברית
בהוצאת „אחיאסף“, ירושלים.

ב„בנות הקדר“ מתוארים חיי היהודים
והערכים במארוקו, צפון-אפריקה, ההוי,
המנהגים והאגדות של היהודים באותם המ-
קומות.

„צחוק עד דמעות“

הספר „צחוק עד דמעות“ (לאפינג וויטה
טירס), שהופיע באנגלית בהוצאת „פייאונר
פריס“, הוא אחד מאוספי ההומור היהודי
המצויינים ביותר. הפיקחות היהודית מזהירה
מתוך דפי הספר ומהנה את הקורא הגאה
רבה. בחירת הבדיחות, המהתלות, ההלצות
והפתגמים השנונים נעשתה מתוך הבחנה
דקה ובקיאיות עצומה באוצרות ההומור
שלנו. ואמנם הספר הוא לא רק מקור הש-
ראה טובה לקורא, אלא ספר שימוש מועיל
ובן-לחיה משעשע לכל גואם ומרצה, דרשן
ורב. הם ימצאו בספר תבלין לתבל בו את
דבריהם להנאת שומעיהם.

Pennsylvania Honors a Great Philadelphian

MAX M. LEON

SENATE RESOLUTION

TRIBUTE TO MR. MAX M. LEON FOR HIS UNSELFISH SERVICE TO THE PEOPLE OF PENNSYLVANIA AND FOR HIS GENEROSITY, DYNAMISM AND LEADERSHIP WHICH CONTRIBUTED SO MUCH TO THE CULTURAL PROGRESS OF PHILADELPHIA.

Mr. STIEFEL, by unanimous consent, offered the following resolution (Serial No. 91), which was read, considered and adopted: In the Senate, December 14, 1959.

Among the unsung contributors to the cultural progress of Pennsylvania, Max M. Leon of Philadelphia, a Maecenas of Art, Coryphaeus of Music and Wizard of Dynamism, undoubtedly commands the title of "Mr. Music" of Philadelphia.

For more than three decades, Max M. Leon, with his characteristic zeal and dedication, contributed of his efforts in many fields of musical and charitable endeavors. Among Mr. Leon's impressive accomplishments are, inter alio, the founding and organization of the Philadelphia Pop's Orchestra, to the performances whereof at Army and Naval Hospitals and Rehabilitation Centers (including the Philadelphia Naval Hospital, Valley Forge General Hospital, Swarthmore Naval Hospital, the New England General Hospital in Atlantic City and many others), he lavishly contributed not only his sustained leadership and direction, but also generous financial support to the extent of over \$100,000.00, solely given by him.

On June 27, 1945, Max Leon conducted a concert for the benefit of the U. S. Treasury War Bond Committee which was solely financed by him to the extent of \$6500, but brought in \$3,000,000 worth of Bonds sold as admission to the concert.

From 1943 to 1950, Max M. Leon conducted a series of Pop Concerts at the Academy of Music, with a score of international artists and soloists as participants, such as Jan Pearce, Rise Steven, Grace Moore, Tod Duncan, Robert Merrill, Percy Granger and Blanche Thebom. He was also leader of the Talent Discovery Program.

Recently, Max M. Leon applied his dynamism, organizing talent, musical know-how and financial wizardry to the progress of the Grand Opera Company of Philadelphia, known as the Philadelphia Grand, which is undoubtedly one of the main-springs of Philadelphia's cultural life. (The President Dr. Chevalier Jackson and Max M. Leon is the business manager thereof.) Placing all of his talent, time and financial contributions at the disposal of the Opera Company, Max Leon has advanced the success of the company to such extent that the current season is being crowned with unprecedented triumphs in the history of the Company.

Among the outstanding contributions of Max M. Leon to the cultural progress of Philadelphia, have been the opera performance for the school children of Philadelphia, made possible through admission for a fraction of the prices paid by the public.

Verily, the people of Pennsylvania generally and the citizens of Philadelphia in particular, owe Mr. Max M. Leon, the "Mr. Music" of Philadelphia, a debt of profound gratitude.

Be It Therefore Resolved that the Senate of the General Assembly of Pennsylvania pay tribute to Mr. Max M. Leon of Philadelphia, for his unselfish service to the people of Pennsylvania and for his generosity, dynamism and leadership which contributed so much to the cultural progress of Philadelphia.

And Be It Further Resolved that upon the adoption of the instant resolution, the Secretary of the Senate of Pennsylvania be directed to forward certified copies thereof to Max M. Leon and to Dr. Chevalier Jackson, President of the Grand Opera of Philadelphia.

The "BITZARON" Joins in paying tribute to a Maecenas of Art and a veteran patron of Hebraic culture MAX M. LEON.

MAURICE CHERNOWITZ, Managing Editor



Rejoice

...in the spirit of...in the tradition of

Passover

MANISCHEWITZ

CEJWIN CAMPS



42nd Year PORT JERVIS, N. Y. Est. 1919

PROGRESSIVE, EDUCATIONAL, NON-COMMERCIAL CAMPS

Ideal for Jewish Boys and Girls, 5 to 16

Land and water sports; aesthetic activities; resident doctors, nurses; Sabbath, dietary laws observed; cultural influences. Small 5 to 7½ co-ed unit under expert supervision.

Rates: \$500 Send for descriptive brochure Plaza 7-5545
A. P. Schoolman A. P. Gannes, Dir. 71 W. 47th St., New York 36

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

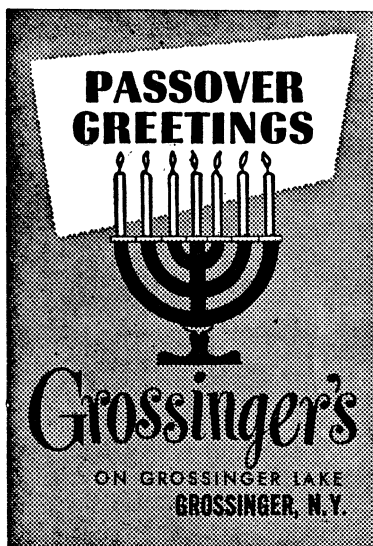
Buy the Economy 79c Size
Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"...remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE



Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb. — March June — July, Nov. — Dec., when published bi-monthly, and August, when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1960, by Bitzaron Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.



מה נשתנה

היין של מאנישבין מהווה מסורת על יד שולחן הסדר כארבע הקושיות: "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?" כי מאנישבין פירושו יין פסח לפי מיטב המסורת — וטעמו שימח לבבות ב"סדר-ריים" שחלפו זה כבר ואינם. יש לאל ידך להגישו בגאון בעונת החג. כשר למהדרין בהכשר ועד הרבנים המשיגים של מאנישבין, עם הרב הגאון ר' אליעזר סילבר בראש והרבנים הנכבדים י. סיגל, ג. ריף ופ. גוטמאן.

**MANISCHEWITZ
WINE CO., N. Y.**

**מאות היתומות במוסד המהולל
בית היתומות הכללי בירושלים**

מצפות לעזרתך

אין מצוה גדולה מזו של החזקת המוסד המפואר הזה הקיים 58 שנה. — נא להושיט לו יד עזרה.

בכרכת חג כשר ושמח

בית היתומות הכללי בירושלים

שלחו תרומותיכם אל:

**GENERAL ISRAEL ORPHANS'
HOME FOR GIRLS**

154 Nassau St., New York 38, N. Y.
Tel.: COrtlandt 7-7222

בית ספר גבוה מרכזי לבנות

שעל יד ישיבה אוניברסיטה

בברוקלין, ניו-יורק
YESHIVA UNIVERSITY

HIGH SCHOOL FOR GIRLS

2301 Snyder Avenue

Brooklyn 26, N. Y.

Tel. BU 4-2850

The only Yeshiva High School for Girls registered by the Board of the University of the State of New York (The State Education Department).

**הושיטו יד-עזר למוסדות התורה
והחסד בירושלים!**

הענו לקריאת 18 המוסדות שלנו, הנאבקים על קיומם והנתמכים ע"י

"הצדקות המאוחרות בירושלים"

זכרו! בעזרתכם האדיבה, הנכם מבטיחים את קיומם ועתידם של 13 תלמודי תורה, 2 ישיבות "עץ חיים", בתי חבשיל לילדים ויתומים, בתי התולים, בקור חולים, בעיר הקודש ירושלים, שמחיתם של אלפי משפחות תלויים בהם.

עם התקרבותם של ימי "חג הפסח", אנו פונים איפוא בקריאה גרגשת אל היהדות האמריקאית להושיט עזרה מהירה, לאפשר להם לחוג את החג מתוך שמחה וחרות.

יש לנו האמון המלא בקיבוץ היהודי באמריקה, שנה 120 שנה עומד הוא על המשמר ומגיש את עזרתו התמידית לאפשר את קיומם של מוסדות תורה וחסד אלו, שימשיך ביתר שאת את עזרתו בעתיד.

היו ברוכים בכרכת חג כשר ושמח

דוד ל. מעקלער, נשיא; יצחק בנוז'אמין, גזבר
משה אליאך, מזכיר

שלחו את תרומותיכם בהקדם אל:

**UNITED CHARITY
INSTITUTIONS OF JERUSALEM**

154 Nassau St., New York 38, N. Y.

LAUGHING WITH TEARS

נשיב לך כפלים

אם לא תתמוגג בצחוק — 222 עמודים
מלאים וגדושים. האוסף הגדול והמקיף ביותר
של הומור יהודי. משובב ומרענן. אוצר יקר
לכל נואם, מרצה ודרשן, להסביר ולתבל
את דבריו; מוסף טעם לשיחה. מתנה
מפוארת. — \$2.10 כולל מחיר המשלוח.

בקט. תכנית למגביות.

PIONEER PRESS

Dept. J-77, Harriman, Tenn.

— השתמש במודעה הזאת מיד —

— להתענג בפסח —

מצות

האראוויטז-מארגארעטען



וכל מיני אוכל כשרים וטובי טעם

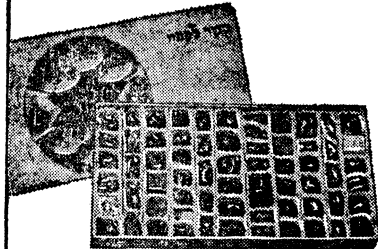
של

האראוויטז-מארגארעטען

אופי המצה היותר טעימה באמריקה

KOSHER FOR
PASSOVER

פסח לפסח



BARRICINI
Chocolates

- Delightful selections of mello-dark or milk chocolate miniatures; or *Parve* Fruits and Nuts.
- Appropriate assortments for adults and children — for every Jewish holiday. Write for holiday brochures.

FOR INFORMATION
on our Fund-Raising
Plan, write to:
Dept. G 15
Barricini Candies
22-19 41st Ave.
Long Island City 1, N. Y.



BARRICINI

קאדושער איז בעסער

בע'טעם'טער

א דעווירט פון העכסטער קוואליטעט און געשמאק

סטריקטלי כשר לכל השנה ולפסח

פאדערט פון אייער גראסערי סטאר נאר

"קאדושער"

KOSHER DESSERTS, INC.

8 W. 28th St., New York 1, N. Y.



FLY EL AL VIA GOODMAN'S MATZO
(by entering Goodman's Passover Contest now!)

OVER 100 CASH PRIZES!
Details on GOODMAN'S
PASSOVER MATZO PACKAGES



ערך

חופשה



ברכה לאפרים א. ליסיצקי
מחבריו הסופרים העבריים

חברי "קלוב פא"ן עברי" כארה"ב
מברכים את חברם וידידם

אפרים א. ליסיצקי

קמלאת לו שבעים וחמש שנה

יותר מיובל שנים עמדת על משמר הספרות העברית, שאתה היית אחד ממטפחיה ובוגיה בארץ הזאת. רבים פעליך וגדולה התרומה שתרמת בשדה היצירה העברית בשירה, בפרוזה ובתרגום ובשדה החינוך העברי המתוקן.

יהי רצון שכוחותיך ורוחך השופע יעמדו לך עוד שנים רבות, ואושרת אתה וביתך כל הימים.

בשם קלוב פא"ן עברי כארצות-העברית

הלל בבלי, נשיא

ההפלגה בקונארד היא חופשת עונג... נסיעת שעשועים לאירופה וישראל. קשרים נוחים דרך סאוטהמפטון, ליברפול, שרבורג והאזור מאפשרים ביקורים ללונדון או פאריז. כריס הנסיעה שלך כולל מזון קונארד מצוין... שירות בריטי ללא פגם... הסעת חנם של כמות משא רב. תשומת-לב מיוחדת לצרכי כשרות. חדרים לתפילה.

שירות נוח

שירות קונארד המשתלם מראש הוא דרך ביטחון לשם הבאת אהוביך לאמריקה. מחירים מוזלים למהגרי-קבע בכל ההפלגות מערבה מלבד מיולי 1 עד אוקטובר 31.

מבחר של חופשות טיול רבות-גיל של קארוניה — מ"12 עד 95 יום

טיול אביב של ים התיכון... מאי 14

טיול הכף הצפוני... יוני 30

טיול קיץ לאיי הודו המערבית

... אוגוסט 31 וספטמבר 17

טיול אסיף של ים התיכון... אוקטובר 4

ראה פוכן הנסיעה שלך

הנסיעה היא חצי התענוג — סע!

CUNARD

CUNARD LINE

25 Broadway, N.Y. 4 • BO 9-5300
441 Park Ave., N.Y. 22 • PL 5-4300

עתרת ברכה ואיחולים לבביים

למשורר הדגול, שהפרה את שירתנו והניב את שדה יצירתנו העברית באמריקה

אפרים א. ליסיצקי

במלאות לו שבעים וחמש שנה מי יתן ויוסיף להעשיר את ספרותנו בחזון רוחו הפורה והיוצר עוד שנים רבות.

בשם מערכת "בצרון"

ד"ר משה משרנוביץ

איחולינו הלבביים לידידנו מאז

אפרים א. ליסיצקי

למלאות לו 75 שנה

אנו מקוים שימשיך את עבודתו הפוריה ויעשיר את ספרותנו העברית

אריה ל. חזיה שפאל וב"ב יהודית פרלשטיין ובנה אהרן שמואל ודבורה ציטרון וב"ב אריה וגילה לאנג' וב"ב



The Star of David now shines over 16 lands

People all over the world, in New York, Tel Aviv, London, Paris, Rome, Berlin, Brussels, Amsterdam, Zurich, Vienna, Athens, Istanbul, Nicosia, Uganda, Johannesburg and Teheran now look up and see the Star of David flashing across the skies. When El Al was first established in 1949, right after Independence, it was a tiny 3-stop airline. But as Israel's needs grew, El Al grew with them. Today, its giant jet-powered Britannias service sixteen nations on four continents. And besides carrying thousands upon thousands of passengers, El Al has become a major lifeline between Israel and the outside world.

פסח

FLY KLM TO ISRAEL FOR PASSOVER

תפילג עם "קלמ" לישראל לחג הפסח

חניות חינם בכל מקום באירופה!

הפלג עם קלמ לישראל וראה את אירופה בדרכך! דרך הים האטלנטי ללא חניה (מזון כשר לכל דורש) — ואחרי כן בסילונו-מטוס אלקטרא לישראל. על ידי תכנית חניות חינם של קלמ, תוכל לבקר את פאריז, רומא, ווינה, ועוד ערים היסטוריות רבות כולן ללא תשלום נוסף! נסיעה של הלוך-ושוב, ניויורק לישראל: \$840.60 מחלקה חסכונית. לשם הזמנות פנה אל סוכן הנסיעה שלך, או טלפן: PLaza 9-2400

K L M — ROYAL DUTCH AIRLINES

609 Fifth Avenue, or 120 Broadway, New York City

